

NOTULEN
VAN DE ALGEMENE VERGADERING VAN DE VOLKSPARTIJ VOOR
VRIJHEID EN DEMOCRATIE, GEHOUDEN OP VRIJDAG 17 EN
ZATERDAG 18 APRIL 1964 IN HOTEL DE COCAGNE TE EINDHOVEN.
- - - - -

De Voorzitter, Ir.K.van der Pols, opent Vrijdagavond 17 April 1964 om 8.05 uur de vergadering met een korte rede, welke als bijlage I bij de notulen is gevoegd.

Vervolgens houdt Mr.W.J.Geertsema, Voorzitter van de Tweede Kamerfractie, een toespraak welke als bijlage II bij de notulen is gevoegd.

Nadat de vergadering beide sprekers met een hartelijk applaus voor hun redevoeringen heeft bedankt, stelt de Voorzitter voor het navolgende telegram aan H.M.de Koningin te verzenden:

"De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie, op 17 April 1964 te Eindhoven in openbare ledenvergadering bijeen,
"betuigt Uwe Majesteit en Haar Huis haar gevoelens van
"aanhankelijkheid en trouw.
"De Volkspartij voor Vrijheid en Democratie is er van over-
"tuigd dat juist in deze dagen die gevoelens ten opzichte
"van Uwe Majesteit zeer sterk leven.

van der Pols - Voorzitter,
Quarles van Ufford - Algemeen Secretaris."

De vergadering gaat gaarne accoord met de inhoud van het te verzenden telegram.

Overgegaan wordt tot punt 3 van de Agenda: Begroeting van de gasten.

De Voorzitter richt een hartelijk woord van welkom tot de in de vergadering aanwezige genodigden, die hij deels reeds heeft begroet in zijn openingsrede.

De Belgische gasten zijn helaas niet aanwezig; de J.O.V.D. is vertegenwoordigd door de heren Drs.E.Nypels, voorzitter, en H.Wiegel en G.Ch.O.Boosman, bestuursleden.

Hierna geeft de Voorzitter het woord aan de heer Drs.E.Nypels, voorzitter van de J.O.V.D.

De heer Nypels begint zijn toespraak met te vertellen, dat in een vergadering van de Liberale Studentenvereniging Amsterdam eens een vraag werd gesteld over de band, die zou bestaan tussen deze Liberale Studentenvereniging en de V.V.D. Een van de leden gaf hierop het volgende antwoord: De band tussen de Liberale Studentenvereniging en de V.V.D. bestaat hieruit, dat de V.V.D. van alle politieke partijen de door ons het meest becritiseerde partij is. De heer Nypels stelt, dat zo eigenlijk ook een heel klein beetje de verhouding van J.O.V.D. en V.V.D. is, hetgeen soms misschien wel eens ietwat onplezierig kan zijn. Hij vraagt echter het grootst mogelijke begrip voor deze verhouding. Het gaat hier immers niet om het uitwisselen van enige onvriendelijkheden, doch om het feit, dat de J.O.V.D. als liberale jongerenorganisatie uiteraard de meeste belangstelling heeft juist voor de liberale partij. Daarom is het ook mogelijk, dat zij in woord en geschrift de meeste aandacht heeft voor, en dus ook het meest kritisch staat ten opzichte van die liberale partij. Dit hoeft evenwel geenszins te betekenen, dat op een goede verhouding tussen J.O.V.D. en V.V.D. door haar geen prijs zou worden gesteld. De heer Nypels acht integendeel deze verhouding voor de J.O.V.D. bijzonder belangrijk. Dat is ook gebleken uit het feit, dat verleden jaar het voorstel is gedaan om te komen tot een liberaal convent. Op praktische gronden is dit niet realiseerbaar gebleken. Als men zich nu zou afvragen of daarom de verhouding niet goed zou kunnen zijn, zou dit een bijzonder sombere gedachte zijn. De heer Nypels wil nu onthullen, dat er naast het Accoord van Wassenaar, dat de grondslag is geweest voor de huidige

regering, nog een klein Accoordje van Wassenaar bestaat tussen de top van de V.V.D. en de top van de J.O.V.D. De Voorzitter heeft hierop in zijn vriendelijk openingswoord ook reeds gewezen. De inzet van dit accoord is geweest de versteviging van de banden tussen J.O.V.D. en V.V.D. door de uitwisseling van ideeën in sterke mate te bevorderen, enerzijds door de informele contacten tussen de toppen van J.O.V.D. en V.V.D. te vergroten, anderzijds door de voorlichting over de ideeën, die in de beide organisaties bestaan, in de verenigingsorganen te verbeteren. Verder ook door de mondelinge discussies tussen de leden van J.O.V.D. en V.V.D. over diverse onderwerpen, o.a. ook over J.O.V.D.-resoluties, te versterken. Bij dit alles is besloten, dat in beide hoofdbesturen zou worden benoemd een contactpersoon met de andere organisatie, dit om het contact tussen beide organisaties wat soepeler en beter te laten verlopen. De heer Nypels deelt mede, dat het Dagelijks Bestuur van de J.O.V.D. in verband hiermede onlangs tot contactpersoon met de V.V.D. heeft benoemd het lid van het Dagelijks Bestuur van de J.O.V.D., de heer Boosman, die hedenavond ook in ons midden is.

De heer Nypels besluit zijn toespraak met het uitspreken van een dubbele wens. In de eerste plaats hoopt hij, dat de banden tussen J.O.V.D. en V.V.D. door de zojuist genoemde punten sterker zullen worden, sterker primair door het uitwisselen van de ideeën, die in de beide organisaties leven. Verder biedt hij namens het Hoofdbestuur van de J.O.V.D. zijn allerbeste wensen aan voor het slagen van dit congres, in het bijzonder met betrekking tot de discussies morgen over het beginselprogramma. Wij zijn bijzonder benieuwd naar de ideeën, die op dit terrein in Uw midden leven, aldus spr.

De Voorzitter dankt de heer Nypels voor zijn woorden en voor het feit, dat hij de vergadering van de details van het tussen V.V.D. en J.O.V.D. plaats gehad hebbende contact op de hoogte heeft gebracht.

Hiermede is de Voorzitter gekomen aan het eind van het openbare gedeelte der vergadering. Hij verzoekt de vertegenwoordigers van de niet-liberale pers, hoewel hun aanwezigheid altijd zeer op prijs wordt gesteld en zij in de algemene vergaderingen steeds zeer welkom zijn, de vergadering te verlaten. Hij dankt hen voor de betoonde belangstelling en spreekt de hoop uit hen de volgende morgen, bij het openbare gedeelte der vergadering, wederom te mogen begroeten.

Na een korte pauze hervat de Voorzitter de vergadering. Hij deelt mede dat, voordat tot punt 4 van de Agenda wordt overgegaan, een ingevoegd punt 3A zal worden behandeld.

Enige tijd geleden is ter kennis van de afdelingen gebracht, dat het Hoofdbestuur voornemens was om op grond van artikel 5 van de Statuten aan deze Algemene Vergadering voor te stellen de oud Algemeen Secretaris, de heer D.W.Dettmeijer, wegens zijn bijzondere verdiensten voor de Partij tot erelid te benoemen. De Voorzitter constateert met genoegen, dat dit voorstel met algemene stemmen is aangenomen.

Zich tot de heer Dettmeijer richtend, die op verzoek de vergaderzaal enige tijd heeft verlaten, zegt de Voorzitter dat het hem een grote vreugde is hem te mogen mededelen, dat de Algemene Vergadering der Partij hem met algemene stemmen tot erelid van de Partij heeft benoemd. De Voorzitter memoreert de grote verdiensten van de heer Dettmeijer ten aanzien van de Partij en de constructieve rol, welke deze heeft gespeeld bij de oprichting van de V.V.D., waarin hij van die oprichting af tot 9 November 1963 deel heeft uitgemaakt van het Dagelijks Bestuur en het Hoofdbestuur, waarvan 8 jaar als honorair Algemeen Secretaris. Uw stimulerende kracht voor allerlei activiteiten is ons allen bekend. Ik noem alleen nog maar Uw initiatief tot het houden van V.V.D.-dagen en Uw functie van voorzitter van de Vereniging van Staten- en Raadsleden, welke functie U trouwens nog steeds bekleedt.

De Voorzitter acht dit een meer dan voldoende kwalificatie voor de eer, die de Partij de heer Dettmeijer aandoet en waarmede hij hem van harte gelukwens.

De heer D.W.Dettmeijer dankt de Voorzitter en de vergadering

voor het feit, dat men hem tot ere-lid van de V.V.D. heeft willen benoemen. Er zijn nog niet zoveel ere-leden. Er is één ere-lid - ere-voorzitter, de heer Oud, en de heer Dettmeijer vindt het dus een zeer hoge onderscheiding, dat hij als tweede in dit college zitting mag nemen. Naar het oordeel van de heer Dettmeijer brengt het erelidmaatschap verplichtingen met zich mee, en wel naar twee kanten. Een ere-lid moet zich zo gedragen, dat de Partij nooit spijt heeft van de benoeming, doch de Partij heeft ook de plicht de beginselen zo te handhaven, dat het ere-lid zich nooit behoeft af te vragen of het erelidmaatschap ook twijfelachtig zou kunnen worden. Aangezien spreker er van overtuigd is, dat het nieuwe Hoofdbestuur bij zijn benoeming tot ere-lid deze twee kanten ook wel heeft overwogen, betuigt hij nogmaals zijn dank en spreekt de hoop uit, dat hij het ere-lidmaatschap nog jaren mag vervullen.

Vervolgens stelt de Voorzitter aan de orde punt 4 van de Agenda: Verslag van de Commissie voor de Notulen van de Buitengewone Algemene Vergadering van 9 November 1963.

Deze Commissie was als volgt samengesteld:

Mr.D.J.van Gilse - 's-Gravenhage,
A.Nawijn - Olst,
J.H.Ph.de Wilde - Numansdorp.

De heer Mr.D.J.van Gilse ('s-Gravenhage) deelt mede namens de beide andere leden van de Commissie mede, dat de notulen na nauwkeurige lezing in alle opzichten accoord zijn bevonden, en stelt daarom aan de vergadering voor deze notulen van de belangrijke buitengewone vergadering van 9 November 1963, te Rotterdam gehouden, goed te keuren en daaraan te verbinden een bijzonder woord van dank aan de leden van het Secretariaat, die zich daarmee hebben belast, voor de uitermate nauwkeurige wijze van notuleren.

De vergadering stemt hiermede gaarne in.

De Voorzitter dankt de heer van Gilse voor zijn woorden en gaat vervolgens over tot punt 5 van de Agenda: Benoeming van de Notulencommissie voor de vergadering van 17 en 18 April 1964.

De Voorzitter stelt voor in de Notulencommissie te benoemen:

Mevrouw M.Groeneveld-Jansen - Geldrop
J.Helmig - Laren (N.H.)
Mr.D.F.Went - Leeuwarden

met welk voorstel de vergadering zich gaarne verenigt.

Punt 6 van de Agenda vermeldt: Jaarverslag van de Secretaris (bijlage III).

De vergadering heeft met betrekking tot het Jaarverslag, dat tevoren werd rondgezonden, geen opmerkingen.

De Voorzitter dankt de algemeen secretaris voor het uitgebrachte verslag, hetwelk een duidelijk en volledig inzicht geeft in de activiteiten der Partij in het afgelopen jaar.

Vervolgens stelt de Voorzitter aan de orde punt 7 van de Agenda: Rekening en Verantwoording en Jaarverslag van de Penningmeester.

De penningmeester, de heer S.J.van den Bergh (Wassenaar), leest dit verslag voor, dat als bijlage IV bij de notulen is gevoegd.

De Voorzitter dankt de penningmeester voor het uitbrengen van het verslag en voor de werkzaamheden, die hij ten behoeve van de financiën van de Partij heeft verricht.

Overgegaan wordt tot punt 8 van de Agenda: Verslag van de Commissie van Voorlichting over de Rekening en Verantwoording van de Penningmeester over het jaar 1963.

Namens de Commissie leest de heer Jhr.Mr.W.H.D.Quarles van Ufford (Reeuwijk) het verslag voor, dat als bijlage V bij de notulen is gevoegd.

Uit de vergadering komen geen opmerkingen. De Voorzitter dankt de heer Quarles van Ufford voor het uitbrengen van het verslag en de Commissie voor de verrichte werkzaamheden. Hij stelt voor décharge te verlenen aan de penningmeester der Partij, tevens penningmeester van de Stichting "Vrijheid en Democratie" voor het door hem gevoerde beleid. Aldus wordt besloten.

Punt 9 van de Agenda komt dan aan de orde: Benoeming van een commissie van drie leden ter voorlichting van de Algemene Vergadering bij de behandeling van de Rekening en Verantwoording van de Penningmeester over het jaar 1964.

Voorgesteld wordt in deze commissie te benoemen als leden de heren:

B.D.Breuning ten Cate	- Almelo
J.W.Hupkes	- Middelburg
J.L.Smid	- Groningen

en als plaatsvervangende leden de heren:

A.J.Blijdenstein	- Enschede
Ir.J.F.Fock	- Zeist
Dr.C.F.Karsten	- Rotterdam

met welk voorstel de vergadering gaarne accoord gaat.

De Voorzitter neemt vervolgens in behandeling punt 10 van de Agenda: Vaststelling, ingevolge artikel 36 van het Huishoudelijk Reglement, van het bedrag dat door de afdelingen jaarlijks vóór 1 Mei van het totaal-bedrag der geïnde contributie aan het Hoofdbestuur wordt afgedragen.

Een hiervoor door het Hoofdbestuur geformuleerd voorstel, dat in de Beschrijvingsbrief is opgenomen, luidt als volgt:

- a. voor de afdelingen, die niet samenvallen met een Kamer-Centrale, de helft van het resterende gedeelte der geïnde contributies van gewone leden, na aftrek van het door de afdelingen aan de Stichting "Vrijheid en Democratie" over de geïnde contributies van gewone leden verschuldigde bedrag van f.6.- per gewoon lid, vermeerderd met de helft der geïnde contributies van gezins- en aspirantleden;
- b. voor de afdelingen, die samenvallen met een Kamer-Centrale, 35% van het resterende gedeelte der geïnde contributies van gewone leden, na aftrek van het door de afdelingen aan de Stichting "Vrijheid en Democratie" over de geïnde contributies van gewone leden verschuldigde bedrag van f.6.- per gewoon lid, vermeerderd met 35% der geïnde contributies van gezins- en aspirantleden.

Door de vergadering wordt geen nadere toelichting van dit voorstel gevraagd, terwijl ook geen bezwaren naar voren worden gebracht, zodat de Voorzitter concludeert dat dit voorstel met algemene stemmen is aangenomen.

Vervolgens is aan de orde punt 11 van de Agenda: Mededelingen door de Voorzitter over de wijziging van Statuten en Reglementen.

Ter Algemene Vergadering 1963 is een groot aantal voorstellen tot wijziging van Statuten en Reglementen ingediend. Een aantal dezer voorstellen is toen niet in behandeling genomen, aangezien zij niet of niet rechtstreeks betrekking hadden op de voorstellen van het Hoofdbestuur. Toegezegd werd dat deze voorstellen door het nieuwe Hoofdbestuur zouden worden bezien. De Voorzitter deelt thans mede, dat het Hoofdbestuur geen mogelijkheid heeft gezien de voorstellen reeds nu, op deze Algemene Vergadering, aan de orde te stellen. Het heeft besloten op korte termijn een commissie te benoemen, teneinde de voorstellen in studie te nemen en het daaraan te leiden dat zij op de eerstvolgende Algemene Vergadering in behandeling worden genomen.

De vergadering verklaart zich hiermede accoord.

Aan de orde is punt 12 van de Agenda: Voorstel van de afdeling Leerdam.

De afdeling Leerdam stelt voor de volgende wijziging in artikel 15, lid 6, van de Statuten aan te brengen: het doen vervallen van de woorden "of een andere afdeling".

De Voorzitter vraagt of de afdeling Leerdam na de mededelingen, door hem bij het vorige punt gedaan, wellicht bereid is haar voorstel terug te nemen, opdat dit eveneens naar de Reglementencommissie kan worden verwezen.

De heer Ir.J.L.Berkenbosch (Leerdam) kan zich hiermede niet verenigen, aangezien de afdeling Leerdam reeds vorig jaar dit voorstel heeft ingediend. Spr. is van oordeel, dat de Partij in een stadium is gekomen, dat juist ook de kleinere afdelingen meer activiteit moet worden bijgebracht. Dit kan z.i. niet worden bereikt met door middel van volmachten te blijven stemmen. Hoewel hij er het bezwaar van inziet dat men b.v. vandaag uit Groningen of Friesland helemaal naar het Zuiden van het land moet komen, neemt hij toch dat het, teneinde aan stemningen te kunnen deelnemen, verplicht dient te worden gesteld dat een afdeling zich niet door een afgevaardigde van een andere afdeling ter Algemene Vergadering laat vertegenwoordigen.

De Voorzitter dankt de heer Berkenbosch voor zijn uiteenzetting. Hij merkt echter op, dat het Hoofdbestuur het toch wel bezwaarlijk vindt uitsluitend dit punt vandaag in de vergadering ter behandeling te stellen. Hij herhaalt daarom zijn voorstel om deze suggestie van de afdeling Leerdam eveneens naar de Reglementencommissie te verwijzen.

De vergadering gaat met dit voorstel accoord, zodat de suggestie van de afdeling Leerdam tot de volgende Algemene Vergadering wordt aangehouden.

De Voorzitter stelt aan de orde punt 13 van de Agenda: Benoeming van een Commissie van Beroep.

Aangezien de zittingsduur van de leden van de Commissie van Beroep is verstreken, biedt het Hoofdbestuur overeenkomstig artikel 2 van het Reglement voor de Commissie van Beroep de volgende aanbeveling aan voor de te vervullen plaatsen:

Voorzitter:	Prof.Mr.R.P.Cleveringa	- De Steeg (aftredend)
	Mr.A.Blom	- Rotterdam
Leden:	1. Mr.A.Blom	- Rotterdam (aftredend)
	Mr.A.van Vuure	- Wassenaar
	2. Mr.A.van Vuure	- Wassenaar (aftredend)
	Mr.J.E.Goudsmit	- Haarlem
Plaatsvervangende leden:		
	Mr.P.Dorhout	- Groningen
	Mr.J.E.Goudsmit	- Haarlem (aftredend)
	Prof.Mr.E.H.s'Jacob	- Groningen (aftredend)

De vergadering kan zich met deze aanbeveling verenigen, zodat benoemd worden als voorzitter Prof.Mr.R.P.Cleveringa en als leden Mr.A.Blom en Mr.A.van Vuure, en als plaatsvervangende leden Mr.P.Dorhout, Mr.J.E.Goudsmit en Prof.Mr.E.H.s'Jacob.

Thans volgt punt 14 van de Agenda: Benoeming van een Commissie voor de Reglementen.

Aangezien de zittingsduur van de leden van de Commissie voor de Reglementen is verstreken, biedt het Hoofdbestuur overeenkomstig artikel 2 van het Reglement voor de Commissie voor de Reglementen de volgende aanbeveling aan voor de te vervullen plaatsen:

Voorzitter:	Mr.Dr.H.Fortuin	- Hilversum (aftredend)
	Mr.J.G.Bettink	- Haarlem
Leden:	1. Mr.J.G.Bettink	- Haarlem (aftredend)
	Mevr.Mr.M.N.W.Dettmeijer-Labberton	- 's-Gravenhage
	2. Mevr.Mr.M.N.W.Dettmeijer-Labberton	- 's-Gravenhage
	Mr.C.Colenbrander	- Leeuwarden
Plaatsvervangende leden:		
	Mr.C.Colenbrander	- Leeuwarden
	J.K.Fredrikze	- Amsterdam
	Ir.H.J. van Raalte	- Bilthoven (aftredend)

Ook met deze aanbeveling kan de vergadering zich verenigen, zodat benoemd worden als voorzitter Mr. Dr. H. Fortuin en als leden Mr. J. G. Bettink en Mevrouw Mr. M. N. W. Dettmeijer-Labberten, en als plaatsvervangende leden Mr. C. Colenbrander, J. K. Fredrikze en Ir. H. J. van Raalte.

Vervolgens gaat de Voorzitter over tot punt 15 van de Agenda: Bespreking van het beleid van het Hoofdbestuur.

De heer Mr. A. Katan (De Bilt) deelt mede dat het vertrouwen, dat de afdeling De Bilt/Bilthoven in het beleid van het Hoofdbestuur heeft, nog is versterkt door de instelling van een commissie, die de ter Algemene Vergadering 1963 ingediende voorstellen nader zal bestuderen. In de afdeling De Bilt/Bilthoven wordt echter sterk behoefte gevoeld aan uitbreiding van het aantal commissies. Men acht het zelfs noodzakelijk te komen tot het instellen van een - men zou het kunnen noemen - industriële commissie, met name voor het midden- en kleinbedrijf. Zeker met het oog op de E.E.G. en de daarmee samenhangende consequenties zal er juist voor deze groepen meer steun moeten komen, ook van de kant van de Partij. Een en ander komt teneer omdat het aantal werknemers in het midden- en kleinbedrijf groter is dan in de totale groep van de grootindustrie.

De Voorzitter dankt de heer Katan voor zijn woorden en deelt hem mede, dat binnenkort zal worden ingesteld een sociaal-economische commissie, welke ongetwijfeld mede het terrein zal bestrijken dat door de afdeling De Bilt/Bilthoven wordt bedoeld. De kern van deze commissie is al aangewezen en op korte termijn zal de volledige samenstelling worden gepubliceerd, waarbij het Hoofdbestuur met name aandacht zal schenken aan de vertegenwoordiging van de kleine en middelgrote bedrijven in deze commissie.

De heer Th. van der Meulen (Rotterdam) vestigt er de aandacht op dat men, wil men van de V.V.D. inderdaad een volkspartij maken, moet waken tegen het gebruik van vreemde woorden. Wij behoeven ons voor onze taal niet te schamen. Spr. roept op tot een grotere opkomst bij partijvergaderingen; ook dat maakt een partij strijdbaar. Hij dringt er voorts op aan de arbeiders inzicht in het bedrijf te geven. Zij krijgen daardoor meer belangstelling, hetgeen hun werk ten goede komt.

De Voorzitter dankt de heer van der Meulen en geeft hem de verzekering dat zijn raadgevingen zeker ter harte zullen worden genomen.

Thans volgt punt 16 van de Agenda: Bespreking van het beleid van de redactie van "Vrijheid en Democratie".

De heer H. H. Jacobse (Amsterdam) deelt mede dat bestuur, bestuursraad en algemene vergadering van de Centrale Amsterdam zich dit jaar uitgebreid bezig gehouden met het redactiebeleid en de vorm en inhoud van het weekblad van de Partij. Men heeft "Vrijheid en Democratie" vele jaren beschouwd als een blijvend verschijnsel aan het V.V.D.-firmament, met een vorm en een inhoud waarover niemand zich bijzonder druk maakte. Waarschijnlijk dank zij de vernieuwing, die aan de top van de Partij heeft plaats gevonden, is het de afdeling Amsterdam dit jaar bijzonder opgevallen dat het blad niet representatief is voor het beeld, dat de V.V.D. op het ogenblik naar buiten toont. Dat is n.l. het beeld van een dynamische, van een agressieve, van een jonge partij. Het beeld, dat het weekblad "Vrijheid en Democratie" vertoont, kan naar het algemeen oordeel het beste worden weergegeven met het woord "slaapverwekkend". Spr. realiseert zich, dat deze bij herhaling gebruikte term niet vriendelijk is ten opzichte van al degenen, die bijzonder veel tijd, moeite en inspanning voor het regelmatig verschijnen van het blad ter beschikking stellen. Hij meent dat, wil men inderdaad een blad creëren, dat representatief is voor het beeld dat op dit ogenblik door de V.V.D. naar buiten wordt uitgedragen, er in de eerste plaats een redactie van een zeer brede samenstelling nodig zal zijn, waarbij het wellicht aanbeveling verdient de betiteling "Officieel orgaan van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie" in het vervolg achterwege te laten en te volstaan met "Orgaan van de V.V.D." Naar spr.'s mening krijgt men door de woorden "officieel orgaan" het gevoel, dat men steeds het officiële standpunt van de Partij voorgeschiedt voor- geschoteld krijgt en wel zodanig, dat niemand daar aanstoot aan zou kunnen nemen. Spr. zou willen voorstellen te trachten te komen tot een orgaan, dat liefst wekelijks, eventueel twee-wekelijks, eventueel zelfs misschien maandelijks zou verschijnen, maar dan een orgaan dat boeit, dat representatief is. Hij geeft zelf ook de voorkeur aan een weekblad. Wanneer vroeger evenwel sug-

gesties werden gedaan met betrekking tot vernieuwing van het weekblad, stuitte dit steeds op financiële bezwaren. Wanneer deze ook ditmaal naar voren zouden komen, zou spr. geneigd zijn te zeggen: Liever een maandblad, dat dynamisch en goed leesbaar is, dan het weekblad in de huidige vorm.

Namens de Centrale Amsterdam zou de heer Jacobse het Hoofdbestuur en de Stichting "Vrijheid en Democratie" twee mogelijkheden in overweging willen geven. In de eerste plaats het tot stand brengen van een breed samengesteld college van redacteurs, representatief voor de bonte schakeringen, die wij gelukkig in ons liberalisme in Nederland kennen. In de tweede plaats - en dit ligt misschien meer op organisatorisch gebied - het vinden van een formule, waardoor de zakelijke basis wordt verstevigd. Spr. betwijfelt of op het gebied van de advertentie-acquisitie wel alle kansen benut worden. Hij gelooft dat er wel degelijk mogelijkheden bestaan om de zaak financieel een wat betere grondslag te geven. Hij geeft nogmaals als zijn mening dat het blad meer in overeenstemming moet worden gebracht met de moderne aard van de Partij, zoals wij die op het ogenblik kennen en dat niet langer kan worden volstaan met genoegen te nemen met het door de omstandigheden noodzakelijkerwijs wat kleurloze, dat het blad tot dusverre naar spr.'s smaak te veel heeft gekenmerkt.

De heer Y.P.W.van der Werf (Breda) brengt naar voren, dat de gedachten, die de vorige spreker heeft ontvouwd, niet uitsluitend in de afdeling Amsterdam leven. Ook in de afdeling Breda en zelfs in de Kamer-Centrale Noord-Brabant in haar geheel is het weekblad uitgebreid besproken, waarbij toch herhaaldelijk een gevoel van een zekere onvrede tot uiting is gekomen. Onvrede omdat men en wat de vorm en wat de inhoud betreft het gevoel heeft, dat er te weinig propaganda van uitgaat voor juist die jongeren, die wij met een iets meer spectaculaire vorm wel zouden kunnen bereiken. Spr. wil met nadruk verklaren dat hij er vertrouwen in heeft dat de door het Hoofdbestuur ingestelde commissie zich zal bezig houden met het zoeken naar wegen die tot verbetering zullen leiden. Anderzijds wil hij er de nadruk op leggen, dat de suggesties van de afdeling Amsterdam bij vele V.V.D.-ers instemming vinden.

De heer Mr.A.Katan (De Bilt) deelt mede, dat de afdeling De Bilt/Bilthoven zich er van bewust is dat de redactie meer dan het mogelijke doet om het blad vorm en inhoud te geven, doch dat zij natuurlijk in haar mogelijkheden, ook financieel, beperkt is. Zij meent daarom minder opmerkingen te moeten maken ten aanzien van het redactionele gedeelte dan wel ten aanzien van het niet-redactionele gedeelte. Uit de afdeling is de suggestie gekomen om in ernstige overweging te nemen het blad niet meer éénmaal per week, doch éénmaal per twee weken te laten uitkomen. Hoewel daardoor wellicht bepaalde inkomsten uit advertenties zouden wegvallen, zou de financiële opzet misschien vereenvoudigd kunnen worden en de verschijningsvorm tegelijkertijd aantrekkelijker kunnen worden gemaakt.

Alvorens het woord te geven aan de heer Mr.L.Meijer, hoofdredacteur van "Vrijheid en Democratie", wil de Voorzitter hem namens het Hoofdbestuur een compliment maken voor het vele goede werk, dat door hem wordt verricht.

De heer Mr.L.Meijer (Amsterdam) merkt op dat de beste verdediging van een blad niet bestaat uit de gesproken woorden van de hoofdredacteur, doch uit de inhoud van het blad zelf. Men heeft gezegd: "Un journal c'est un monsieur". In het geval van ons weekblad zijn er twee heren, waarvan spr. dan vooral wil noemen de in zijn ogen bekwame en trouwe medewerker, de heer Stempfer. Men heeft ook eens gezegd, dat niets voor een weekblad erger is dan te worden doodgezwegen. Spr. heeft niet de indruk, dat dit vanavond is gebeurd.

De heer Jacobse antwoordend zegt spr. dat het natuurlijk geen byzonder groot compliment is, dat deze het blad slaapverwekkend

vindt. Wat de een slaapverwekkend vindt, kan echter voor de ander een tonicum zijn. Er wordt getracht het blad zoveel mogelijk tonische kracht te geven. De opmerking van de heer Jacobse, als zou het blad kleurloos zijn, moet spr. bestrijden. In zijn hoofdartikel en ook in de andere artikelen wordt zoveel mogelijk getracht de imago van de Partij tot uiting te brengen. Ook de opmerking van de heer Jacobse, dat het blad altijd naar het officiële standpunt van de Partij weergeeft, kan spr. niet onderschrijven. Er is nu een rubriek "Mijn opinie" geopend, waarin ook tegenstanders in ruime mate hun stem kunnen doen horen.

Wat betreft het voorstel van de heer Jacobse het blad maandelijks te doen verschijnen, zou de heer Meijer er op willen wijzen, dat hem vanavond van andere zijde voor de voeten is geworpen dat het blad niet actueel genoeg is. Het lijkt hem, dat het eenmaal per maand verschijnen de actualiteit zeker niet ten goede zou komen.

Naar aanleiding van het door de heer van der Werf naar voren gebrachte, merkt spr. op dat het bij een blad met een formaat van het onze en vooral van de omvang van het onze niet zo eenvoudig is de opmaak meer spectaculair te maken. Wanneer hem de gelden ter beschikking zouden staan om een blad van grotere omvang te doen verschijnen, om kleurendruk aan het blad ten koste te leggen, hetgeen naar hij heeft vernomen een bedrag van f.5000.- per jaar zou belopen, zou dit zeker aan het blad een meer spectaculair karakter geven.

De heer Meijer dankt de heer Katan voor de vriendelijke woorden, aan het adres van het blad geuit. Het openen van de mogelijkheid om meer te doen dan op het ogenblik het geval is, lijkt spr. echter een zaak voor het Stichtingsbestuur, aangezien dit een kwestie van financiën is.

Spr. begrijpt zeer goed, dat het blad verre van volmaakt is. Hij zou de critici echter willen uitnodigen eens kennis te nemen van de partijbladen van andere partijen. De vergelijking zou dan wellicht iets minder ongunstig uitvallen dan de hedenavond gemaakte opmerkingen zouden doen verwachten. Spr. zou de inhoud van het blad niet agressiever willen zien, daar hij van mening is dat de wereld met grotere agressiviteit - hetgeen niet hetzelfde is als strijdbaarheid - niet vooruit komt. De enige gedragslijn, welke hij zal trachten te volgen, is een blad te maken dat zo goed mogelijk de beginselen van de V.V.D. uitdraagt.

Hierna komt aan de orde punt 17 van de Agenda: Bespreking van het niet-redactionele gedeelte van "Vrijheid en Democratie".

De heer Mr.F.Korthals Altes (Rotterdam) zet uiteen, dat de exploitatie van het weekblad berust in handen van een stichting. Het bestuur van die stichting wordt benoemd door het Hoofdbestuur der Partij, waarbij de onder-voorzitter van de Partij steeds voorzitter van het Stichtingsbestuur is. Tot 16 Mei 1963 is dus de heer van Riel voorzitter van het Stichtingsbestuur geweest. Nadat de heer van Riel als onder-voorzitter der Partij was opgevolgd door Prof. Witteveen, werd laatstgenoemde tevens voorzitter van het Stichtingsbestuur. Toen Prof. Witteveen tot het ministersambt werd geroepen, werd hij als onder-voorzitter der Partij en als voorzitter van het Stichtingsbestuur opgevolgd door de heer Roelen. Doordat de heer Roelen in verband met ziekte nog niet in staat is geweest het bestuur bijeen te roepen, heeft spr. de laatste vergadering voorgezeten. Dit is de reden dat spr. als plaatsvervangend voorzitter namens het Stichtingsbestuur zal antwoorden op de vragen welke gesteld zijn over, en de critiek welke geleverd is op de verschijningsvorm van het blad. Deze critiek heeft jarenlang bestaan en men heeft steeds getracht daaraan zoveel mogelijk tegemoet te komen. Nog onder het voorzitterschap van de heer van Riel is het Stichtingsbestuur er toe overgegaan een byzondere commissie te benoemen, bestaande uit deskundigen uit de wereld van de pers, om het bestuur te adviseren. Reeds gerulme tijd geleden heeft deze

commissie aan het Stichtingsbestuur rapport uitgebracht, welk rapport echter nog aanvulling behoeft.

De heer Korthals Altes brengt dit zo uitvoerig naar voren om de vergadering in ieder geval het inzicht te geven dat ook in het verleden het Stichtingsbestuur bepaald niet doof is geweest voor de bestaande critiek. Wellicht had het bestuur die critiek zelf ook wel. Men heeft dus zijn best gedaan om te trachten over deze aangelegenheid behoorlijke adviezen te krijgen, op grond waarvan men verder kon werken.

Het probleem is echter dat er in deze in de Partij tegenstrijdige verlangens bestaan. De afdelingen Amsterdam, Breda en De Bilt/Bilthoven zijn van oordeel dat het blad meer actuele artikelen moet brengen, het moet dynamischer zijn, er moet minder plaats worden ingeruimd voor alle partij-mededelingen, want die zijn plaatsverslindend en deze ruimte zou beter kunnen worden gebruikt voor actieve propaganda, er moeten betere artikelen komen. Op zichzelf is dit een volstrekt redelijke gedachte. Maar in andere streken van het land leven andere wensen ten aanzien van de inhoud van de krant. Spr. heeft onlangs in zijn hoedanigheid van lid van het Dagelijks Bestuur een periodieke bespreking met de regionale propagandisten bijgewoond, waarbij hem is gebleken dat uit het Noorden en het Oosten van het land vaak het verzoek komt om juist meer partij-nieuws te geven, meer berichten over Kamerleden, die in de afdelingen hebben gesproken. Daarvoor is ook een heel goed motief, want men zegt daar: Wij zijn vaak geabonneerd of aangewezen op regionale dagbladen en daarin vinden wij altijd maar weinig verslagen over hetgeen onze liberale Kamerleden op afdelingsvergaderingen zeggen. Toch moeten wij een behoorlijk inzicht hebben wie wij bij de kandidaatstelling moeten steunen en wanneer wij nu in dat Partij-nieuws lezen dat een Kamerlid in een bepaalde plaats heeft gesproken, kunnen wij de betreffende afdelingssecretaris naar zijn mening vragen en het Kamerlid eventueel uitnodigen ook eens bij ons te komen.

Daar wordt dus duidelijk aangedrongen op meer nieuws uit de Partij.

/men

Nu is het duidelijk, aldus vervolgt spr., dat om financiële redenen niet aan al deze verlangens tegelijk kan toekomen en dat er dus een keus moet worden gemaakt. Over die keus nu is het Stichtingsbestuur bezig zich te beraden, mede aan de hand van het advies dat de hiervoor genoemde commissie heeft uitgebracht. Er moet dus nog even gewacht worden op de aanvullende nota, die juist betrekking heeft op de kosten, die zouden zijn verbonden aan een wat grotere uitgave van een liberaal weekblad met meer actuele artikelen, met een grotere pagina, een gedachte die, naar de heer Korthals Altes meent voornamelijk bij de heren Jacobse en van der Werf leeft.

Het Stichtingsbestuur gaat dus op het ogenblik na in hoeverre binnen de bestaande financiële grenzen - en die grenzen zijn nu eenmaal bijzonder eng - aan de diverse verlangens zal kunnen worden voldaan. De hier aan de orde gestelde kwestie is derhalve momenteel in het Stichtingsbestuur uiterst actueel.

Spr. voegt hieraan toe dat ook het Hoofdbestuur en het Dagelijks Bestuur zich regelmatig over het weekblad beraden, terwijl tevens met een aantal geïnteresseerden besprekingen zijn gevoerd, in de hoop dat daaruit nuttige suggesties zullen komen, die zullen leiden tot een verbetering van het blad.

Spr. geeft als zijn persoonlijke mening die, naar hij denkt, door verschillende leden van het Stichtingsbestuur wordt gedeeld, dat het blad de laatste weken toch bepaald een wat levendiger en actueler indruk maakt, hetgeen zeer zeker het gevolg is van de grote activiteiten van de hoofdredacteur die, gezien de geringe middelen waarmede hij moet werken, meer doet dan menselijkerwijze mogelijk is. Spr. geeft nogmaals de verzekering dat deze kwestie de volle aandacht heeft en verzoekt de aanwezigen in gedachten te willen houden, dat de hoofdredacteur voor een bijzonder moeilijke taak staat, die hij naar de mening van het Stichtingsbestuur buitengewoon kundig verricht.

De heer Mr.A.Katan (De Bilt) dankt het Hoofdbestuur en het Stichtingsbestuur voor het feit, dat een discussie in de Partij over deze aangelegenheid in ieder geval niet a priori wordt uitgesloten. Het enige punt, dat hij nog naar voren zou willen brengen, aangezien hij dit in de woorden van de heer Korthals Altes heeft gemist, is dat hij het toch wel bijzonder op prijs zou stellen indien bij de oordeelsvorming de frequentie van verschijnen van het blad zou worden betrokken. De afdeling De Bilt/Bilthoven heeft het grootste respect voor de hoofdredacteur. Tegelijkertijd is zij er zich echter van bewust dat de financiële kwestie het cardinale punt is voor het al dan niet veranderen van het blad. Spr. is van oordeel dat alleen het Hoofdbestuur en met name dus ook het Stichtingsbestuur over de feiten beschikt om te overwegen of het eenmaal in de twee weken verschijnen wellicht een heilzame uitwerking zou kunnen hebben.

De Voorzitter dankt de heer Katan en merkt op, dat naar zijn mening ook de frequentie van verschijnen van het weekblad aan een onderzoek zal worden onderworpen.

De heer H.H.Jacobse (Amsterdam) vreest dat over twee door hem naar voren gebrachte punten wellicht misverstand zou kunnen ontstaan. In de eerste plaats wil de afdeling Amsterdam niet streven naar een maandblad of een tweewekelijks blad; dit is door haar als noodoplossing aangevoerd. De voorkeur van de afdeling Amsterdam gaat zeer nadrukkelijk uit naar een weekblad. In de tweede plaats wil de afdeling Amsterdam beslist niet het Noorden het afdelingsbrood uit de mond stoten. Zij denkt bepaald niet aan een blad dat verstoken zal zijn van afdelingsnieuws. Dat is ook niet nodig. Haar bedenkingen zijn veel eerder gegaan in de richting van het gebrek aan afwisseling in het redactionele gedeelte en, ook hier weer ter vermindering van misverstand, dit is geen persoonlijke critiek op de huidige redactie; het is alleen het constateren van het feit, dat de bestaande basis bijzonder smal is. Vandaar de suggestie tot het samenstellen van een redactie op brede basis.

Spr. zou namens de afdeling Amsterdam nog een laatste suggestie willen doen. Wanneer deze zaak organisatorisch wordt bekeken, zou het bijzonder op prijs worden gesteld indien inzake de toekomst van het weekblad ook overleg zou worden gepleegd met de Stichting "Liberaal Réveil", die heeft bewezen te beschikken over een corps mensen, die tot iets in staat zijn. Wellicht zou uit een dergelijk overleg ook iets kunnen voortkomen.

De Voorzitter antwoordt de heer Jacobse, dat de door hem naar voren gebrachte suggestie gaarne in overweging zal worden genomen.

Hierna wordt aan de orde gesteld punt 18 van de Agenda:
Rondvraag.

De heer F.W.Gorter (Leiden) merkt op dat men zich in Leiden bezorgd maakt over de vraag of de toewijzingen aan instituten en laboratoria met betrekking tot het wetenschappelijk onderwijs wel gelijke tred houden met de loonsverhogingen. Hij vraagt de aandacht van het Hoofdbestuur voor deze kwestie zodat, wanneer hier sprake mocht zijn van een relatieve achteruitgang van toewijzingen aan laboratoria ten opzichte van lonen en andere kosten, kan worden getracht het evenwicht weer te herstellen.

Spr. wijst verder op het belang van de voorlichting van jonge mensen, die bij de eerstvolgende verkiezing hun stem zullen uitbrengen. Deze jongeren van 19 of 20 jaar staan open voor argumentatie en het lijkt spr. bijzonder nuttig deze middelbare scholieren b.v. in hun laatste schooljaar te benaderen, zodat zij reeds dan kennis maken met de V.V.D. De belangstelling hiervoor is gebleken uit de verkiezing, welke tegelijk met de laatste Tweede Kamerverkiezing onder de scholieren is gehouden. Spr. is van oordeel dat succes hier zeker mogelijk is.

De Voorzitter antwoordt de heer Gorter, dat de kwestie van de salariëring van het personeel, dat bij het wetenschappelijk onderwijs is betrokken, niet zozeer op het terrein van het Hoofdbestuur dan wel op dat van de Kamerfracties thuisbehoort.

De politieke benadering van de jeugd tussen 19 en 21 jaar heeft reeds een punt van bespreking uitgemaakt in het Dagelijks Bestuur. Bovendien is van een van onze regionale propagandisten de suggestie gekomen een brochure samen te stellen, welke speciaal op deze jongeren is gericht.

De heer J.A. van Krieken (Leiden) gaat in op de propagandistische waarde van onze radio- en televisie-uitzendingen in de door de regering aan de politieke partijen ter beschikking gestelde zendtijd. Deze uitzendingen zijn dus bedoeld om vooral bij de buitenwacht interesse voor onze beginselen te wekken. Spr. zou willen voorstellen onze 10 minuten radio-zendtijd niet steeds door één spreker te laten vullen, doch b.v. eens een soort hoorspel op te voeren. Hij stelt zich voor een vader van christelijk-historische huize, een dochter met F.v.d.A.-invloeden en een zoon met liberale denkbeelden, die verschillende politieke gedachten uitwisselen, waarbij dan de liberale gedachte prevaleert.

Ook bij onze televisie-uitzendingen zou spr. voor verlevendiging willen pleiten, o.a. door middel van films en shots. Wellicht bestaat hier de mogelijkheid vaktechnici in te schakelen.

De Voorzitter dankt de heer van Krieken en geeft vervolgens het woord aan de heer Vonhoff, voorzitter van de Radio- en Televisie-Commissie van de Partij.

De heer H.J.L. Vonhoff (Amsterdam) betuigt de afdeling Leiden zijn hartelijke dank voor de kritische aandacht, aan onze radio- en televisie-uitzendingen gewijd. Het is met de radio-zendtijd een moeilijke zaak. In de uitzending van 1 April is inderdaad een hoorspel opgevoerd en wel met medewerking van leden van de hoorspelkern. Helaas moest geconstateerd worden, dat deze uitzending in het algemeen niet is begrepen en buitengewoon slecht is gevallen. Toch is geprobeerd voor de radio een andere formule te vinden. Deze formule bestaat hierin, dat in het algemeen niet meer één spreker aan het woord wordt gelaten, doch dat met wisselstemmen wordt gewerkt om daardoor een zekere mate van levendigheid te verkrijgen. Spr. wil er hierbij de nadruk op leggen dat de ter beschikking staande 10 minuten zendtijd wel bijzonder kort is om tot iets meer te komen dan vrij eenvoudige uiteenzettingen.

Wat de televisie-uitzendingen betreft, wijst spr. er op dat, wil men inderdaad van alle op dit terrein bestaande mogelijkheden gebruik maken, hiermede per uitzending een bedrag van f.15.000.- tot f.20.000.- is gemoeid. Er is geen sprake van dat wij een dergelijk bedrag zouden kunnen betalen, zelfs niet voor de ene keer in de acht weken welke ons ter beschikking staat. Spr. geeft de verzekering dat ook hier getracht zal worden de aanschouwelijkheid niet te vergeten, ondanks de ernstige zelfbeperking die men zich zal moeten opleggen. Hij hoopt daarvan in de komende periode een proef te kunnen voorleggen. De heer Vonhoff houdt zich bij voortduring aanbevolen voor kritische opmerkingen en kritische aandacht, waarmede hij ongetwijfeld ook de mening van zijn medeleden in de Radio- en Televisie-Commissie weergeeft.

De Voorzitter dankt de heer Vonhoff voor zijn woorden, waarmede de afdeling Leiden z.i. een duidelijk antwoord op haar vragen heeft gekregen.

De afdeling Rotterdam heeft zich voor twee onderwerpen opgegeven. Het eerste onderwerp is teruggetrokken, het tweede zal morgen aan de orde worden gesteld, zodat de Voorzitter thans het woord geeft aan de afgevaardigde van de afdeling Voorburg.

De heer J. Gosschalk (Voorburg) deelt mede, dat de afdeling Voorburg zich zorgen maakt over het feit, dat de gemiddelde leeftijd van haar leden vrij hoog ligt. Zij heeft zich bezonnen op de mogelijkheid jongeren als lid aan te trekken en legt in dit verband het Hoofdbestuur de vraag voor hoe het staat tegenover de gedachte om voor jonge mensen, die de leeftijd van 21 jaar hebben bereikt, de leeftijd waarop men lid van onze Partij kan worden, het lidmaatschap door middel van een speciale regeling aantrekkelijk te maken. In het bijzonder wordt hierbij gedacht aan die jongeren, die zich reeds bij de J.O.V.D. of bij een liberale studentenvereniging hebben aangesloten. Gesuggereerd wordt deze jongeren bijvoorbeeld het eerste jaar van hun lidmaatschap vrij te stellen van contributie, hetgeen dus tevens zou inhouden dat zij gedurende een jaar gratis "Vrijheid en Democratie" zouden ontvangen. Tevens brengt spr. naar voren de mogelijkheid hen de daarop volgende jaren - zolang hun lidmaatschap van de J.O.V.D. of van een liberale studentenvereniging voortduurt - slechts een gedeeltelijke contributie voor het Partij-lidmaatschap in rekening te brengen.

De Voorzitter wijst er op dat, hoe sympathiek het voorstel van de afdeling Voorburg op zichzelf is, aan de uitvoering ervan - vooral na het sombere beeld, door de penningmeester over de Partij-financiën gegeven - toch wel bezwaar is verbonden. Wellicht wordt de samenwerking met de J.O.V.D. zo nauw dat er over een gecombineerd lidmaatschap gesproken kan worden. Overigens kan het lidmaatschap der J.O.V.D. doorlopen tot het dertigste jaar en wanneer alle J.O.V.D.-ers op hun dertigste jaar lid van de Partij zouden worden, zou dit ook al een aanzienlijke verjonging teweeg brengen. De Voorzitter zegt toe, dat de suggestie van de afdeling Voorburg in zorgvuldige overweging zal worden genomen.

De heer R.M. Marcuse (Zaandam) wijst er op, dat belastingverlaging uiteraard een zeer belangrijk punt is, evenals de kwestie van het tweede televisie-net. De internationale politiek lijkt hem echter ook van uitermate groot belang te zijn. Hij denkt aan een probleem als oorlog en vrede, kernbewapening, de onderontwikkelde gebieden, de verhouding Oost/West, etc. Spr. is van oordeel en staat hierin z.i. stellig niet alleen, dat in de Partij aan de buitenlandse politiek veel te weinig wordt gedaan. Hij geeft het Hoofdbestuur in overweging om b.v. landdagen, congressen en cursussen vooral in het licht van de buitenlandse politiek te stellen.

De Voorzitter dankt de heer Marcuse voor zijn woorden en deelt hem mede, dat in de op 13 Juni a.s. te houden Partijraadsvergadering het onderwerp "Nederland en Europa" aan de orde zal worden gesteld. Met het oog op het bijzondere belang van dit onderwerp zal deze Partijraadsvergadering voor alle leden der Partij worden opengesteld.

De heer H.J.L. Vonhoff (Amsterdam) vraagt, naar aanleiding van het besprokene inzake "Vrijheid en Democratie", de aandacht voor een blad dat levendig is, dat boeit, waarvan de inhoud goed is, dat achttmaal per jaar verschijnt, doch dat in de Partij helaas te weinig gelezen wordt. Dat blad is "Liberaal Réveil". Het Hoofdbestuur is van oordeel dat een situatie, waarin een belangrijk kaderblad als "Liberaal Réveil" een zo moeilijk bestaan leidt als op het ogenblik, onhoudbaar is. Spr. doet daarom een beroep op de aanwezigen nog hedenavond gebruik te maken van de mogelijkheid zich bij hem op te geven als abonné op "Liberaal Réveil". De abonnementsprijs bedraagt f.15.-- per jaar, voor studenten en J.O.V.D.-leden slechts f.9.50 per jaar. In de nummers, welke dit jaar uitkomen, verschijnen artikelen van de hand van Mr. H. van Riel, er komt verder een artikel van het Tweede Kamerlid Dr. K. van Dijk over de amateur- en beroepswethouder, terwijl Mevrouw G.V. van Someren-Downer en de heer Th. H. Joekes samen een duet zingen - als deze gewaagde beeldspraak mag worden gebruikt - over de televisiekwestie in de Tweede Kamer. Kortom, zeer belangrijk voor U om te lezen, zeer belangrijk voor de V.V.D. en het liberalisme, dat "Liberaal Réveil" gelezen wordt. De heer Vonhoff spreekt de hoop uit, dat zeer velen zich bij hem zullen melden.

De Voorzitter sluit zich gaarne bij deze opwekking van de heer Vonhoff zich op "Liberaal Réveil" te abonneren aan.

De heer Dr. J. N. van den Ende ('s-Gravenhage) vraagt met enige aarzeling de aandacht van de vergadering voor een wat netelige zaak. In de Haagse afdeling wordt gesproken over het in de pers wat wonderlijk behandelde feit, dat de twee nieuwe liberale staatssecretarissen in het huidige Kabinet eerst na hun benoeming als lid van onze Partij zijn toegetreden. Gevraagd wordt b.v. of de V.V.D. in haar midden niet enkele bekwame en overtuigde liberalen had, die voor een dergelijke functie in aanmerking konden en wilden komen. Het zal verheugend zijn als een verklaring in deze vergadering over de keuze van de beide staatssecretarissen geruststelling kan geven.

De Voorzitter maakt de heer van den Ende er op attent, dat de vorming van het Kabinet uitsluitend een zaak is van het parlement en niet van het Hoofdbestuur der Partij. De heren Keyzer en den Toom zijn verhinderd hier vanavond aanwezig te zijn. Anders hadden zij wellicht zelf van repliek kunnen dienen. De Voorzitter vraagt de heer Geertsema of deze op dit ogenblik iets naar voren wil brengen dan wel of hij het meer opportuun acht deze kwestie in de openbare vergadering van morgen te behandelen.

De heer Mr. W. J. Geertsema (Wassenaar) zegt er toch wel prijs op te stellen te verklaren, dat het naar zijn mening beter is wanneer deze aangelegenheid morgen in volle openbaarheid aan de orde wordt gesteld. Er is geen enkele reden om dit thans in een besloten vergadering te doen. Het betreft hier een algemeen punt, een punt van groot belang, en spr. gelooft dat er niets in de weg staat om, wanneer morgen ook beide staatssecretarissen naar hij aanneemt hier aanwezig zullen zijn, deze kwestie in haar algemeenheid aan de orde te stellen.

De Voorzitter dankt vervolgens het bestuur van de afdeling Eindhoven voor de gastvrijheid, die het ons deze dagen verleent, waarbij hij in het bijzonder memoreert de hulp, die de afdeling ons heeft geboden door het instellen van een logiescommissie, die voor velen voor huisvesting heeft gezorgd.

De Voorzitter schorst daarna de vergadering tot de volgende morgen 10 uur.

De aanwezigen blijven nog geruime tijd in gezellig samenzijn bijeen.

Zaterdagmorgen 18 April om 10 uur heropent de Voorzitter de vergadering. Hij richt een bijzonder woord van welkom tot de beide staatssecretarissen, L. Exc. W. den Toom en L. Exc. M. J. Keyzer, die Vrijdagavond niet aanwezig konden zijn.

Vervolgens stelt hij aan de orde punt 19 van de Agenda: Bespreking van een Discussie-grondslag voor zes hoofdpunten van een nieuw Beginselprogramma.

Aan de afdelingen is over de wijze van behandeling nog een nadere toelichting gezonden.

Deze Discussie-grondslag, aldus de Voorzitter, is bepaald niet een voorstel tot wijziging van het Beginselprogramma. De commissie heeft slechts ten aanzien van het eerste gedeelte van het Beginselprogramma, waarin de grondbeginselen worden uiteengezet, een aantal suggesties, een aantal gedachten opgeschreven. Het is helemaal niet zo, dat dit stuk de unanieme mening van de commissie vertolkt, nog minder de unanieme mening van het Dagelijks Bestuur, nog minder de

unanieme mening van het Hoofdbestuur. Dat zal U wellicht uit de discussies wel blijken. Maar elk der formuleringen vertegenwoordigt wel een mening die toch bepaald binnen de Partij aanwezig is.

De discussie zal zo gevoerd worden, dat de heer Nordlohne eerst zal uiteenzetten, waarom de commissie tot deze formuleringen is gekomen. De commissie zal daarna bijzonder gaarne meningen, opmerkingen en suggesties uit de vergadering vernemen. Wanneer die opmerkingen gebaseerd mochten zijn op het feit, dat de Discussie-grondslag niet voldoende duidelijk is geweest, zullen de leden van de commissie nog een nadere toelichting geven. Al hetgeen vandaag uit deze vergadering komt zal worden geregistreerd, opdat de commissie hieruit de grondslag kan putten voor haar verdere werk: de samenstelling van een ontwerp-program. Dat ontwerp zal in het Hoofdbestuur en in de afdelingen moeten worden besproken, eventueel ook in de Partijraad, en dat zou dan de voorbereiding kunnen zijn voor het opmaken van een definitief voorstel, dat in een ledenvergadering, misschien volgend jaar, aan de orde kan worden gesteld.

Wanneer de vergadering op het ogenblik nog van mening verschilt met datgene wat in de Discussie-grondslag gesteld wordt, vindt de Voorzitter dat dus helemaal niet erg. Dat heeft het Hoofdbestuur verwacht. Critiek wordt dan ook toegejuicht, onder voorwaarde echter dat dit opbouwende critiek zal zijn.

Hierna verleent de Voorzitter het woord aan de heer Nordlohne, die de toelichtende inleiding zal houden.

De heer Dr.E.Nordlohne ('s-Gravenhage) houdt daarop zijn inleiding, die als bijlage VI bij de notulen is gevoegd.

De Voorzitter dankt de heer Nordlohne. Hij zou graag een indruk willen hebben van de omvang van de discussie, opdat een schatting kan worden gemaakt van de tijd, die een ieder kan worden toegemeten. Hij vestigt er de aandacht op, dat de gehele discussie op de band wordt vastgelegd. Vervolgens verzoekt hij degenen die het woord willen voeren de hand op te steken.

De rij der sprekers wordt geopend door de ere-Voorzitter, Prof.Mr.P.J.Oud.

De heer Prof.Mr.P.J.Oud (Rotterdam), met applaus begroet, houdt een rede, die als bijlage VII bij de notulen is gevoegd.

De Voorzitter is bijzonder erkentelijk voor de zeer belangrijke bijdrage, die Prof.Oud aan de discussie over dit punt heeft gegeven. Deze geeft ons goed gefundeerde weloverwogen argumenten om mede in onze overwegingen te betrekken. Spr. kan zich voorstellen dat onder de twintig anderen, die zich hebben opgegeven voor de discussie, er velen zijn waarvan de argumenten al in het betoog van Prof. Oud zijn besloten. Daarom vraagt hij of zij zich in hun spreektijd willen beperken. Vervolgens geeft hij het woord aan de heer Y.P.W.van der Werf (Breda).

Was de heer van der Werf aanvankelijk bijzonder verheugd toen hij op de Beschrijvingsbrief zag, dat de herziening van het Beginselprogram aan de orde zou worden gesteld, toen hij de tekst van de Discussie-grondslag las heeft hij een moment gedacht, dat er een practical joke plaats vond, want hij vond deze Discussie-grondslag niet helemaal up to the standard van datgene wat in 1948 neergelegd was; in plaats van met iets beters is de commissie met iets slechters voor den dag gekomen. De taal is minder constructief, en het stuk geeft blijk van een zekere mentaliteit van bourgeois satisfait die toch uit de negentiende eeuw stamt. Bovendien acht. spr. het een soort terugkeer naar domineesland. Waarom de Akte van Verlatinghe aangehaald? Prof. Oud heeft er zojuist al op gewezen, dat men wel tot in de dertiende eeuw kan teruggaan om een basis voor onze beginselen te vinden maar, net Prof. Oud, gelooft spr. dat wij dat niet moeten doen. Wij moeten als liberalen toch

trachten aan te sluiten bij de reële werkelijkheid. Wat dat betreft sprak ook de heer van Dijk in "Vrijheid en Democratie" van vorige week byzonder verstandige taal, speciaal ten aanzien van het woord hiërarchie, dat in deze passage gehanteerd werd. Als U dit woord in van Dale opzoekt, dan krijgt U het gevoel dat het geen gelukkig woord is.

Spr. zou nog een kanttekening willen plaatsen bij de wijze van discussie. Het was beter geweest wanneer deze discussie aanvankelijk intern was gebleven. Spr. gelooft, en met hem velen, althans in Brabant, dat het verstandig was geweest, wanneer deze Discussie-grondslag eerst met het kader der Partij, b.v. op de Pietersberg te Oosterbeek, intern was besproken om de wat vreemde kantjes, die er hier en daar uitsteken, er af te vijlen, voordat het stuk in de openbaarheid kwam.

Tenslotte - spr. zou uitvoeriger geweest zijn wanneer Prof. Oud het al niet zo veel beter had gezegd - als spr. een definitie van deze discussiepunten zou moeten geven, dan zou hij willen zeggen dat hier sprake is van utopistisch liberalisme, dat niet meer van deze tijd is.

De heer A. Nawijn (Olst) wil er na de boeiende inleiding van de heer Nordlohne toch wel op wijzen, dat hij blijft bij zijn aanvankelijke opvatting dat het niet helemaal juist is geweest om te spreken van een Discussie-grondslag voor zes hoofdpunten van een nieuw Beginselprogramma, maar dat het veel beter was geweest indien de commissie aan de Algemene Vergadering de vraag had voorgelegd, of er, althans wat de eerste punten van het bestaande Beginselprogramma betreft, wel wijzigingen nodig waren, en zo ja, welke.

Terecht is door de heer Nordlohne gezegd dat de eerste punten van het Beginselprogramma de liberale ideologie onder woorden brengen. Spr. gelooft - en hij is het eens met de vorige spreker - dat wat in de Discussie-grondslag is neergelegd een heel slechte weergave is van datgene wat meesterlijk is omschreven in de eerste zes artikelen van het bestaande Beginselprogramma, waarmee hij helemaal niet wil zeggen dat er misschien hier en daar niet nog een verduidelijking in de tekst was aan te brengen. Maar laten wij, aldus spr., ons er wel van bewust blijven dat wanneer wij het liberalisme, waar wij allen onze partij-organisatie op hebben gebouwd en waarvoor wij hier allemaal samen zijn, wanneer wij dat liberalisme onderschrijven, dat wij dan de dure taak hebben om niet van tijd tot tijd ons te laten beïnvloeden door degenen, die het misschien met die opvattingen niet eens zijn en die ons dan niet anders weten te bestrijden dan door te zeggen: Ja, maar je bent niet duidelijk in wat je bedoelt. Spr. gelooft dat het onze taak is om dan inderdaad in een gesprek met tegenstanders duidelijk te maken waar het wel om gaat. Spr. is bij een dergelijk gesprek zelf betrokken geweest. Het was voor hem heel belangrijk toen te kunnen wijzen op de eerste drie punten, waarop onze Partij het verenigingspunt wenst te zijn, namelijk de vrijheid, de verantwoordelijkheid en de sociale gerechtigheid, en te kunnen zeggen dat dit naar onze mening de fundamenteen behoren te zijn, waarop onze samenleving berust. Met zorg heeft spr. zich afgevraagd wat de reden wel is waarom in de tekst van de Discussie-grondslag ontbreken de verantwoordelijkheid en de sociale gerechtigheid. In andere politieke groeperingen wordt wel gesproken van rechtvaardigheid. Maar de gerechtigheid, het begrip gerechtigheid, appelleert aan ons geweten. En het is voor spr. altijd een uiterst belangrijke zaak geweest, dat wij in ons Beginselprogramma die gewetensgrondslag hebben neergelegd. De sociale gerechtigheid ontbreekt naar zijn gevoelen maar al te zeer in de tekst van deze Discussie-grondslag.

Spr. heeft voorts ernstige bedenking tegen, wat hij zou willen noemen, de wat oppervlakkige behandeling van deze aangelegenheid waar het betreft punt 5: De Nederlandse regeringsvorm moet gekenmerkt worden door de onschendbaarheid van het staatshoofd. Hiermede kan spr. zich volkomen verenigen, maar dan ontbreekt wat naar zijn oordeel principieel democratisch, principieel liberaal is en be-

hoort te blijven, namelijk wat geformuleerd is in het bestaande Beginselprogramma, artikel 6, sub 3: De erkenning van de volledige zelfstandigheid zo van ministers als van volksvertegenwoordigers tegenover de staatkundige partij waartoe zij behoren.

Naar spr.'s stellige overtuiging moet deze duidelijke en voor geen misverstand vatbare tekst van het bestaande Beginselprogramma gehandhaafd blijven. Het is ondenkbaar in onze gedachtengang en op grond van onze beginselen, dat wij zelfs maar de mogelijkheid zouden openstellen de volledige zelfstandigheid van een volksvertegenwoordiger aan te tasten.

Spr. stelt voor het bestaande Beginselprogramma, waarin op ongetwijfeld meesterlijke wijze is neergelegd wat onze liberale belijdenis is en ook behoort te zijn, in overgrote hoofdzaak ongewijzigd te laten.

De heer I. Roodenburg (Delden) acht na de ietwat vage formulering van de Discussie-grondslag de rede van de ere-Voorzitter buitengewoon verfrissend. Deze ontheft hem van een zeer groot gedeelte van hetgeen hij had willen zeggen.

Spr. is van oordeel dat een beginselprogramma niet iets is dat van vandaag op morgen moet worden veranderd. Evenmin is het iets dat in geruime tijd eigenlijk veel kan veranderen. Hij is het eens met de vorige sprekers, dat er hier en daar wellicht iets kan worden aangepast, doch onze liberale beginselen moeten worden vastgelegd op zodanige wijze, dat zij duidelijk zijn, dat zij waar zijn en waar blijven. Met een beginselprogramma moet n.l. dagelijks gewerkt kunnen worden. In verschillende afdelingsvergaderingen is spr. gebleken dat men de formulering, zoals in de Discussie-grondslag neergelegd, niet begrijpt. Hij waarschuwt er tegen, dat dit geen intellectueel spel moet worden, doch een formulering in korte, bondige zinnen van enkele fundamentele waarheden. Op grond van deze fundamentele waarheden kan dan b.v. voor een periode van vier jaar een werkprogramma worden opgesteld en daarnaast, kort voor de verkiezingen, een actueel en zakelijk verkiezingsprogramma.

Wanneer wij, aldus spr., de materie op deze wijze benaderen, dan bereiken wij dat wij ook bij de grote massa en bij minder ontwikkelde, doch allesbehalve domme mensen weerklank vinden. Dan kunnen wij met een gerust geweten en met vaste grond onder de voeten het verkiezingspad opgaan, want daar is het toch om begonnen.

De heer Mr. J. van Someren (Amsterdam) sluit zich namens de afdeling Amsterdam geheel aan bij datgene, wat door Prof. Oud over punt 5 is gezegd, hetgeen bepaald niet betekent dat hij zich niet bij het overige aansluit.

Spr. acht de opzet van de Discussie-grondslag te omslachtig. Hij geeft de voorkeur aan korte punten, die zich gemakkelijker lenen voor bespreking in de afdelingen. Verder stelt hij voor het tijdsbestek voor beraad in de afdelingen aanzienlijk uit te breiden. Spr. is van oordeel dat het verstandig zal zijn, wanneer deze Discussie-grondslag die, naar hij heeft begrepen, van generlei instantie in de Partij de unanieme mening weergeeft, nog eens wordt bekeken door een iets meer uitgebreide commissie. De heer van Someren spreekt namens de afdeling Amsterdam de mening uit, dat het volstrekt noodzakelijk is dat Prof. Oud in de commissie zitting neemt.

De heer Drs. A. Pais (Amsterdam) betuigt namens de afdeling Amsterdam zijn volgestrekte adhaesie met hetgeen door de ere-Voorzitter is opgemerkt ten aanzien van punt 2 van de Discussie-grondslag. Hij is met hem van mening dat het niet opportuun is een artikel van deze formulering in ons Beginselprogramma op te nemen. Mocht men iets dergelijks toch willen opnemen, dan kan hij zich niet verenigen met de formulering van de inhoud. Naar spr.'s oordeel is deze formulering te restrictief en onvolledig.

Iets uitvoeriger gaat spr. in op punt 4, dat de sociaal-economische vragen behandelt. Terecht wordt in dit punt instemming betuigd met de grondgedachte dat de persoonlijke vrijheid, overge-

bracht in het economisch vlak, tot een positieve waardering van het particuliere initiatief moet leiden. En terecht wordt in deze Discussie-grondslag ook gesteld, dat de Partij enerzijds verwerpt de volstrekt centraal geleide maatschappij, anderzijds de volstrekt aan zichzelf overgelaten economie. Ook worden in de beide laatste alinea's van punt 4 enkele desiderata naar voren gebracht met betrekking tot het door de overheid te voeren beleid.

Toch is spr. van oordeel dat punt 4 nog wel enkele aanvullingen behoeft. Hij gelooft namelijk, dat de rol van de overheid nog wel iets meer uit de verf zou kunnen komen. Niet dat wij naar staatsbedillerij of staatsalmacht zouden moeten streven, doch wij moeten ons wel realiseren dat wij in een tijdsgewricht leven, dat gekenmerkt wordt door technische ontwikkelingen, technische revoluties, waarvan wij de draagkracht nog niet kunnen overzien. Een tijdsgewricht, waarin mogelijkserwijze de rol van de overheid noodzakelijk op een aantal terreinen zal moeten worden uitgebreid. Spr. denkt hierbij bijvoorbeeld aan de ontwikkeling van de atoom-energie e.d. Ook wordt in punt 4 geen woord gezegd over hulp aan onderontwikkelde gebieden en onze verbondenheid met de volkeren, die het minder breed hebben dan wij; dit zou in een artikel over stoffelijke welvaart toch wel op zijn plaats zijn geweest. Het is wel duidelijk, dat op dit punt ook de overheid een belangrijke rol kan spelen, al was het maar in de vorm van garanties bij de hulp aan onderontwikkelde gebieden.

Een tweede opmerking, die spr. naar aanleiding van punt 4 wil maken, betreft het volgende: Terecht wordt opgemerkt dat rechtvaardige welvaartsspreiding via het mechanisme van de vrije prijsvorming kan plaats vinden. Spr. meent echter dat wij er goed aan zouden doen nog één stadium terug te gaan. Willen wij namelijk een sociaal rechtvaardig resultaat bereiken via de vrije economie, via de vrije markteconomie, dan zullen wij er op moeten toezien dat al diegenen, die aan het economische spel meedoen, een eerlijke kans hebben om inderdaad te profiteren van dat vrije marktmechanisme. Wij moeten zorgen dat diegenen, die aan het economische spel meedoen, de kans krijgen hun capaciteiten te ontplooiën, en dat begint al in een vrij vroeg stadium, namelijk bij het onderwijs. Spr. sluit zich in deze aan bij hetgeen bij herhaling naar voren is gebracht door onze vertegenwoordigers in het parlement, in de Eerste Kamer b.v. door de heer van Riel, in de Tweede Kamer door Mevrouw van Someren, over de verruiming van de opleidingsmogelijkheden en de scholingsmogelijkheden voor jonge mensen, ook uit minder goeie milieus.

Tenslotte zou spr. naar aanleiding van deze sociaal-economische paragraaf nog een lans willen breken voor het opnemen van een alinea over bezitsvorming en maatregelen ter bevordering daarvan. Hij gelooft n.l. dat een massale bezitsvorming als basis van de vrije markteconomie meer dan welke specifieke actie ook zal bijdragen tot de beveiliging van onze maatschappij tegen de invloeden, welke in de punten 1 en 2 zo met recht worden afgewezen. Hoewel hij met een der vorige sprekers eens is, dat er naar gestreefd moet worden een beknopt beginselprogramma op te stellen, meent hij toch dat onder de zes hoofdpunten de door hem genoemde desiderata een plaats zouden kunnen vinden.

Spr. besluit met nogmaals zijn instemming te betuigen met hetgeen Prof. Oud heeft opgemerkt ten aanzien van de mogelijke tegenstrijdigheid tussen rechtvaardige welvaartsspreiding en welvaartstoename.

De heer P.G.J. Westerlaken (Amsterdam) geeft een beschouwing over het begrip vrijheid, daarbij volledig beseffend dat hij geen bijdrage heeft geleverd tot een formulering van punt 3 van de Discussie-grondslag. Spr. had slechts behoefte aan een ruime gedachtenwisseling over wat men in de V.V.D. verstaat onder het begrip vrijheid.

De heer Mr.D.F.Went (Leeuwarden) kan zich volkomen aansluiten bij de briljante rede, welke door Prof. Oud is uitgesproken, en bij de aanvullingen die daarop door andere sprekers zijn gegeven. Spr. gelooft dat het goed zal zijn de herziening van het Beginsel-program uit te stellen en dan voor een langere termijn dan vier of vijf weken, aangezien het hier een bijzonder belangrijke kwestie betreft. Enige tijd geleden heeft hij, ter vervanging van Mevrouw Veder, die door ziekte verhinderd was, in Leeuwarden gesproken voor de Remonstrantse en Doopsgezinde Gemeente over de achtergrond van het christendom in de liberale overtuiging. Spr. heeft zich toen weer eens bezonnen op de diepere achtergrond van onze liberale levensbeschouwing. Hij heeft weer eens opgeslagen het boek "Liberale Gedachten" van Prof. Eigeman, in 1923 geschreven. De vraag "waarom zijn wij liberaal en waarom kunnen wij verantwoord liberaal zijn" heeft ons het leven altijd zo moeilijk gemaakt. Wij liberalen hebben namelijk de achtergrond van onze eigen geloofsovertuiging, welke die dan ook mag zijn. Wij kunnen echter nooit tegenover een ander aantonen waarom wij liberaal zijn. De christelijk-historischen, de anti-revolutionairen hebben het allemaal in hun programma vastliggen. Wij liberalen hebben een veel grotere verantwoordelijkheid, namelijk ons zeer persoonlijke normbesef, dat niet helemaal valt onder de Tien Geboden. Naar spr.'s oordeel is de gehele liberale achtergrond van het christendom en het christendom, zoals wij dat in de Partij geïnterpreteerd wensen te zien, volkomen juist neergelegd in ons huidige Beginsel-program. Het zou hem dan ook spijten wanneer hieraan een beperking werd gegeven door hier een bepaald normbesef van de Tien Geboden aan vast te knopen; dat is ook niet noodzakelijk. Hij heeft de laatste tijd vrij veel in Friesland gesproken en altijd weer heeft hij zich, in verband met de christelijke overtuiging welke hij in zich draagt, tegenover zichzelf moeten verantwoorden over het door hem gesprokene. Het is spr.'s persoonlijke overtuiging, dat hij altijd voldoende heeft gehad aan hetgeen in het Beginsel-program is neergelegd. Het merkwaardige is dat Thorbecke indertijd reeds ongeveer dezelfde bewoordingen heeft gebruikt als in artikel 3 van het Beginsel-program zijn neergelegd en dat deze goede liberale beginselen in ons programma reeds lang zijn verwezenlijkt.

Spr. heeft op dit punt geen behoefte aan enige verandering en zou toch in ernstige overweging willen geven de herziening van het Beginsel-program niet te overhaasten en daarvoor zeker een jaar te nemen.

De heer R.M.Marcuse (Zaandam) spreekt zijn erkentelijkheid aan het Hoofdbestuur uit voor het feit, dat in het openbaar over het Beginsel-program kan worden beraadslaagd. In een liberale partij moeten besloten discussies zoveel mogelijk beperkt blijven. Ook spr. heeft bezwaren tegen de Discussie-grondslag. Hij is echter van oordeel dat de tijdens de discussie gevallen termen als bourgeois-gepraat, geleuter etc. bepaald geen recht doen aan degenen, die zich toch terdege op een nieuw Beginsel-program hebben bezonnen. Spr. meent dat in de Discussie-grondslag te veel de nadruk wordt gelegd op het feit, dat wij min of meer een confessionele partij zouden zijn. Hij acht dit niet opportuun. Ook de verankering in het Beginsel-program van de Eerste Kamer zoals deze nu bestaat is volgens spr. niet nodig. Verder wordt er gesproken over versterking van het zedelijk normbesef en over de bestrijding van immorele ideologieën. Het kan zijn dat men zich door dergelijke termen min of meer moreel bewapend gaat voelen, doch het is wat vaag en aan dergelijke notities in een beginsel-program zijn zeer veel vraagtekens verbonden.

Tenslotte: door een van de vorige sprekers is gezegd, dat een verkiezingsprogramma kort voor de verkiezingen even in elkaar kan worden gedraaid. Tegen deze opmerking tekent spr. krachtig protest aan. Ook over een verkiezingsprogramma zal juist onder de leden van een liberale partij terdege gediscussieerd moeten worden.

De heer Dr. J. N. van den Ende ('s-Gravenhage) is van oordeel dat het feit, dat de Voorzitter reeds dadelijk na het aanvaarden van het voorzitterschap der Partij tevens het voorzitterschap van de Commissie tot herziening van het Beginselprogramma op zich heeft genomen, getuigt van een groot enthousiasme en van moed.

De ons nu voorgelegde zes punten dragen het karakter van een voorlopige formulering, hetgeen ook niet anders kan na slechts drie maanden denken en discussiëren over het geestelijke, sociale, economische en politieke fundament van onze Partij. De commissie gaf ook blijk van grote durf door te pogen een geheel nieuwe formulering te vinden en niet te volstaan met hier en daar correcties in het bestaande programma aan te brengen. Spr. deelt mede, dat in de drie dagen geleden gehouden ledenvergadering van de afdeling den Haag werd opgemerkt dat het Beginselprogramma in dok was gegaan, maar tevens werd gevraagd of het nu wel nodig was dat, in plaats van enkele gewenste modernisering, van een goede controle en van een frisse kleur, gekozen werd voor een slopen tot in onderdelen om daarmee een nieuw geheel te bouwen. Dat werd veel riskanter geacht en men moet afwachten of het resultaat niet ramelt. Bovendien kost het ontzaglijk veel werk. De afdeling den Haag heeft bewondering voor de moed van de commissie en wenst haar goed succes bij haar mooi en verantwoordelijk werk. De afdeling wacht het resultaat met grote belangstelling af.

Spr. sluit zich namens de afdeling den Haag volledig aan bij de kritiek van Prof. Oud en anderen en verwacht ook, dat er ruime tijd zal worden gegeven voor het verder doorwerken van deze problemen.

Mejuffrouw Mr. J. L. M. Toxopeus Pott (Delfzijl) deelt mede, dat haar denkbelden volkomen zijn weergegeven door de ere-Voorzitter op een wijze, die door niemand kan worden geëvenaard. Zij heeft de heer Nordlohne altijd een bijzonder knappe man gevonden, verstandelijk (hilariteit). Daarom spijt het haar zo, dat zij het dikwijls niet met hem eens is. De heer Nordlohne heeft enkele motieven voor de wijziging van het Beginselprogramma aangevoerd, o.a. dat het al dateerde van 1948. De Grondwet van Thorbecke dateert van 1848 en de werkelijke grondslagen daarvan zijn nog nimmer aangetast. Naar spr.'s oordeel verradt het nu bestaande Beginselprogramma - de heer Nordlohne was zo goed het een niet slecht beginselprogramma te noemen - de meesterhand en wanneer men daaraan wil gaan tornen, - uitgezonderd dan ten aanzien van de paragraaf over Indonesië en Suriname enz. - dan heeft men toch werkelijk een degelijker voorbereiding nodig. Maar één ding is waar, aldus spr., deze Discussie-grondslag is een zeer goed liberaal concept, want van de liberalen is eens gezegd, met name in de tijd dat zij streden voor het algemeen kiesrecht, dat het zo echt liberaal was om de tegenstanders altijd de wapenen in de hand te geven om ons te bestrijden. En als er nu één concept is, dat tegenstanders van alle richtingen de wapenen in de hand geeft om ons aan te vallen, dan is het deze Discussie-grondslag.

De heer Mr. J. Schuttevaer (Utrecht) gelooft dat een Hoofdbestuur, dat de moed heeft om een beginselprogramma te laten bezien door een commissie, een woord van hulde verdient omdat het nodig is dat een beginselprogramma af en toe bekeken wordt. Dat deze commissie nog geen perfect werk heeft afgeleverd is begrijpelijk.

Het punt van de geestelijke grondslagen van onze Partij is ook naar zijn mening in het bestaande beginselprogramma op een deskundiger en voorzichtiger manier aangestipt dan in de discussiepunten. Wij weten dat de orthodoxe protestanten de Bijbel noemen het gedicteerde woord van God. Wij weten dat de vrijzinnig protestanten zeggen: De Bijbel is een woord van feilbare mensen over de onfeilbare God. En wij weten dat de agnostici zeggen: De Bijbel is een verzameling joodse en christelijke geschriften. Maar wij hebben hier een nieuwe openbaringsbron en dan gaat men

heel voorzichtig spreken niet over de Bijbel, ook niet over de bijbelse waarheden, maar men maakt hier een zekere differentiatie, enerzijds de Tien Geboden, anderzijds het Nieuwe Testament. Wanneer dan toch geestelijke geschriften naar voren worden gebracht, begrijpt spr. niet waarom de rest van het Oude Testament zo stiefmoederlijk opzij is gezet. Dat lijkt eenvoudig nergens naar. Wanneer het Nieuwe Testament integraal als bron wordt genoemd, mag spr. wel in herinnering brengen dat onze grote Luther - hoewel hij nog geen liberaal was, daar heeft hij te vroeg voor geleefd - gezegd heeft: De brief aan Jacobus is een strooien brief. Daarmee wilde hij zeggen: Hij heeft amper genoeg geloofsinhoud. Spr. zou dus met deze geestelijke grondslagvermelding zeer voorzichtig zijn. Wanneer men de beginselverklaring van het vrijzinnig protestantisme leest, dan ziet men dat daar een grote huivering bestaat om deze bronnen zo expliciet aan te duiden als zijns inziens in onvolkomen vorm is gebeurd in dit ontwerp. Daarom zou spr., met waardering voor de ongetwijfeld goedbedoelde pogingen, op dit punt een zeer diepe herziening en zelfkritiek willen aanbevelen, want inderdaad - hij is het met de vorige spreker eens - met een dergelijk program zouden wij, juist bij hen die zeggen: jullie hebben geen werkelijk geestelijke grondslagen, geen eer inleggen. Wij moeten deze grondslagen op een heel andere manier formuleren.

De heer Drs.G.J.Oudemans (Eindhoven) zegt dat het bestuur van de afdeling Eindhoven zich natuurlijk uitvoerig over de Discussie-grondslag heeft beraden. Het liefst had het bestuur dit gedaan tezamen met zijn ledenvergadering. Echter helaas, de Beschrijvingsbrief met de Discussie-grondslag is zo laat ontvangen, dat de ledenvergadering, noodzakelijk voor een discussie als deze, niet meer bijeen kon worden geroepen. Spr. neemt aan dat een zeer vroege bekendmaking van de stukken voor een Algemene Vergadering in de toekomst ook door menig afdelingsbestuur zeer gewaardeerd zal worden.

Over de specifieke punten van de Discussie-grondslag behoeft spr. niets meer toe te voegen aan de woorden van de ere-Voorzitter. Het bestuur van de afdeling Eindhoven had zijn kritiek hoofdzakelijk gericht tegen punt 5, ten vierde, over de samenstelling en de wijze van verkiezing van de Kamers, maar dit is door de heer Oud al voldoende tot uitdrukking gebracht.

Er is nog één ding dat spr. zou willen voorstellen in verband met de procedure. In deze discussie hebben zich tot dusver voornamelijk de critici als spreker aangemeld. Is het niet mogelijk nu te vragen of er leden zijn, die misschien nog een woord willen spreken ten gunste van deze Discussie-grondslag, die toch serieus door een commissie is opgesteld.

De Voorzitter gelooft toch goed te doen om de sprekers, die zich aangemeld hebben, eerst te vragen hun bijdrage te willen leveren.

Mevrouw Mr.L.C.Kist-Verstegen (Rotterdam) zou, wanneer het Hoofdbestuur vasthoudt aan het voornemen om een nieuw beginselprogramma op te stellen - en zij kan zich voorstellen dat na de woorden van de heer Oud en de bijval die deze gevonden hebben in de vergadering, dit besluit nog eens overwogen zou worden en er misschien alleen op een technische herziening zou worden aangestuurd -, in elk geval willen vragen of de afdelingen bijzonder veel tijd kunnen krijgen om dat nieuwe beginselprogram te bestuderen.

Zij heeft zich afgevraagd waarom men, wanneer men een nieuw beginselprogram wil samenstellen, als discussie-grondslag aanbiedt een stuk dat op enige punten na een in minder goed Nederlands gestelde versie van het oude is. Pas in punt 5 laat de commissie een eigen geluid horen. Daar spreekt de commissie over iets, dat in het huidige program niet voorkomt. Zij begeeft zich op het terrein van de rechtsfilosofie, en dan verwacht men dat zij iets belangrijks te zeggen heeft. Maar neen, de commissie brengt de

vraag van de oorsprong van het gezag alleen te berde om haar in het midden te laten, daarbij en passant de leer van de volkssoevereiniteit verwerpend, en dit doet zij omdat zij een hiërarchie wenst. Niet een hiërarchie die er nog niet zou zijn, maar een die al bestaat. Dat vindt spr. een angstige gedachte; een hiërarchie is een begrip dat een pyramidegewijze gezagsopbouw veronderstelt, en wij hebben dat helemaal niet in Nederland.

Het huidige programma noemt als een van de beginselen van de door de V.V.D. gewenste regeringsvorm de openbare behandeling van de publieke zaak. Was dat niet duidelijk genoeg? Waarom beperkt de commissie de openbaarheid tot de wetgeving? Had zij bijvoorbeeld liever niet gehad dat reclame-televisie in het openbaar besproken werd?

Wat de samenstelling van de volksvertegenwoordiging betreft is de afdeling Rotterdam van mening, dat het niet opportuun is om eisen dienaangaande in een beginselprogramma neer te leggen in een periode, waarin de discussies over de zin van de Eerste Kamer in haar huidige samenstelling, over de eisen die men aan Kamerleden moet stellen, en over de manier waarop de gekozenen dichter bij hun kiezers gebracht kunnen worden, juist op gang komen.

Tenslotte zou spr. aan een discussie-grondslag in de vorm van stellingen de voorkeur geven, omdat dan veel moeilijke bijzinnen vermeden kunnen worden, hetgeen de duidelijkheid ten goede komt.

De heer Mr.A.Katan (De Bilt) voelt zich als een deelnemer aan een simultaan-schaakwedstrijd, waarbij alle spelers de borden ten opzichte van Prof. Oud bespelen. Spr. wil alleen mededelen dat in de afdeling De Bilt/Bilthoven de wens is uitgesproken om de discussie te voeren aan de hand van vergelijkingspunten. Dat zou deze discussie aanzienlijk verlevendigen en constructief maken. Bovendien zou de afdeling De Bilt/Bilthoven een toelichting op prijs stellen. Dat is daarom van des te meer belang, omdat vooral punt 3 voor nogal wat verschillende interpretaties vatbaar is.

Spr. wil daarop aansluiten met een punt, dat meer van persoonlijke aard is en waarbij hij dus met nadruk niet spreekt namens de afdeling De Bilt/Bilthoven. Hij wil met klem zeggen dat het buitenkerkelijk volksdeel behoefte heeft aan een duidelijk programma en een duidelijke indicatie van de geestelijke achtergrond waarop onze Partij stoelt. Punt 2 met name zou al aanzienlijk kunnen worden bekort wanneer bijvoorbeeld in de op vijf na laatste regel achter het woordje "zoals" gesteld zou worden "verankerd in het modern humanisme en het christendom". Dan wil spr. wel de verdraagzaamheid opbrengen om het woord "christendom" op de eerste plaats te aanvaarden. De beide voeten, waarop z.i. de huidige Nederlandse maatschappij staat, worden dan echter duidelijk gelndiceerd, en daar gaat het om.

Tenslotte wil spr. zeer bescheiden iets afwijken van hetgeen Prof. Oud heeft gezegd: Spr. gelooft dat wij ietwat meer haast hebben met het nieuwe program dan wij ons misschien wel realiseren.

De heer Drs.P.Delvaux (Utrecht) wil allereerst nog eens zeggen dat hij het zeer toe te juichen vindt dat de vernieuwing van het beginselprogram is aangepakt. Hij gelooft dat dat toch wel nodig was. Een losse stylistische opmerking. Zowel in het oude program als in de nieuwe discussie-grondslag is voortdurend sprake van "de Partij", "de Partij vindt", "de Partij oordeelt", enz. Spr. hoeft niet te zeggen welke associaties zich daarbij opdringen. Is het niet mogelijk om gewoon te spreken over "wij" en het program te besluiten met de woorden "vastgesteld door de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie"?

Dan gelooft spr. dat een heel korte historische inleiding, zoals neergelegd in de derde alinea van punt 1, nodig en nuttig

kan zijn, maar de eerste alinea van punt 1 acht spr. aanvechtbaar. Het is vanuit een sterk wereldbeschouwelijke overtuiging bezien zeer kwestieus of de grondslag van de samenleving in het verschil van de overtuigingen berust; daarover is verschil van mening mogelijk.

Wat de laatste alinea van punt 1 betreft was de meerderheid van de afdeling Utrecht van mening dat vrijheid, verdraagzaamheid en verbondenheid wel nodig zijn voor het samengaan in een liberale partij, maar niet voldoende. Daartoe moet er overeenstemming zijn over meer punten. Vrijheid, verdraagzaamheid en verbondenheid zijn nodig, niet alleen voor het samengaan in een liberale partij, maar in de eerste plaats als grondslag voor de maatschappij. Dat zou misschien iets meer naar voren geschoven kunnen worden.

Een wel zeer ernstig bezwaar tegen punt 3 acht spr. dat daarin misschien wel verdienstelijk, in wijsgerig antropologische zin, over de vrijheid wordt gesproken, maar dat eigenlijk niet uit de verf komt wat die vrijheid nu als politiek beginsel inhoudt. Slechts de wederzijdse verhouding van vrijheid en gerechtigheid is wel even tot uitdrukking gebracht, maar spr. acht dat toch onvoldoende.

De paragraaf over de stoffelijke welvaart, punt 4, eindigt met enkele detailpunten, die naar de mening van de afdeling Utrecht beter elders een plaats kunnen krijgen, en in dit gedeelte van het program niet passen. De redactie van de laatste alinea van punt 4 werd bijzonder onduidelijk geacht en er gingen stemmen op die zeiden: "Als men dat leest, zou men er uit op kunnen maken dat wij eigenlijk voor wederinvoering van de kinderarbeid zijn." Leest U het daarop nog eens na, aldus spr.

De heer Ir.W.Veldhuis (Driehuis-Velsen) geeft uiting aan de grote waardering van de afdeling Velsen/Santpoort voor het feit, dat de herziening van het beginselprogramma thans aan de orde is gesteld. Eenvoudigweg uit eigen plezier heeft de afdeling Velsen-Santpoort een jaar geleden suggesties over het beginselprogramma gedaan en het is dus begrijpelijk dat de afdeling het toejuicht, dat het Hoofdbestuur het initiatief nu voor de gehele Partij neemt. Twee punten wil spr. aan de orde stellen.

Ten eerste: dat men het beginselprogram moet zien met de ogen van de buitenstaander. Dat houdt in de eis, dat hetop een eenvoudige manier, puntsgewijs, in pakkende woorden geformuleerd dient te zijn. Eerst dan zal het de benadering van andersdenkenden stimuleren.

Ten tweede: dat het aan de orde stellen van de herziening van het beginselprogram op zichzelf een verdieping en een enthousiasmering van de leden voor hun eigen Partij inhoudt. Daarom vraagt spr., ondanks het feit dat spoed wellicht geboden is, toch ruim aandacht en veel tijd voor deze herziening.

Tenslotte: wanneer wij ons volkspartij willen noemen, moeten wij er essentieel om denken dat het wekken van belangstelling voor politieke zaken een belangrijk deel in zichzelf is voor onze Partij. Dat is een eenvoudige wijze, waarop wij kunnen aantonen de verantwoordelijkheid van het individu in deze maatschappij belangrijk te vinden. Een these in die zin in het beginselprogramma zou ons zeer wel passen.

Wat Dr.K.van Dijk (Roden) te zeggen had is of door Prof. Oud al gezegd of in de 800 woorden, die de redactie van "Vrijheid en Democratie" hem vorige week heeft toegestaan, reeds neergeschreven. Spr. zou alleen nog iets willen zeggen naar aanleiding van de discussie. Er is namelijk zo ontzaglijk veel gesproken over de ideologie van onze Partij, de ideologische grondslagen van onze Partij, enz. enz. En die ideologie nu is een rationeel verstandelijk opgebouwd geheel, dat in al zijn onderdelen naar één centraal doel toewijst. Het is een logisch gegeven van wat wij als liberalen

toch in wezen zien als een a-logische maatschappij. Spr. hecht er dus aan om hier te verklaren dat hij liberaal is, omdat hij zich niet de slaaf voelt van welke ideologie dan ook. Hij stelt een discussie over onze geestelijke grondslagen op prijs, maar hij zou niet graag willen dat wij aan liberale ideologie gingen werken.

De Voorzitter constateert dat de lijst van sprekers, die zich opgegeven hebben, thans is uitgeput. Hij gelooft dat het goed is nu enkele leden van de commissie de gelegenheid te geven nog iets in het midden te brengen.

De heer Mr.H.van Riel ('s-Gravenhage) wil eerst een enkel woord zeggen over de betekenis van de Discussie-grondslag en de betekenis van de besprekingen van hedenochtend.

Wat is het kernverschil tussen deze discussie-punten en het vorige beginselprogramma? Dat is eigenlijk tot enkele woorden terug te brengen - en nu denkt spr. even aan de voortreffelijke opmerkingen van Dr.van Dijk - : het oude beginselprogramma gaat uit van werkelijkheidsconstateringen, het nieuwe beginselprogramma is een worsteling, een poging om inderdaad achtergronden van achtergronden te vinden. Het is duidelijk dat, wanneer men er naar streeft om achtergronden van achtergronden te ontdekken, men dan eigenlijk altijd in een liberale kring, waar men de werkelijkheidsbenadering zo tot gewoonte in zijn leven neemt, tot niet altijd even vruchtbare discussies aanleiding geeft, waarbij de standpunten eerder verder uit elkaar lopen dan dat ze elkaar benaderen. Spr. gelooft dat hij niets te veel zegt, wanneer hij constateert dat juist de besprekingen van vanmorgen aangetoond hebben dat een beginselprogramma, dat van werkelijkheidsconstateringen uitgaat, toch eigenlijk het enige is dat voor ons bruikbaar is.

Vervolgens wil spr. zeggen dat hij het met het betoog van de heer Oud op een enkel punt na volledig eens is. Spr. had voor zich persoonlijk eigenlijk dezelfde impressies, maar hij meent dat de nieuwe ontwikkeling in de Partij met zich meebrengt dat juist die standpunten, waar men het zelf niet in alle opzichten mee eens is, de kans krijgen om uitgewerkt te worden en in nadere beschouwing te worden genomen. Spr. dacht ook dat de pogingen van deze commissie, de pogingen vooral van Dr.Nordlohne, toch in iets waarderender vorm gecritiseerd hadden kunnen worden dan dat hedenmorgen wel gebeurd is. Het is een enorm werk geweest dat de heer Nordlohne verzet heeft, en onze Partij zal alleen groeien, wanneer er mensen zijn die de moed hebben zich bewust aan het risico van aanvallen bloot te stellen. Er is n.l. niets gemakkelijker dan zich in het conventionele vlak te houden en algemeen applaus te oogsten. De heer Nordlohne heeft in elk geval een daad van liberale moed gesteld.

Thans komt spr. aan een feitelijk punt. Hij heeft de heer Oud een ogenblik geïnterrumpeerd toen deze het over Thomas van Aquino had. Dat mocht hij ook doen - hij zou het niet gedaan hebben als hij niet dacht dat het waar was wat hij zei. De zaak ligt ongeveer zo: Thomas van Aquino schreef in ± 1250 zijn hoofdwerken onder de indruk van de strijd tussen het pausdom en de Hohenstaufen. Niemand, zelfs niet de grootste en heiligste theoloog, is onafhankelijk van zijn eigen tijd, en wat Thomas van Aquino stelde was dat de keizer, wanneer hij niet volgens christelijke normen handelde, in zijn absoluteit in zijn gezag aangetaast kon worden. Dat is de eerste verwerping van de volstrekte wereldlijke souvereiniteit. Maar Massilius van Padua bracht - honderd jaar later - het belang en de wil van de onderdaan - totaal iets anders dan de schending van het goddelijk recht - als argument, waarom een volk onder omstandigheden van heerser mocht veranderen, in het spel. Dat speelde zich af in de periode van het eind-Luxemburgse opkomende Habsburger gezag. De situatie

was anders; de strijd ging niet meer tegen één man, de Duitse keizer, maar men kreeg met tal van vorsten te maken, die men volgens Massilius van Padua overboord kon zetten, wanneer zij niet handelden volgens de eis van wat het belang van het volk meebracht. Dáár ligt de basis van het moderne liberalisme, zou men kunnen zeggen.

Tenslotte wil spr. nog even ingaan op het enige punt, waarop hij het wat betreft het concept met Prof. Oud niet helemaal eens was. De twee eerste punten van de Discussie-grondslag zijn door spr. opgesteld; daar draagt hij de volle verantwoordelijkheid voor. Hij dacht dat in een nieuw of gewijzigd beginselprogramma een paragraaf over de staat toch wel wenselijk was. In een systematische gedachtenontwikkeling volgt de partij op de staat en spr. meende dus dat het goed was om voorop te stellen wat het byzondere kenmerk is van de Nederlandse gemeenschap. Spr. dacht er daarbij ook aan dat het goed zou zijn te doen uitkomen dat het moderne liberalisme in Nederland een doortrekking is van de lijn, die het Nederlandse volk tijdens de Republiek van andere volken onderscheidde. Dat was namelijk niet dat men hier volkomen vrij was, maar dat men hier zijn vrijheid van godsdienst praktisch beter beleven kon dan in alle andere landen. Daarın vinden wij in zekere zin de historische basis voor onze aanhang in de maatschappij en daarom was het, dacht spr., verstandig om een alinea, of twee, natuurlijk niet meer, aan deze achtergronden te wijden.

Spr. stelt er tenslotte prijs op even te onderstrepen dat het bestaansrecht van de Eerste Kamer en haar functie in het parlementaire bestel met veel krachtiger argumenten gesteund, onderheid kan worden, dan in de Discussie-grondslag die op het ogenblik ter tafel ligt, en spr. is de heer Oud byzonder dankbaar dat deze hem nog een paar goede argumenten aan de hand heeft gedaan.

De heer H.J.L.Vonhoff (Amsterdam) acht het voor de leden van de Commissie tot herziening van het beginselprogramma alleen zaak hier het woord te voeren als zij menen dat er sprake kan zijn van misverstanden. Nu meent spr. dat een misverstand gerezen is ten aanzien van het begrip volkssouvereiniteit. In zijn magistrale betoog, een betoog overigens dat naar spr.'s mening het meest krachtige pleidooi is geweest voor het kiezen van deze procedure als maar mogelijk was, heeft Prof. Oud gesteld dat de volkssouvereiniteit niet zonder meer te verwerpen is. Aan het woord volkssouvereiniteit kunnen natuurlijk heel verschillende betekenissen worden toegekend; spr. gelooft dat de commissie daarvan slachtoffer is geworden. Dat zou in ieder geval een krachtig argument zijn het woord volkssouvereiniteit niet te gebruiken in de definitieve tekst. Maar het lijkt spr. juist te stellen, dat de commissie het woord volkssouvereiniteit heeft gebruikt in de betekenis die de heer Stikker in een grote rede in 1947 voor de Partij van de Vrijheid daaraan gaf. De heer Stikker stelde toen: met het aanvaarden van de volkssouvereiniteit, de massademocratie, de overheersing van de helft plus één, wordt bewust of onbewust de vrijheid, zowel de geestelijke als de economische vrijheid, aangetast. Het is die betekenis van het begrip volkssouvereiniteit, het domme regeren van de helft plus één, het rousseauistische denken, afgewezen door Hogendorp, door Thorbecke en ook door Marchant o.a., het is dat begrip volkssouvereiniteit, dat de Commissie tot herziening van het Beginselprogramma voor ogen heeft gestaan toen zij deze afwijzing opnam. Het is volmaakt duidelijk uit de discussie van vanochtend, dat wij de omschrijving van dit begrip volkssouvereiniteit zullen moeten aanpassen, zodat zij voor geen enkele dubbele uitleg meer vatbaar is.

Spr. besluit zijn betoog met te stellen dat, zo de Akte van Verlatinghe al niet thuis hoort in een beginselprogramma, er

toch zeker sprekende argumenten zijn om haar in een toelichting wel een plaats te gunnen. De Discussie-grondslag is een vermenging van teksten van artikelen en toelichting. Spr. meent dat het enige redelijke bezwaar, dat tegen het opnemen van de Akte van Verlatinghe, juist omdat wij de oorsprong van de staat in het midden laten, ingebracht zou kunnen worden, zou zijn de eerste zin van het citaat: "een Prince van den Lande van Gode gestelt". Daar zou men z.i. inderdaad terecht bezwaar tegen kunnen hebben, omdat daarin een uitspraak wordt gedaan over de oorsprong van het gezag in de staat, en dat is een reden om met dit citaat bijzonder voorzichtig te zijn. Dat de Akte van Verlatinghe als zodanig gestoeld zou zijn op de volkssouvereiniteitsgedachte is een gedachte die spr. niet onderschrijft, en naar hij meent Prof. Oud zelf ook niet, waar deze zeide dat de Akte van Verlatinghe uitging van de herder en het onmondige volk, hetgeen beslist niet het leerstuk van de volkssouvereiniteit was.

Aan de heer Dr.E.Wordlohne ('s-Gravenhage) is bij de verdeling van de taken om op de critiek te reageren de taak toebedeeld om te reageren naar aanleiding van opmerkingen over punt 2 en punt 6.

Ten aanzien van punt 2 heeft spr. geconstateerd dat de meeste bezwaren, die hier naar voren zijn gebracht, betrekking hebben op de Tien Geboden. Daar heeft spr. van opgekeken, want wat is de bedoeling? Waarom komen hier de Tien Geboden tevoorschijn? Niet omdat wij de indruk willen wekken van een confessionele partij. Geenszins, natuurlijk niet. Als spr. ooit behoefte zou hebben gehad aan een confessionele partij, was hij bepaald niet een van de oprichters van de afdeling Rotterdam van de Partij van de Vrijheid geweest. Neen, natuurlijk niet, geen confessionele partij. Maar het gaat wel om de vraag: waar liggen de grenzen van de liberale vrijheid? Daar moet men eens proberen antwoord op te geven, voor zichzelf bijvoorbeeld, in discussies met exponenten van andere politieke partijen. Dan zal men wel merken, dat dit een van de moeilijkste leerstukken van het liberalisme is. Na alles wat spr. van hooggeleerde en andere geachte zijde gehoord heeft, heeft hij nog altijd niet duidelijk horen uiteenzetten waar nu de grenzen liggen van de liberale vrijheid. Nu kan men zeggen: En die Tien Geboden dan? Die Tien Geboden hebben verschillende betekenissen, een religieuze betekenis o.a., die hoeven wij hier natuurlijk niet te onderschrijven, daar gaat het bij een politieke partij niet om. Het gaat bij een partij alleen om de politieke betekenis en nu heeft Prof. Oud gezegd: In het bijzonder de geboden van de eerste tafel worden helemaal niet door iedereen aangehangen, en misschien hebben zij dan ook geen politieke betekenis. Dat durft spr. eerlijk gezegd toch te betwisten. Als er in het eerste gebod staat: Gij zult geen andere goden voor mijn aangezicht hebben, is dat een waarborg tegen vergoddelijking van de heerser of van de vorst, een waarborg tegen dictatuur, en dus van betekenis voor de politiek. (Rumoer). Dat is geen theologie, het is een sociaal aspect van de Tien Geboden. Verwijt men spr. dat hij op deze manier de Tien Geboden verkeerd uitlegt, dan is dat een andere kwestie.

Als er verder staat: Gij zult U geen gesneden beeld maken enz., Gij zult U daar niet voor buigen en het niet dienen, dan is dat in sociaal opzicht een waarschuwing tegen verabsolutering van idealen en van idolen. Dan is dat een waarschuwing tegen fanatisme, en dat hebben wij in de politiek vaak genoeg beleefd.

Als er staat: Gij zult de naam van de Here Uw God niet ijdel gebruiken, dan heeft dat sociaal toch ook deze betekenis dat het een waarschuwing is tegen zondig zweren, tegen zweren zonder volkomen van de waarheid van de bewering overtuigd te zijn, tegen misbruik van het woord, tegen misbruik van God's naam. Ook dat is naar spr.'s mening wel terzake in een politieke

partij, vooral als men weet dat men soms van politici zegt dat zij woorden gebruiken om gedachten te verheimelijken. In ieder geval, aldus spr., als U de Tien Geboden niet wenst als sociale rem, als sociale begrenzing van de liberale vrijheid, dan kan ik niet anders doen dan U uitnodigen er over na te denken wat dan wel de grenzen van de liberale vrijheid zijn. Spr. is daar bijzonder nieuwsgierig naar.

Ten aanzien van punt 6 constateert spr. algemene instemming. Het heeft hem bijzonder veel genoegen gedaan dat tenminste één gedeelte van het werk blijkbaar toch wel algemeen gewaardeerd werd.

De heer Jhr.Mr.W.H.D. Charles van Ufford (Recuwijk) vertelt dat Prof. Langemeijer voor de Wiardi Beckmanstichting destijds in een bijzonder leerzame discussie met Prof. Rooij een uitspraak heeft gedaan, die toch ook liberalen anno 1964 met al hun waardering voor de reële werkelijkheid van het dagelijkse leven te denken kan geven. Prof. Langemeijer stelde dat ten aanzien van geestelijke overtuigingen bij de socialistische meer positieve wederzijdse eerbiediging te bespeuren viel, en dat de liberalen meer tot terughouding geneigd zouden zijn. Hier is een belangrijk punt aangesneden. Het lijkt bijna ondenkbaar dat een partij, die duidelijk erkent de zeer nauwe samenhang tussen geloofsovertuiging en politieke keuze, als partij zou stellen dat zij op het geestelijk erf min of meer geen taak zou hebben. Het lijkt spr. - en hij nadert zeer nauw het standpunt van Prof. Oud - zeer waarschijnlijk dat in ons oude beginselprogramma, en met name in de artikelen 1 en 3, wij er beter in geslaagd zijn om die geestelijke grondslagen en geestelijke schakeringen te benaderen dan in de Discussie-grondslag het geval is.

Spr. had het zojuist over de reële werkelijkheid, waar wij liberalen zoveel begrip en respect voor hebben. Deze reële werkelijkheid mag er nimmer toe leiden dat het liberalisme het "imago" van indifferentisme zou krijgen. Dat zou een imago zijn, dat bepaald de liberale partij niet past, al heeft zij daar, bij een wat verder speuren in de historie, misschien wel eens aanleiding toe gegeven. Alleszins past het daarentegen de V.V.D. om ook in het nieuwe beginselprogramma een duidelijke positieve stelling als grondslag te nemen. De heer Marcuse heeft gezegd: Dit lijkt een confessionele partij te worden. Spr. zou de heer Marcuse willen verwijzen naar de zeer duidelijke uitspraken, die Thorbecke op dit gebied heeft gedaan.

In de Discussie-grondslag kan spr. de confessionele partij, die wij niet willen en ook niet kunnen zijn, bepaald niet ontdekken. Spr. zou bijna zeggen: De samenstelling van de commissie zou hier ook al een geruststelling kunnen zijn. De reële werkelijkheid zullen wij steeds in het oog moeten houden, maar bezinning op en zoeken naar de grondslagen, waarop wij als liberale partij anno 1964 duidelijk staan, is noodzakelijk.

De Voorzitter constateert, dat de vergadering hiermede aan het eind van de gedachtenwisseling is gekomen. Het Hoofdbestuur en de commissie zijn bijzonder dankbaar voor de wijze waarop de discussie hedenmorgen is gevoerd. Spr. gelooft dat deze discussie veel stof heeft gegeven voor het verdere werk van de commissie. Met de gemaakte opmerkingen zal rekening worden gehouden, en ten aanzien van de procedure zal de commissie zich nader beraden of aan de wensen, die uit de vergadering kwamen, en die veelal van uiteenlopende aard waren, gevolg kan worden gegeven.

Spr. mag dan dit ochtendgedeelte van de Algemene Vergadering besluiten en de aanwezigen verzoeken om twee uur wederom aanwezig te zijn.

Om 2.00 uur heropent de Voorzitter de vergadering.

Alvorens tot de Agenda over te gaan doet de Voorzitter nog een tweetal mededelingen. In de eerste plaats is Prof. Oud bereid gevonden de tekst van zijn bijdrage tot de discussie van hedenmorgen ter beschikking van de afdelingen te stellen.

In de tweede plaats spreekt de Voorzitter een woord van aanbeveling voor de Landdag van de "Vrouwen in de V.V.D." te Gieten, op 24 April a.s.

Vervolgens stelt de Voorzitter aan de orde punt 20 van de Agenda: Bespreking van het beleid der Kamerfracties.

Hij verzoekt de sprekers te vermelden of zij er prijs op stellen door de voorzitter van de Eerste of door de voorzitter van de Tweede Kamerfractie beantwoord te worden.

De heer J. Pieters (Broek in Waterland) zou, in verband met discussies in zijn afdeling, en in meer afdelingen behorende tot de Staten-Centrale Hoorn, over het wederom zwaar belasten van het wegtransport in de vorm van extra belasting op de benzineprijs met de daaraan verbonden extra wegenbelasting voor motorvoertuigen, voorzien van een dieselmotor, gaarne vernemen wat de Tweede Kamerfractie ertoe geleid heeft dit voorstel te steunen.

De heer Jhr. Mr. G. O. J. van Tets (Rotterdam) heeft zich, na hetgeen de heer Geertsema gisteren al zo uitvoerig heeft gezegd over de belastingpolitiek, afgevraagd of het nodig was daar nogmaals diep op in te gaan. De afdeling Rotterdam heeft gemeend dat dit toch wel nuttig is, omdat een vergadering als deze toch mede bedoeld is om duidelijk te doen uitkomen wat er leeft bij de afdelingen van de Partij. Ook zou de afdeling Rotterdam enkele accenten wat anders willen leggen dan gisteren is geschied. In grote lijnen sluit de afdeling Rotterdam zich gaarne aan bij al wat de heer Geertsema gisteren over deze kwestie heeft gezegd.

Toch heeft de afvaardiging van Rotterdam eenstemmig behoefte om uiting te geven aan een zekere mate van teleurstelling over de gang van zaken met betrekking tot de belastingverlaging. Opnieuw immers wordt hierbij het conjunctuurargument naar voren geschoven, een argument dat niet werd gebruikt bij de achtereenvolgende besprekingen over loonsverhoging, A.O.W., kinderbijslag enz., zaken die toch ook een niet geringe invloed op de liquiditeit hebben. Zodra echter - niet alleen thans, maar ook in het verleden - belastingverlaging ter sprake komt, wordt dit argument weer gehanteerd. Indien men in de pogingen om de conjunctuur in het gareel te houden zou slagen, zou men op deze wijze nooit aan belastingverlaging toekomen. De heer Geertsema heeft dat gisteren, met aan de landstreek goed aangepaste terminologie, al gezegd: "Dan kunnen we wachten tot Sint Juttemis". De afdeling Rotterdam is daarom van mening dat men een structureel noodzakelijke belastingverlaging niet om conjuncturele redenen achterwege behoort te laten.

Bovendien is het macro-economische beleid van de regering ingesteld geweest op een situatie die verwacht werd, die geraamd was, voordat bekend was dat de belastingontvangsten zeshonderd miljoen gulden meer zouden belopen dan de raming. Het lijkt spr. dus, dat bij de eerste zeshonderd miljoen nog niet direct macro-economische consequenties te verwachten zijn, waarop niet al andere maatregelen afgestemd zijn geweest. Voorts vraagt spr. zich af of het conjunctureel zo bezwaarlijk zou zijn om wat meer te lenen.

Niettemin kan de afdeling Rotterdam alle begrip hebben voor de moeilijkheden waarin de regering tengevolge van de loonontwikkeling, die de vorige herfst zijn beslag kreeg, is geraakt, en ook voor het feit dat daaruit een zekere opschorting van de belastingverlaging moest resulteren. Wat de afdeling echter zo

buitenmate verdriet is, dat wij in al deze tijd geen enkele werkelijke aanmoediging hebben kunnen vernemen, dat wij alleen maar verschillende verhogingen op ons af hebben zien komen, dat wij hebben gelezen van die zeshonderd miljoen, dat wij hebben gezien dat de loonbelasting in de eerste twee maanden van dit jaar 20% meer heeft opgebracht dan in de eerste twee maanden van het vorige jaar. Men heeft zich afgevraagd: Waar blijft nu een vlotte afhandeling van de heffingswetten, die al zo lang hangende zijn; waar blijft het ontwerp, met open datum, tot een forse belastingverlaging; waar blijft zo iets simpels als de beëindiging van de discriminatie in de heffing van successierecht op weduwenpensioenen? Dat is nu iets dat bij wijze van spreken met een pennestreek te doen zou zijn. Alle politieke partijen zijn het er eigenlijk over eens dat dit urgent is, dat het moet gebeuren. Heeft men hier nu niet weer de dogmatiek van de staatssecretaris laten prevaleren?

Een zekere opschorting van het tijdstip zou naar de mening van de afdeling Rotterdam veel verteerbaarder zijn als daartegenover stond dat er een ontwerp voorlag, zoals ongetwijfeld binnenkort ook wel zal komen, waaruit bleek dat wij met dat beetje geduld, dat dan voor de zoveelste maal weer van ons gevraagd wordt, werkelijk een behoorlijke verlaging tegemoet kunnen zien. Spr. wil niet aarzelen om hierbij ook een cijfer te noemen en te zeggen dat de afdeling Rotterdam denkt aan 20%. Die 20% heeft men ook gezien in de Verenigde Staten. Spr. denkt hier niet in conjuncturele termen, want daar is de situatie wat anders, maar structureel - en het gaat nu over structurele verlaging - zou hij toch wel graag in die orde van grootte willen denken.

Een dergelijk fors getal kan men niet zo maar de zaal inslingeren zonder het nader te argumenteren; daartoe heeft spr. een vergelijking laten maken met het jaar 1947. Hij brengt in herinnering dat het jaar 1947 was gelegen in de hoogtijdagen van Minister Liefstinck, een periode van distributie, van herstel van oorlogsschade en van algemene verwoesting en verarming door de oorlog, waarvan Nederland de gevolgen nog te boven moest komen, nog voordat het Marshall-plan was ingezet. De belastingdruk op een inkomen van f.10.000.- in groep II was toen 23.5%. In koopkracht was dat inkomen van f.10.000.- toen gelijk aan een inkomen van f.18.500.- nu, aangenomen dat de ramingen van de regering voor 1964 juist zijn. Wat is op een dergelijk inkomen thans de belastingdruk? Die is 23%, dus nauwelijks lager dan in 1947, sinds welk jaar een ongeëvenaarde welvaartsstijging heeft plaats gehad. Deze cijfers betekenen dat zelfs zij, die van die welvaartsstijging helemaal niets hebben meegemaakt, die alleen maar gelijk zijn gebleven, nu nog leven onder een belastingdruk die bijna even zwaar is als in de hoogtijdagen van Minister Liefstinck. Voor iemand die alleen maar met het algemeen loonniveau is meegestegen, niet meer dan dat, is de druk in die jaren gestegen tot 28% in 1953. In 1964 wordt dat, al naar gelang men met 10% of 15% loonsverhoging rekent, 30 of 31%. Spr. zou nog even de aandacht willen bepalen bij die cijfers: 30% nu tegen 23%. Nu zal men zeggen: Ja, maar in 1947 is er een nivellering geweest en daar kan men natuurlijk verschillend over denken. Spr. gelooft dat het hier vooral weer gaat om de mate waarin. Hij gelooft niet dat wij tegen de nivellering als zodanig zijn, hij gelooft dat wij er voor zijn dat de lagere inkomens worden opgetrokken naar een hoger niveau. Maar hij gelooft wel dat wij zijn tegen een nivellering, die de groei zelve opoffert aan de zucht om wat hoger is naar beneden te trekken. Hij gelooft dat wij als juist aanvaarden, dat van de gestegen welvaart een relatief groter deel toevloeit aan degenen, die het het minst breed hebben. Maar wanneer

wij de cijfers zien van de man die daar helemaal niets van heeft meegehad, waarvoor de nivellering toch wel heel ver is gegaan, van de man in de middengroepen en de man die met het loonniveau is meegestegen, dan zou de zaak toch eigenlijk enigszins in het midden moeten liggen. Wij zouden die nivellering weliswaar niet geheel willen terugdraaien, maar spr. gelooft wel dat wij in het algemeen menen, dat die nivellering te ver is gegaan en zeker niet nog verder dient te gaan door de progressie.

Spr. gelooft dat deze situatie niet alleen onrechtvaardig is maar ook economisch ongezond; een belangrijke belastingverlaging in de orde van grootte die spr. heeft aangeduid is dan ook noodzakelijk. De datum die straks moet worden ingevuld - althans voor het eerste gedeelte, want spr. neemt aan dat een zo grote verlaging toch in etappes zou moeten geschieden - zou naar het gevoelen van de afdeling Rotterdam niet moeten liggen aan het einde van deze regeringsperiode, in 1967, maar in 1965. In dit opzicht verschilt spr. met de heer Geertsma enigszins van mening. Spr. meent dat het stellen van een uiterste datum het gevaar in zich houdt, dat men inderdaad die uiterste datum zal aanhouden, en dat de kansen op een eerdere belastingverlaging daarmee worden verminderd. In de macro-economische plannen voor 1965, die in de tweede helft van dit jaar zullen moeten worden vastgesteld, moet men dit kunnen verwerken. Waar in het Accoord van Wassenaar aan die eerste etappe een zekere prioriteit is gegeven, mag men toch verwachten dat bij die vaststelling eerst de woningbouw aan de orde komt, daarna de belastingverlaging en dat men daarna pas gaat kijken wat er met de rest gaat gebeuren. Spr. acht de suggesties, dat wij de belastingverlaging in de komende jaren eerst moeten verdienen, dan ook bijzonder ontmoedigend. Minister Zijlstra heeft meermalen gezegd: De tweede belastingverlaging heb ik niet kunnen doorvoeren, maar ik heb het terrein ervoor klaargemaakt.

Wat betreft de koppeling van de belastingverlaging aan de A.O.W.-verhoging: spr. hoopt dat Minister Veldkamp erin slaagt de A.O.W.-verhoging per 1 Januari 1965 in te voeren, en dat daarmee dan inderdaad de belastingverlaging zal kunnen worden verbonden.

Tenslotte: vanuit Partij-standpunt mogen wij niet vergeten dat wij, behalve over ongeveer vier jaar met Kamerverkiezingen, toch ook nog te maken zullen hebben met Staten- en Gemeenteraadsverkiezingen. Rotterdam voelt nog veel eerder op zich afkomen de verkiezingen voor Rijnmond. Bovendien heeft onze Penningmeester er ook nog eens de nadruk op gelegd dat ledenwerving voor onze Partij noodzakelijk is om het hoofd boven water te kunnen houden. Dit wordt ons wel bijzonder moeilijk, zo niet onmogelijk gemaakt zo lang de aanmoedigingen op belastinggebied niet boven de horizon zijn verschenen.

Spr. zou dan ook willen concluderen, dat de afdeling Rotterdam uiterst urgent acht dat:

- 1o. een wetsontwerp met open datum wordt ingediend, strekkende tot 20% verlaging der inkomstenbelasting;
- 2o. in de macro-economische plannen voor 1965 wordt ingebouwd de uitvoering van een eerste etappe van deze belastingverlaging;
- 3o. de aanhangige heffingswetten worden afgehandeld.

De heer Mr.H.E.Koning (Rotterdam) zet uiteen dat in zijn afdeling enige vragen zijn gerezen naar aanleiding van het door de Tweede Kamerfractie inzake de luistergeldkwestie ingenomen standpunt. Voor de inzichten, die de Tweede Kamerfractie daarbij heeft getoond, heeft de afdeling Rotterdam begrip en zij deelt die ten volle. Alleen is bij haar de vraag gerezen of de vage toezegging van Minister Bot voldoende was om voor het wetsontwerp te stemmen en zij zou het op prijs stellen wanneer de Tweede Kamerfractie haar beleid op dit punt nader zou willen adstrueren.

Daaraan wil de afdeling Rotterdam koppelen de vraag: Wat doet de Eerste Kamerfractie?

Een tweede punt, dat spr. graag aan de orde zou willen stellen is het landbouwbeleid. Spr. heeft de laatste weken een stem beluisterd die hem doet vrezen, dat het liberale landbouwbeleid zich ontwikkelt tot een autarkisch standpunt. Hij vraagt zich af hoe dit is te rijmen met punt 4 van ons Urgentieprogramma 1963, dat luidt: Verwerping van iedere constructie, die zou leiden tot een afgesloten continentaal Europa. Wanneer de standpuntbepaling, die spr. hier op het oog heeft, er bovendien toe leidt dat wij in strijd komen met hetgeen is gezegd in ons Verkiezingsmanifest, dat verklaart: "Ons land zal daarom met de belangen van deze gebieden (dat zijn de ontwikkelingsgebieden) hebben te rekenen wanneer het zijn standpunt ten aanzien van grondstoffenovereenkomsten, invoerrechten en invoercontingenten bepaalt", dan vraagt spr. zich af hoe het mogelijk is dat een liberale afgevaardigde in het Europese Parlement heeft kunnen stemmen vóór een voorstel, dat beoogde de invoer van landbouwproducten uit gebieden buiten de met de E.E.G. geassocieerde landen te verhinderen ten gunste van landbouwgebieden in de E.E.G. Spr. zou hierover graag een nader standpunt vernemen.

De heer H.H.Jacobse (Amsterdam) mist op het ogenblik in deze vergadering een man, die op bijeenkomsten als deze jarenlang een markante verschijning is geweest, de vroegere financiële specialist van onze Tweede Kamerfractie, de heer Van Leeuwen. De heer van Leeuwen was altijd een man van nogal duidelijke uitspraken, en spr. herinnert zich dat de heer van Leeuwen een keer heeft gesteld: Ach, voor belastingverlaging zal waarschijnlijk in Nederland nooit ruimte zijn. Want hoe gaat het? Als de conjunctuur gunstig ligt dan is het financieel en in verband met de inflatoire werking niet verstandig om de belasting te verlagen, en als de conjunctuur omdraait komt de overheid dermate krap te zitten, dat zij eenvoudig geen gelden voor belastingverlaging kan missen. Daarom zal er geen belastingverlaging komen. Dat blijkt ook in omgekeerde richting, zo zeide de heer van Leeuwen. Belastingverhoging komt er natuurlijk wel, want als de conjunctuur het toestaat, d.w.z. als de middelen ruim vloeien, dan is het uit inflatoire overwegingen van belang om af te remmen, om de belastingen te verhogen. Van een belastingverlaging kan in een dergelijke periode ook weinig sprake zijn, omdat de behoeften belangrijk toenemen.

Dat is een uitspraak waarvan velen destijds waarschijnlijk zullen hebben gezegd: Ach, het is een tikje aan de radicale kant en dat moeten we nu niet in volle ernst en in de volle omvang nemen. Maar toch is de laatste tijd nog wel eens aan deze uitspraak gerefereerd. En zowel de fiscale geschiedenis van het Kabinet-de Quay als de wijze, waarop op dit ogenblik nog altijd van overheidszijde in tamelijk onduidelijke termen wordt gesproken over de datum van ingang van de komende belastingverlaging, althans - dat is waarschijnlijk nog het allerbelangrijkste punt - over de aanpassing van de progressie in de fiscale tarieven, d.w.z. het scheppen van een beter fiscaal klimaat in Nederland, zijn van dien aard dat er een zekere achterdocht, een zekere wrevel in brede kring bestaat. Van de zijde van de afdeling Rotterdam is daarover zojuist gesproken, en spr. moet zeggen dat diezelfde twijfel, diezelfde zekere mate van achterdocht ook duidelijk is gebleken in de afdeling Amsterdam. Naar aanleiding daarvan zou spr. enkele vragen willen stellen maar niet dan nadat hij heel duidelijk tot uitdrukking heeft gebracht dat die bedenkingen, die zekere mate van achterdocht, beslist niet onze beide fracties gelden. De wijze waarop de heer Geertsema gisteravond heeft gesproken - maar dat zeker niet alleen - geeft ons alle aanleiding om de overtuiging te hebben dat deze zaken door de Kamerfracties

met voortvarendheid en strijdvaardigheid worden behandeld. Spr. wil van deze gelegenheid bovendien graag gebruik maken om in het bijzonder de heer Joekes nog even te noemen, een man die op een bijzonder moeilijke plaats terecht is gekomen, op een van de moeilijkste plaatsen in de Kamer. De afdeling Amsterdam heeft bijzonder veel waardering niet alleen, maar zelfs uitgesproken bewondering voor de waardige, uiterst bekwame wijze waarop de heer Joekes zich van zijn taak heeft gekweten en nog steeds kwijt.

Wanneer spr. dus namens de afdeling Amsterdam enkele vragen wil stellen, zijn dat geen vragen die zijn ingegeven uit een zekere twijfel aan datgene wat de fracties zullen gaan doen, maar zijn dat meer uitingen van een bepaalde "nieuwsgierigheid".

Spr. zou in de eerste plaats willen vragen hoe men in de fractie denkt over de kwestie van de bezitsvorming, samenhangend met het komende fiscale pakket.

De tweede vraag die spr. zou willen stellen heeft rechtstreeks betrekking op de komende belastingverbetering - spr. gebruikt het woord "belastingverlaging" liever niet - de komende verbetering van het fiscale klimaat in Nederland. Wanneer die verbetering inderdaad op komst is, is men dan met spr. van mening dat dit bij de komende Miljoenennota, bij de komende begroting, uit de stukken zal moeten blijken? Is men met spr. van mening dat, wanneer inderdaad een zeer concrete datum voor ogen staat of een zeer korte termijn wordt overwogen, dit duidelijk kenbaar zal moeten zijn bij de indiening van de komende Miljoenennota? Als men dat met spr. van mening is, is de vraag die daar onmiddellijk uit voortvloeit: Wanneer de komende Miljoenennota niet zou duiden op het bewust creëren van ruimte voor die toekomstige belastingverbetering, wat zal dan het standpunt van de beide Kamerfracties zijn?

Tenslotte, de afdeling Amsterdam heeft de indruk dat er al jarenlang een voortdurende latente strijd aanwezig is over de verbetering van het fiscale klimaat in Nederland, en dat deze strijd de laatste maanden duidelijk is opgelaaid. En het is ook de indruk van de afdeling Amsterdam, dat die strijd in de komende periode, de komende twee jaar, beslist niet zal verminderen. Integendeel.

Spr. zou namens de afdeling Amsterdam willen besluiten onze beide Kamerfracties in die strijd bijzonder veel wijsheid en tact toe te wensen, maar zeker ook bijzonder veel strijdvaardigheid.

De heer W. van Amerongen (Amsterdam) kan zich ook persoonlijk volkomen aansluiten bij de door de heer Jacobse namens de afdeling Amsterdam uitgesproken waardering voor de redevoering van de heer Geertsema. De heer Jacobse heeft gezegd dat als er een belastingverlaging gepland wordt voor 1965, daarvan op de een of andere wijze in de Miljoenennota zal moeten blijken; er zal ruimte voor moeten zijn aangewezen.

Aan de orde is op het ogenblik in Europees verband de verlaging van de staatsuitgaven, correcter gezegd: het relatieve achterblijven van de staatsuitgaven bij de groei van het nationale inkomen. Het spreekt vanzelf dat, waar het alternatief van degene die deze voorstellen heeft ingediend, Robert Magolin, is: verlaging van de staatsuitgaven of belastingverhoging, voor Nederland dezelfde redenering kan gelden als voor West-Duitsland, vertolkt door de West-Duitse Ministers van Economische Zaken en van Financiën. Wij moeten onze aandacht in de eerste plaats concentreren op de verlaging van de staatsuitgaven.

De Tweede Kamerfractie heeft, vermoedelijk met instemming van de Eerste Kamerfractie en het Hoofdbestuur, inmiddels ook nieuwe betekenis gegeven aan de liberale partij als pleitbezorgster voor de sociaal zwakkeren, de sociaal verdrukten, met name waar de heer Geertsema gisteren in zijn redevoering de middengroepen

heeft genoemd, de kleine zelfstandigen, voor wie de gevolgen van de loonexplosie wel het zwaarst te verwerken zijn. Ook werden, weliswaar in ander verband, de boeren genoemd. Hieruit blijkt wel, dat de V.V.D. haar principe van sociale gerechtigheid ook tegen de geest van de tijd in voortdurend blijft handhaven. In de negentiende eeuw traden de toenmalige liberalen op als pleitbezorgers voor maatregelen tegen de proletarisering van de arbeiders. Nu gaat de V.V.D., als spr. de heer Geertsema goed begrepen heeft, hetzelfde doen om de proletarisering van de kleine zelfstandigen te voorkomen. Spr. is het hiermede eens.

In de negentiende eeuw hebben de liberalen moeten vechten tegen het confessionele conservatisme. Nu moeten de liberalen waarschijnlijk vechten tegen de zich progressief noemende collectivisten en cryptocollectivisten. De V.V.D. ziet nu in de toekomst, dat is wel gebleken. Daarom zou spr. de V.V.D. willen noemen een waarlijk vooruitstrevende, dynamische en sociaal rechtvaardige partij. Hulde voor deze onconventionele dynamische V.V.D., aldus spr.

De heer P.G.J. Westerlaken (Amsterdam) zou enkele woorden willen spreken over het Europese landbouwbeleid, met name over de politiek, die gevoerd wordt door de liberale woordvoerders in het Europese Parlement. Spr. dacht dat het een liberaal ideaal was dat de E.E.G. zo open mogelijk moet zijn; dat betekent dat de landbouw op een zo laag mogelijk maar redelijk niveau beschermd moet zijn. Zo laag mogelijk, maar redelijk. In dat verband is o.a. zeer belangrijk de vaststelling van de gemeenschappelijke graanprijs door de betreffende E.E.G.-commissie onder voorzitterschap van onze landgenoot de heer Mansholt. Deze commissie had nu een richtprijs van 106 dollar per ton zachte tarwe voorgesteld. Bij de behandeling van dit voorstel op 8 Januari 1964 heeft de heer Baas echter een voorstel ingediend om te komen tot een aanzienlijk hogere richtprijs, n.l. 112 dollar per ton, een richtprijs, die bovendien dichterbij ligt bij het prijspeil van het land in de E.E.G., dat de hoogste prijs heeft, namelijk Duitsland. De afdeling Amsterdam heeft dit met verbijstering gesignaleerd, aangezien het algemene streven in liberale kringen toch is om de E.E.G. zo open mogelijk te houden, hetgeen op landbouwgebied tot zo laag mogelijke richtprijzen moet leiden. Verheugend was overigens dat de E.E.G.-commissie wel een liberale visie bleek te hebben. De heer Mansholt toonde aan dat een prijs, die hoger ging dan voorzien was in zijn plan, tot een zo sterke stijging van de Europese graanproductie zou leiden, dat er geen invoermogelijkheden zouden overblijven, waardoor ook de algemene exportpositie van de gemeenschap in het gedrang zou komen, hetgeen zou betekenen dat de overslagbedrijven in Rotterdam en Amsterdam voor wat betreft granen afgebroken zouden kunnen worden. Nogmaals, het standpunt van de heer Baas heeft de afdeling Amsterdam verbijsterd.

Een andere ontwikkeling, van latere datum, bevestigt het protectionistische standpunt van de heer Baas. Het betreft de behandeling van het voorstel over de Surinaamse rijstimport. In het Europese Parlement is voorgesteld aan de landen, geassocieerd met de gemeenschap, een mindere preferentie voor de import van rijst te geven dan aan de E.E.G.-landen zelf. Het merkwaardige was nu dat de enige Nederlander die dit voorstel, dat overigens aangenomen is, steunde, de heer Baas was, hetgeen weer bevestigt dat hij een zo sterk mogelijk protectionistisch blok wil maken van de E.E.G. De afdeling Amsterdam vraagt zich af op welke wijze de heer Baas wil trachten zijn standpunt te motiveren.

De heer Mr. A. Katan (De Bilt) wil twee vragen aan de beide fracties voorleggen, die in zijn afdeling zijn gerezen. De eerste vraag is eigenlijk meer een verzoek tot bevestiging van een reeds ingenomen standpunt; aan de tweede vraag is een suggestie verbonden.

Het eerste punt betreft het gratiebeleid met betrekking tot reeds gegratiëerden, dat wil dus zeggen: het standpunt ten aanzien van de vier oorlogsmisdadigers, waaromtrent jaren geleden zowel door de Eerste als door de Tweede Kamerfractie van de V.V.D. een duidelijk standpunt is ingenomen; spr. noemt slechts de heer Berkhouwer en de heer De Vos van Steenwijk. De afdeling stelt er prijs op haar standpunt, dat vorig jaar in de vorm van een motie aan het Hoofdbestuur is kenbaar gemaakt, nog een keer nadrukkelijk naar voren te brengen, omdat zij niet wil aflaten het principe te stellen dat op verdere gratiëring geen kans mag zijn.

Het tweede punt heeft de afdeling De Bilt/Bilthoven wel gevoeld als het missen van een goede kans. De voorzitter van de Tweede Kamerfractie heeft op de zo langzamerhand vermaard geworden televisie-uitzending "Zo is het toevallig ook nog eens een keer..." zeer snel gereageerd. Eerlijk gezegd heeft de afdeling De Bilt-Bilthoven gemist een even snelle reactie naar aanleiding van de invoering van de humanistische geestelijke verzorging in ons leger. In zoverre kan alleen maar van een gemiste kans worden gesproken, omdat het typisch liberaal is om zowel voor het ene als voor het andere volksdeel op te komen. Hieruit blijkt ook hoezeer het van belang is dat ons beginselprogramma in dit opzicht niets aan duidelijkheid te wensen overlaat. De afdeling meent dat het goed is dat niet altijd, ook al zijn er dus geestverwanten van ons in het Kabinet, de oppositiepartij snel op het vinkentouw zit om te interpellieren, doch dat bij deze principiële kwesties ook de V.V.D. snel reageert.

De heer Dr.M.W.J.M.Broekmeijer (Voorburg) deelt mede, dat de afdeling Voorburg met zeer veel instemming en vreugde de rede van de heer Geertsema heeft aangehoord.

De afdeling Voorburg heeft een vraag gesteld, die ook reeds door de afdeling Rotterdam te berde werd gebracht, namelijk ten aanzien van de discriminatie tussen de weduwenpensioenen van ambtenaren en van niet-ambtenaren. Hoe zien de Kamerfracties ten aanzien van dit vraagstuk de oplossing?

Er is een ander punt van een zekere onbillijkheid die zich in den lande voordoet, waarvoor spr. de aandacht zou willen vragen. Ogenscheinlijk heeft door een aantal inspecteurs van de belastingen een min of meer willekeurige behandeling plaats van huiseigenarenbewoners, doordat deze inspecteurs na de oorlog gebouwde huizen in sommige gemeenten aanslaan voor een huurwaarde, die belangrijk hoger ligt dan de wettelijk toelaatbare van gelijkwaardige voor de oorlog gebouwde woningen. De vraag nu is of onze Kamerfractie op de actie die zij met betrekking hiertoe reeds heeft ondernomen, antwoord van de Minister heeft ontvangen, en zo ja, in hoeverre dat antwoord bevredigend was.

Een vraag die in de vergadering van de afdeling Voorburg werd gesteld is de volgende: Wat zijn de beweegredenen geweest van enkele onzer Kamerleden om zich openlijk te verklaren tegen de apartheidspolitik van Zuid-Afrika.

Voorts was de afdeling verontrust over de mogelijkheden tot investeringsaftrek. Door de jongste loonronde is het voor ons land moeilijker geworden op de wereldmarkt de producten te verkopen. In de landen rondom ons, in Duitsland, Frankrijk, Engeland en Amerika, besteedt men op het ogenblik grote bedragen aan diepte-investeringen. Ons land, met zijn dichtste bevolking ter wereld, moet er zorg voor dragen een arbeidsgelegenheid te handhaven. Dat is alleen mogelijk wanneer Nederland door diepte-investeringen kan komen tot arbeidsbesparing, tot voortgaande automatiseering, tot kwaliteitsverbetering en vooral ook tot bevordering van de research voor nieuwe productie. Met name deze research, die zeer veel geld vraagt en pas na jaren vruchten afwerpt, maakt het noodzakelijk dat de investeringsaftrek niet wordt afgeremd. De vraag die spr. dan ook gaarne namens de afdeling Voorburg zou willen stellen is:

Wil de Kamerfractie er vooral voor strijden dat de investerings-aftrekmogelijkheden met betrekking tot diepte-investeringen niet worden beperkt. Daardoor zal onze exportmogelijkheid niet worden aangetast.

Tenslotte nog een vraag over de ontwikkelingshulp. De Nederlandse regering heeft zich steeds op het standpunt gesteld het zwaartepunt te leggen bij de multilaterale ontwikkelingshulp, hetgeen betekent dat er geen rechtstreekse banden worden gelegd tussen Nederland en bepaalde ontwikkelingslanden. Wanneer men echter de bedragen ziet die de grote mogendheden, Amerika, Engeland, Frankrijk, Duitsland, besteden aan de ontwikkelingslanden, dan ziet men dat die ontwikkelingshulp grotendeels bilaterale hulp is en in de meeste gevallen zelfs gebonden bilaterale hulp. Dit betekent dat Nederland dus van zijn nationale inkomen een belangrijk bedrag als multilaterale hulp weggeeft zonder dat het daarvoor behoorlijke exportopdrachten terugkrijgt. Want wat ziet men in de praktijk? Dat de multilateraal door Nederland beschikbaar gestelde gelden in hoofdzaak terecht komen bij de grotere mogendheden, en niet komen te behoren tot de Nederlandse export-portefeuille. Wanneer Nederland als klein land, met zijn stijgende bevolking, met zijn technologische ontwikkeling, niet grotere aandacht gaat besteden aan de bilaterale hulp, dan gaat het zijn werkgelegenheidspolitiek in de war sturen, dan kan het op een bepaald moment zijn producten niet goed meer kwijt raken; dan verzuimt het goede banden aan te kweken met ontwikkelingslanden die, omdat zij steun krijgen, zich geroepen voelen bestellingen in Nederland te plaatsen of technische hulp van Nederlandse bedrijven of advieslichamen in te roepen.

Spr. zou dan ook graag aan onze Kamerfractie willen vragen er vooral met klem op te willen aandringen dat de Nederlandse regering zeer duidelijk het zwaartepunt verschuift van multilaterale hulp naar de bilaterale hulp, en wel ten gunste van onze exportmogelijkheden, onze werkgelegenheid en de verbetering van onze betalingsbalans.

De Voorzitter zou thans het woord willen geven aan de afgevaardigde van de afdeling Den Haag, om hem de gelegenheid te geven zijn vraag van gisteravond te herhalen.

De heer Dr. J. N. van den Ende ('s-Gravenhage) neemt de vrijheid de aandacht van de vergadering te vragen voor een zaak die direct het fractiebeleid raakt, maar waaraan ook de persoonlijke kant niet ontbreekt. In de Haagse afdeling namelijk werd gesproken over het door de pers wat wonderlijk behandelde feit, dat de twee nieuwe liberale staatssecretarissen in het huidige Kabinet pas na hun benoeming toetraden als lid van onze Partij. Gevraagd werd toen wat smalend, of de V.V.D. in haar midden niet enkele bekwame en overtuigde liberalen had die voor dergelijke functies in aanmerking konden en wilden komen. Duidelijke reacties bleven op deze vraag veelal uit en het zal een ieder verheugen wanneer een verklaring in deze vergadering geruststelling kan geven over de keuze van de beide staatssecretarissen.

De heer R. M. Marcuse (Zaandam) herinnert er aan dat vrij recentelijk een nieuw anti-apartheidsmanifest aan de Zuidafrikaanse regering is aangeboden. Rondom dit manifest heeft zich een byzonder naar 1 April-grapje voorgedaan, waardoor bijna de Tweede Kamerfractie en daarmee de gehele V.V.D. belachelijk was gemaakt, had het A.N.P. zijn positieven niet bij elkaar gehouden. Spr. is de vier V.V.D.-Kamerleden van de in totaal 23 ondertekenaars van dit manifest byzonder erkentelijk, en hoopt hierin niet alleen te staan. Toen hij de - onjuiste - berichten las dat 14 van de 16 leden onzer Tweede Kamerfractie hun handtekening aan deze verklaring zouden hebben gegeven, heeft hij gedacht: Was het maar waar.

Want wat is er eigenlijk tegen om deze volkomen redelijke verklaring, waarin de Zuidafrikaanse regering alleen wordt gewezen op het feit dat men de rechten van de mens met de voeten trad, en waarin men wordt uitgenodigd te gaan spreken met representatieve vertegenwoordigers van de gekleurde bevolking, te onderschrijven? Spr. gelooft dat men deze apartheidspolitiek zonder meer kan veroordelen, en dat men daarvoor werkelijk niet in Zuid-Afrika geweest behoeft te zijn.

De heer Mr. J. P. Tiddens (Wageningen) zegt, dat de afdeling Wageningen op één punt van de belastingwetgeving gaarne nog nadere inlichtingen zou willen hebben. Dat de tarieven veel te hoog zijn is in deze vergadering gisteravond al zeer duidelijk naar voren gebracht. Er is echter een ander punt dat zorg baart. Dat zijn allerlei bepalingen, die in de belastingwetgeving voorkomen, waardoor zogenaamde winsten, die helemaal geen winsten zijn, zwaar worden belast. Spr. denkt aan de liquidatie-winstbelasting. Ook wil hij noemen de belasting van de gehuwde werkende vrouw. Er wordt maar niet ingezien waarom Nederland niet net als Amerika een stelsel zou kunnen krijgen, waardoor binnen zekere grenzen de belasting, die aan de gehuwde werkende vrouw wordt opgelegd, zelfstandig berekend wordt alsof zij niet gehuwd ware.

Er zijn nog andere punten in de belastingwetgeving, die zorgen baren. Zo is er op het ogenblik door de regering gesteld, dat de aftrekregeling van de buitengewone lasten moet worden beperkt. Men krijgt de indruk dat de regering steeds maar doende is om bestaande en waarschijnlijk denkbeeldige lekken te dopen in plaats van de belastingwetgeving op zichzelf zo in te richten dat er alleen maar belasting geheven wordt van inkomsten en niet van vermogens.

Spr. zou de Kamerfractie willen verzoeken bij de voorstellen, die op dit stuk thans aanhangig zijn, byzondere aandacht te wijden aan de punten die hij heeft genoemd.

De heer A. J. N. Horstmeier (Velp) deelt mede, dat in het gesprekscentrum in Velp onlangs enige punten ter sprake zijn gekomen, die de leden verontrusten, en die spr. hier graag in het midden brengt. Hij kan dit kort doen, omdat vele van die punten al min of meer uitputtend behandeld zijn, gedeeltelijk reeds gisterenavond door de heer Geertsema, en gedeeltelijk door andere sprekers.

Over het T.V.-eiland was de mening dat dit, los van de vraag of men voor of tegen reclame-televisie is, in feite voor de V.V.D. onaanvaardbaar is. Als men toestaat om een T.V.-eiland voor de kust te construeren buiten de drie- of vijfmijszone, dan kan men dat recht moeilijk ontzeggen aan iemand, die er iets anders dan een T.V.-zender op zou willen bouwen, b.v. een raketbasis. Spr. zou daarom de Kamerfractie in overweging willen geven om tegen dit T.V.-eiland zeer ernstig bezwaren te maken, niet om de T.V., maar om het principe van het kunstmatige eiland.

In de tweede plaats - een enkel woord heeft de heer Geertsema daar al over gezegd - kwam de vraag op: Tot hoever gaat onze Kamerfractie met het steunen van dit ministerie? Er zijn in dit ministerie op het ogenblik dusdanige krachten in staat hun wensen door te drijven, dat toch heel veel maatregelen in strijd komen met de liberale beginselen, met name het hier al uitgebreid behandelde punt van de inkomstenbelasting, dat spr. nu dan ook maar zal overslaan, en het doordrijven van de woningbouw in een bepaalde richting, n.l. de woningwetbouw. Daar heeft de heer Geertsema al over gesproken. Spr. zou de Kamerfractie graag in overweging willen geven zeer ernstig aan te dringen op totstandkoming op korte termijn van het onderzoek naar het woningbestand. De afdeling Velp is van mening dat de huidige methode van woningbouw absoluut de verkeerde weg is om ooit uit het woningprobleem te komen.

Dit is ook al verschillende malen elders gezegd. De situatie op het ogenblik is zo, dat mensen die in staat en bereid zijn hoge kosten te maken om een eigen woning te bouwen, daarvoor eenvoudig de toestemming niet krijgen, en tegen wil en dank in een woningwetwoning gedwongen worden. Terwijl zij over goede middelen beschikken, krijgen zij dus in de vorm van woningwetsubsidie nog een toelage; dit stuit tegen de borst en kan niet worden aanvaard.

Een van de leden van de afdeling Velp deed nog de volgende suggestie met betrekking tot de komende huurverhoging, n.l. deze huurverhoging niet te compenseren met een loonsverhoging, maar door hen die meer dan b.v. 5% van hun inkomen verwonen, dat meerdere van hun inkomsten te laten aftrekken bij de berekening van de inkomstenbelasting. Op die wijze steunt men de sociaal minst draagkrachtigen.

Het punt van de staatssecretarissen en dat van de radio- en televisie-uitzendingen der Partij wil spr. slechts noemen, opdat de Kamerfractie weet dat ook deze zaken in de afdeling Velp-Rozendaal leven. Ook het punt van de A.O.W. en de A.W.W. is in Velp aan de orde geweest.

Tenslotte heeft spr. nog iets te zeggen niet namens zijn afdeling, maar geheel voor zijn eigen rekening. Hij heeft daarstraks gehoord, dat er gevraagd is om een verklaring inzake het gratiebeleid ten aanzien van de vier oorlogsmisdadigers. Ook was er een spreker, die bezwaren had tegen apartheidspolitiek en rassendiscriminatie. Spr. zou er voor willen pleiten dat in het gratiebeleid en in het beoordelen en veroordelen van oorlogsmisdadigers door de V.V.D. een beleid wordt gevoerd dat niet afhankelijk is van de huidskleur. Hij bedoelt daar dit mee. Als er in Italië een Oostenrijker gevangen wordt genomen die Rajakowitch heet - een naam die spr. persoonlijk niets zegt - dan zijn binnen twee dagen een paar inspecteurs van politie op mars naar Weenen om daar aan de autoriteiten aan te tonen hoe kwalijk deze man in de oorlog wel gehandeld heeft. Maar als hier een mijnheer Hatta uit Indonesië komt, die tijdens de oorlog bijzonder kwalijk heeft gehandeld, dan wordt hij in het Hilton-hotel ontvangen. In dit kader gezien zou spr. een beroep op de fractie willen doen zich er ernstig tegen te verzetten, dat ooit een bezoek van de oorlogsmisdadiger Soekarno aan Nederland zal worden gebracht.

De heer Drs.F.A.Hoogendijk (Gouda) wil, naar aanleiding van de woorden van de heer Marcuse, een enkel woord over de apartheid in Zuid-Afrika zeggen. Spr. is helemaal niet van plan een pleidooi voor die apartheid te houden; hij zou alleen aan de vergadering en aan de Kamerfractie willen vragen niet in een emotionele sfeer een handtekening te zetten onder een bepaald manifest. Daarvoor is het probleem veel te gecompliceerd. Spr. kan de vier Kamerleden, die dit wel gedaan hebben, dan ook bepaald niet feliciteren, evenmin als het comité, welks secretaris niet de moed heeft na zijn misselijk 1 April-grapje af te treden. Grote voorzichtigheid is bij dit probleem geboden. Wanneer men over dit probleem wil meepraten behoeft men wel niet ter plaatse geweest te zijn, maar men moet toch wel onderscheid kunnen maken tussen de grote en de kleine apartheid. Daartussen bestaat toch een enorm groot verschil. Spr. zou dus aan de Kamerfracties willen vragen bij de ondertekening van manifesten met de uiterste voorzichtigheid te werk te gaan.

De Voorzitter neemt aan dat alle afdelingen, die daarom gevraagd hebben, thans het woord gehad hebben.

Dan zou hij nu het woord willen geven aan de heer Otten, die daarom heeft gevraagd.

De heer Ir.P.F.S.Otten (Eindhoven) heeft het grote voorrecht gehad tijdens de lunch aan tafel te zitten met enkele leden der

Kamerfracties. Het resultaat hiervan is, dat het aantal van veertien punten, dat spr. oorspronkelijk had willen behandelen, is geslonken tot vier.

Voorafgaande aan deze vier punten zou spr. aan de hier aanwezige pers willen vragen om niet in de courant te vermelden wat zo even is gezegd over de heer Hatta, omdat dat namelijk niet waar is. Spr. begrijpt heel goed, dat een vrije pers in een vrij land dat niet zonder meer op gezag aanneemt, maar na deze vergadering kan de pers bij hem inlichtingen krijgen waarom het niet waar is. Wij zouden ons land en de wereld schade doen, wanneer wij de zaken zo zouden stellen: het negatieve in plaats van het positieve.

In de eerste plaats wil spr. dan namens het Zuiden hulde betuigen aan bestuur en vertegenwoordigers van de V.V.D. in de Tweede en Eerste Kamer voor het gevoerde beleid. Het is hartverwarmend. Moge dit eens te meer voor hen allen een stimulans zijn.

Dan een paar wensen. Allereerst dat de V.V.D. zowel in de Eerste en de Tweede Kamer alsook in het Kabinet gaat pleiten voor een fiscale balans op basis van een bedrijfseconomische balans. Daar zijn we langzamerhand in de wereld waarachtig wel aan toe. Spr. zal dit thans niet toelichten, om het niet te lang te maken.

Met bijzonder grote vreugde heeft spr. de strijd van de V.V.D. tegen het monopolie van de zuilen en van hun politieke verlengstukken in de volksvertegenwoordiging gezien. Spr. kent de bedenkingen van de heer Oud tegen een volksreferendum, bedenkingen uit goede overwegingen. Als n.l. de vraagstelling niet zeer objectief is, is een referendum gevaarlijk. Toch zou spr. wel eens voor de aardigheid ons volk willen peilen over de zuilenkwestie. Dan zou blijken hoezeer men de V.V.D. steunt. Want iedereen heeft er meer dan genoeg van. Enige dagen geleden nog heeft, tot spr.'s grote verdriet, de Chef van de Generale Staf bepaalde beperkingen aangelegd ten aanzien van het luisteren naar radio Veronica.

Voorts zou spr. in overweging willen geven aan de Minister van Economische Zaken een nota over de individuele verticale prijsbinding te vragen. Dan zal veel misbegrip en veel onheil kunnen worden voorkomen en ook veel onrecht.

Dan wil spr. wijzen op Spanje. Wij weten allemaal dat er in Spanje een systeem is, dat ons volk niet ligt. Geen vrijheid van meningsuiting, geen vrijheid van religie. Maar toch mogen wij niet zo ver gaan dat wij, zelfs als alleen maar gevraagd wordt eens te praten over de een of andere associatie ten opzichte van de E.E.G., dan niet eens willen praten, terwijl onze grote buur Duitsland en anderen dat wel willen. Dan blijven wij altijd in de kou staan, en het Nederlandse bedrijfsleven lijdt daarvan de schade en niemand anders.

Ten aanzien van Zuid-Afrika zou spr. willen zeggen, dat hij daar verleden jaar is geweest, speciaal om iets meer van de apartheid te begrijpen. Er zijn er twee: er is de grote apartheid en er is een kleine. De kleine is irritant, onnodig; daar doen zij zichzelf enorm veel schade mee. In de grote zit veel meer dan wij oppervlakkig zouden kunnen beoordelen. Alleen de factor tijd moet hier de oplossing brengen, zoals Generaal Smuts destijds ook heeft gezegd. De kaarten liggen daar geheel anders dan uit de oppervlakkige discussie in de United Nations blijkt en enige ministers van buitenlandse zaken van Scandinavische landen verleden jaar in Augustus hebben gezegd, nadat zij de Laplanders al ondergeschikt hadden gemaakt. Het is altijd zo eenvoudig als je thuis het probleem niet hebt; spr. zou dus willen zeggen: Voorzichtigheid met beoordelen en meepraten als je er weinig van weet.

En dan tenslotte de ontwikkelingshulp. Wij hier zijn reusachtig voor bilaterale ontwikkelingshulp; een prachtig voorbeeld is Griekenland. Nederland heeft enige jaren geleden naar moerassen westelijk van Athene en naar de Adriatische Zee mensen gestuurd,

zijn kennis gestuurd, om die moerassen tot vruchtbaar land te maken. Dat heeft Nederland in Griekenland een buitengewone reputatie verschaft en grote dankbaarheid. Spr. zou hier willen pleiten: Laten we in die richting doorgaan, dan zal het goed gaan.

De Voorzitter dankt de sprekers en constateert dat thans het ogenblik is gekomen, dat hij aan de voorzitter van de Tweede Kamerfractie mag vragen te beginnen met de beantwoording van de gestelde vragen.

De heer Mr.W.J.Geertsema (Wassenaar) heeft over de wijze van beantwoording overleg gepleegd met de Voorzitter van de Partij en met de heer van Riel. Gezamenlijk is men tot de conclusie gekomen, dat het in verband met de zeer grote hoeveelheid vragen toch wel een heel nuttige zaak zou zijn als de volgorde der sprekers bij deze beantwoording iets anders zou zijn dan in vorige jaren het geval is geweest. Toen speelde natuurlijk ook een rol de byzondere omstandigheid, dat Prof. Oud zowel het voorzitterschap van de Tweede Kamerfractie als het voorzitterschap van de Partij bekleedde. Vandaag lijkt de beste weg, dat allereerst spr. een aantal algemene politieke vragen beantwoordt; dat daarna, om duidelijk te doen uitkomen dat het werk van de Tweede Kamerfractie bepaald niet een one-man-show is, de diverse leden van de Tweede Kamerfractie, op wier terrein opmerkingen zijn gemaakt, zelf nader op die punten ingaan; dat vervolgens de eventuele specialisten van de Eerste Kamerfractie de opmerkingen op hun terrein voor hun rekening nemen, en dat dan de zaak wordt afgerond door de heer van Riel.

Voor de Tweede Kamerfractie zal de heer Berkhouwer spreken over het probleem van de gratiëring van de vier laatste oorlogsmisdadigers en over het probleem Spanje. De heer Portheine zal spreken over de bezitsvorming, over de technische herziening van een aantal belastingwetten, en tenslotte over de individuele verticale prijsbinding. Spr. neemt aan dat de heer Tuynman graag de visie van de Tweede Kamerfractie op de kwestie van de Europese landbouwpolitiek zal willen geven. Mevrouw van Someren-Downer zal het hebben over het T.V.-eiland en de kwestie van het geven van de motivering voor het standpunt van de Tweede Kamerfractie in de zaak van het luistergeld. De Generaal Couzy zal spreken over het verbod van de chef van de Generale Staf om gebruik te maken van de studio-faciliteiten van radio Veronica, en zal voorts de vraag van de heer Katan, waarom de fractie niet heeft gereageerd op de opmerking van Ds. Bos, beantwoorden. Mevrouw Stoffels-van Haften zal het hebben over de ontwikkelingshulp, waar de Commodore Broekmeijer over gesproken heeft. De heer Visser zal een enkele opmerking over het woningbeleid beantwoorden. Vervolgens is er een groot terrein voor de heer Joekes, aangezien er zeer vele vragen op het terrein van de belastingen zijn gesteld. Tenslotte zal namens diegenen, die hun handtekening hebben gezet onder de bekende Zuidafrikaanse verklaring, de heer van Dijk daarop een nadere toelichting geven. De heer van Riel heeft zich bereid verklaard het standpunt van de niet-tekenaars hier voor het voetlicht te brengen.

Dan zou spr. nu dus zelf graag een enkele opmerking willen maken. Hij heeft wel gemerkt, dat hij zich het leven wat makkelijker heeft gemaakt doordat hij gisterenavond reeds op een aantal punten was ingegaan, die hier vanmiddag ook aan de orde zijn gesteld, en hij heeft tot zijn vreugde menen te mogen beluisteren dat over het algemeen zijn rede in goede aarde is gevallen. Voor de hartverwarmende woorden, die de heer Otten heeft gesproken, zou spr. hem graag, ook namens de Tweede Kamerfractie, bijzonder hartelijk dank willen zeggen. Het werk in een Tweede Kamerfractie is bepaald niet eenvoudig en ook niet altijd dankbaar. De mensen grijpen nu eenmaal altijd sneller naar de pen om je te vertellen dat ze het

niet met je eens zijn, dan dat ze naar de pen grijpen om je te vertellen dat ze het wel met je eens zijn. Daarom is het prettig in een Algemene Vergadering eens een ander geluid te horen.

Doorgaande op een enkele andere opmerking, door de heer Otten gemaakt, sluit spr. zich ten aanzien van de heer Hatta volledig bij hem aan; spr. gelooft niet dat het goed zou zijn wanneer hij zelf daar dieper op inging. Wat de persoonlijke mening van de afgevaardigde uit Velp, de heer Horstmeier, over een eventueel bezoek van Soekarno aan ons land betreft, zou spr. alleen willen zeggen dat de heren Luns en Soebandrio het er volkomen over eens waren dat op dit moment een dergelijk bezoek niet aan de orde is. Toen spr.'s mening door de pers werd gevraagd ten tijde van het bezoek van de heer Soebandrio, heeft hij gezegd: "Laten wij nu beginnen met de normale diplomatieke betrekkingen te herstellen door het wederzijds aanwijzen van ambassadeurs. Dat moet het eerste begin zijn van een weer normaliseren van de betrekkingen tussen Indonesië en Nederland, en als dat gebeurd is, kunnen wij eens rustig verder kijken". Op het ogenblik is dit punt dus niet aan de orde.

Dan de kwestie van de belastingverlaging en alles wat daarmee annex is. Gebleken is wel dat dit in zeer sterke mate leeft in de Partij. Spr. heeft menen te mogen beluisteren dat datgene wat hij daar gisteravond over heeft gezegd in grote lijnen de instemming heeft; de heren van Tets, Jacobse en van Amerongen hebben dat ook met zoveel woorden gezegd. Men sprak van een zekere strijdvaardigheid, maar, zo zeide de heer Jacobse: behalve over strijdvaardigheid moet de fractie ook beschikken over wijsheid en tact. Dat is spr. geheel met hem eens, maar hij gelooft nu juist dat het niet in overeenstemming is met die wijsheid en tact om hier eerst allerlei supposities te gaan geven van gevallen, die zich in de komende maanden kunnen gaan voordoen, en dan te gaan zeggen: Als nu dat geval zich voordoet, dan gaan we daar zo op reageren, en als dat geval zich voordoet, dan gaan we daar zo op reageren. Wanneer dan ook de vertegenwoordiger van de afdeling Velp vraagt: Zet U nu eens precies uiteen hoever de Tweede Kamerfractie gaat met het steunen van dit ministerie, dan kan spr. zich toch nauwelijks indenken dat hij verwacht had daar vanmiddag een haarfijn antwoord op te krijgen. Men moet vertrouwen hebben, dat de Tweede Kamerfractie het beleid van deze regering zal steunen, tot zij tot de conclusie zou moeten komen dat het beleid van het ministerie niet meer is een beleid, waar wij als liberalen achter zouden kunnen staan. Maar aan de andere kant moet men toch ook vertrouwen weten op te brengen, dat onze liberale ministers en staatssecretarissen de moeilijke en dikwijls zware strijd die zij hebben te voeren tot een gelukkig einde weten te brengen. Nederland kan nu eenmaal niet geregeerd worden door één partij, er maken nu eenmaal altijd meer partijen deel uit van een regering in ons land, en in het Kabinet moet dientengevolge diepgaand van gedachten worden gewisseld. Spr. geeft gaarne uiting aan zijn vertrouwen, dat onze liberale bewindslieden daar de liberale beginselen goed en bekwaam zullen verdedigen.

Spr. zou graag nog een enkele opmerking over het gehele probleem van de belastingverlaging willen maken. Hij valt dan eigenlijk weer terug op datgene wat hij ook gisteravond heeft gezegd, en hij sluit zich aan bij de heer Jacobse, die de heer van Leeuwen sprekend invoerde. Het is inderdaad een uitermate moeilijk punt, dat er vele bij uitstek geschikte momenten zijn om belastingen te verhogen, en maar heel weinig werkelijk bij uitstek geschikte momenten om de belastingen te verlagen, met name in deze naoorlogse periode van hoogconjunctuur. Maar wanneer wij allen dan tot de conclusie zijn gekomen - de heer van Tets heeft het nog eens duidelijk gezegd - dat er een te vergaande nivellering aan de gang is, dat er een te zware belastingdruk is ontstaan en dat

het voor de Nederlandse burger beschikbare inkomen te gering is, dan zullen wij moeten zoeken - spr. heeft dat gisterenavond al gesteld - naar het minst ongeschikte moment. Aan de andere kant kan men van een liberale minister van Financiën nooit verwachten dat hij een maatregel neemt, waarvan hij in geweten overtuigd is dat die tot inflatie zal leiden. Dat is bepaald een eis die men niet mag stellen en die men spr. gisterenavond ook niet heeft horen stellen.

Verdere vragen over al deze belastingproblemen zullen straks door de heer Joekes worden beantwoord.

Spr. heeft dan nog de vraag van de heer van Amerongen naar aanleiding van de A.O.W. De heer van Amerongen, als spr. hem goed begrepen heeft, stelt het zo: Er zijn drie standpunten in de Sociaal-Economische Raad ingenomen: het zogenaamde werknemersstandpunt, waarin gesteld wordt dat er vijfhonderd miljoen uit de schatkist beschikbaar gesteld moet worden voor het optrekken van de uitkeringen; het werkgeversstandpunt, dat verwijst naar een groepsregeling via de Algemene Bijstandswet; en het standpunt-Bosman. En nu zegt de heer van Amerongen: Er zijn twee ver uiteen liggende standpunten, het werkgeversstandpunt en het werknemersstandpunt. Nu moet men als politieke partij, wanneer men een middenstandpunt wil bereiken, beginnen met zich te stellen op het uiterste standpunt en dan langzamerhand toegeven. Spr. is graag bereid de heer van Amerongen toe te geven dat dat in de politiek wel eens een gebruikelijke zaak is. Hij is bereid toe te geven dat het wel eens nuttig kan zijn, wanneer het om bepaalde bedragen gaat; "wanneer ik honderd miljoen voor iets wil hebben, laat ik dan maar eens beginnen met tweehonderd miljoen te vragen, misschien kom ik dan op honderd miljoen uit". Maar spr. wil de heer van Amerongen niet toegeven dat men deze weg zou moeten bewandelen, wanneer men een bepaald standpunt beslist niet juist vindt; dat men dan zegt: Nu ga ik dit standpunt eerst innemen om het daarna weer te laten varen. Spr. heeft zich gisterenavond voorzichtig uitgedrukt; hij heeft gezegd dat hij overhelt naar het standpunt-Bosman. Vooralsnog heeft hij er echter toch bepaald bedenkingen tegen, vooral ook uit psychologische overwegingen, zich aan te sluiten bij de gedachte van een verwijzing naar een groepsregeling via de Algemene Bijstandswet.

Het voornaamste punt dat voor spr. is overgebleven - en het is een uitermate belangrijk punt - is de kwestie die door de heer van den Ende is aangesneden: de keuze van de staatssecretarissen. Spr. wil vooropstellen dat naar zijn mening het ambt van staatssecretaris, toen het indertijd werd ingevoerd, wel degelijk bedoeld was als een functie voor politici, als een functie voor mensen die actief waren in het politieke leven in hun partij. En zeer in het bijzonder heeft men er toen aan gedacht dat dit een functie zou kunnen worden voor jonge politici, die zich op die manier bekwaamden om verder op de ladder te klimmen en bijvoorbeeld daarna het ministerschap te gaan bekleden. Dat is nog steeds naar spr.'s overtuiging het werkelijk juiste uitgangspunt voor deze functie. Maar men moet zich realiseren dat er tegenstrevende factoren zijn. De eerste tegenstrevende factor, een heel belangrijke, is dat het werk van een minister hoe langer hoe meer gaat omvatten, dat de problemen waarvoor een minister wordt gesteld steeds zwaarder worden. Daarom krijgen de ministers dikwijls de behoefte zich op een bepaald deelgebied te laten bijstaan door een bij uitstek deskundige op dat gebied. Nu opent de Grondwet de mogelijkheid, dat een minister zich ook in de Kamer door een ambtenaar laat bijstaan. Daarvan wordt echter naar een bijzonder schaars gebruik gemaakt. Minister Cals heeft van deze mogelijkheid gebruik gemaakt bij de behandeling van de mammoetwet, naar de betreffende ambtenaar is daarbij slechts eenmaal aan het woord ge-

komen. Bij de herziening van het Burgerlijk Wetboek heeft de toenmalige minister van Justitie zich door Prof. Drion laten bijstaan. Over het algemeen wordt van deze mogelijkheid echter heel weinig gebruik gemaakt en geven de ministers er de voorkeur aan zich te laten bijstaan door een bij uitstek gespecialiseerd deskundig staatssecretaris. De tweede tegenstrevende factor is het feit dat nu eenmaal het aantal politiek geïnteresseerden, het aantal mensen dat actief is in het politieke leven in onze liberale partij bepaald niet groot is; dat dus het reservoir van mensen, die bereid en in staat zijn om de functie van staatssecretaris te vervullen, niet bijzonder groot is. In de Tweede Kamerfractie is ongetwijfeld een reservoir van mensen met actieve politieke belangstelling en bekwaamheden, maar aan de andere kant moet men begrijpen dat het aantal aderlatingen, dat men een fractie kan laten ondergaan, ook zijn grenzen kent. Wil men dat anders, dan moet de Partij met deze feiten bij de kandidaatstelling bijzonder duidelijk rekening houden. Dit zijn de eerste opmerkingen, die spr. zou willen maken over de twee tegenstrevende factoren in het op zichzelf juiste standpunt, dat de staatssecretarissen uit het actieve politieke leven gekozen moeten worden.

Een tweede punt is, dat het tenslotte niet de politieke partij is, die de staatssecretarissen aanwijst. Het is nog altijd zo dat het de ministers zijn, die bepaalde mensen uitnodigen om hen als staatssecretaris terzijde te staan, en dan is het aan de gekozenen om zich eventueel in verbinding te stellen met zijn partij. Spr. herinnert zich dat Prof. Oud indertijd heeft gezegd: Als iemand voor dit ambt gevraagd wordt, is het heel begrijpelijk dat hij daar eens advies over inwint; de een doet het bij zijn tante, de ander doet het bij zijn fractie-voorzitter.

Wanneer een Kabinet volledig in of na overleg met de fracties tot stand is gekomen, is het naar spr.'s mening een goede zaak dat zij, die voor het ambt van staatssecretaris worden uitgenodigd, in ieder geval met de voorzitter der Tweede Kamerfractie van de politieke partij, waarmee zij zich verwant voelen, overleg plegen, om zich van de steun van deze partij te overtuigen. Dan is het dus de taak van de fractie-voorzitter in de Tweede Kamer om de betrokkene al dan niet zijn fiat te geven. Dat is dorchalve een heel andere situatie - en dit is tevens een van de meest belangrijke antwoorden aan de heer van den Ende - dan wanneer de partij van tevoren zou opgeven: die en die mensen willen wij in aanmerking zien komen voor het staatssecretariaat. Het zijn heel andere normen, die men in deze gevallen aanlegt. En het is natuurlijk volstrekt buiten kijf dat, wanneer een liberale fractie-voorzitter "ja" zegt op een dergelijk verzoek, hij dan volledig overtuigd moet zijn van de liberale overtuiging van de desbetreffende kandidaat. Maar dan is het ook zo, dat men deze fractie-voorzitter het recht moet geven om zijn eigen interne oordeel te vormen over motiveringen, die een kandidaat in een bepaald geval geleid hebben zich ondanks zijn liberale overtuiging niet aan te sluiten bij de V.V.D. Wanneer dan die interne eigen raadpleging de fractie-voorzitter tot de conclusie brengt, dat in bepaalde concrete gevallen die motiveringen honorabel zijn, dan kan men daar uiteindelijk geen bezwaar tegen maken. Maar nogmaals, spr. gelooft dat men moet proberen weer terug te keren tot de oorspronkelijke opvatting over het ambt van staatssecretaris. Men ziet tegenwoordig - en ook daar zit wel weer een zeker voordeel in - eigenlijk de andere weg. Men ziet lieden tot bewindsman geroepen worden, die zich tot dat moment nog niet erg actief met de politiek hadden bezig gehouden, maar die daarna bijzonder actieve politici worden. Spr. hoopt van ganser harte dat voor de beide liberale staatssecretarissen, die op het ogenblik aan het bewind zijn, - en spr. kan verzekeren bijzonder verheugd te zijn met hun staatssecretarisschap - de bekleding van

dit ambt het begin zal zijn van de weg naar een werkelijk actief politiek leven en een werkelijk actieve politieke carrière.

De heer Mr. Dr. C. Berkhouwer (Alkmaar) wil beginnen met de heer Katan te bedanken voor de lof, die hij toegezwaaid heeft aan de heer de Vos van Steenwijk en hemzelf voor de houding, die zij hebben aangenomen terzake van de eventueel dreigende gratie van de laatste vier oorlogsmisdadigers. De Grondwet zegt: De Koning verleent gratie. Amnestie wordt verleend bij de wet. Dat laatste speelt hier niet; het gaat hier alleen om één van de koninklijke prerogatieven, het recht van gratie. En dit is een van de grote kernpunten waar het eigenlijk om gaat. De moeilijkheid is namelijk deze, dat geen enkel prerogatief van de Kroon kan worden uitgeoefend zonder een voorstel onder verantwoordelijkheid van de minister, in dit geval dus de minister van Justitie. En nu is het zo, dat uit hoofde van een der beginselen die juist ons zo dierbaar zijn, te weten de scheiding van de bevoegdheden enerzijds van parlement, anderzijds van regering, deze zaak zo moeilijk ligt. Want omdat het hier betreft een prerogatief van de Kroon met daarvoor die verantwoordelijkheid van de minister, kan men toch bezwaarlijk tevoren van enigerlei bewindsman stipuleren, dat hij belooft zus of zo te handelen. Men kan eigenlijk alleen maar naar letter en geest van de Grondwet komen tot een beleid achteraf. Wij hebben dat eens gehad in de jaren 1951/52; de heer Oud zal zich dat nog herinneren. De heer Oud heeft toen al namens de toenmalige fractie praktisch het standpunt vertegenwoordigd dat altijd ongewijzigd is gebleven. Toen was de vraag aan de orde of de executie aan Lages zou moeten worden voltrokken. Dat heeft tot grote moeilijkheden geleid, zelfs tot moeilijkheden rond de Kroon, en daaruit is dat grote debat in de Tweede Kamer voortgekomen. Nu kan men wel zeggen, dat het nauwelijks voorstelbaar is dat enigerlei Nederlandse regering aan deze laatste vier mensen nog gratie zal verlenen. Men kan dat tevoren op voorzichtige wijze uiten, opdat de regering, die eventueel tot gratieverlening zou overgaan, zou kunnen aanvoelen dat een controle achteraf wellicht ten ongunste zou uitvallen. Deze indicatie heeft spr. zich namens de fractie enige malen veroorloofd te geven op dit op zichzelf wat subtiel liggende terrein. Ook in het licht van het onlangs aangenomen Verdrag op de genocide kan spr. zich niet voorstellen dat enigerlei regering van ons het opportuun zou achten aan deze vier mensen, die al eens gegratieerd zijn van de doodstraf in levenslang, opnieuw gratie te verlenen na de misdrijven van peilloze diepte tegen de humaniteit, waaraan zij zich alle vier, geen enkele uitgezonderd, hebben schuldig gemaakt.

Voor iemand, die op Europees niveau moderne liberale politiek wil bedrijven, is de taak bovenal constant waakzaam te zijn, dat in het Europa van de Zes niet ontstaat, of eventueel zich verder ontwikkelt, het proces van antiek mercantilisme met daaraan gepaard protectionisme, zoals men dit hier en daar meer en meer ziet ontluiken. Men denke aan de kolen, aan het staal, aan de verhoging van de tarieven; allemaal schadelijke zaken voor Nederland. Evenmin zal, wanneer er een gezamenlijk beleid in de gemeenschap moet worden afgebakend, dit mogen leiden tot dirigisme op het niveau van de Zes, in plaats van de grotere openheid die Nederland verlangt. Spr. denkt aan dreigingen die voor de deur staan ten aanzien van het Nederlandse vervoer. Hij vertrouwt dat Staatssecretaris Keyzer hier waakzaam zal zijn. Openheid zowel binnen als buiten de E.E.G. is eigenlijk het devies voor iemand, die op Europees niveau een beweeglijke liberale visie wil vertolken.

Spr. komt nu tot Spanje en de E.E.G., en hij is bijzonder verheugd over het pragmatische geluid dat de heer Otten heeft

laten klinken. Wij moeten ons dan even distanciëren van bepaalde psychologische weerstanden, die begrijpelijkerwijs hier en daar bij ons bestaan. Spanje heeft bij herhaling om associatie bij de economische gemeenschap gevraagd. Dat is een moeilijke zaak, waarbij men er voor moet waken zich niet te laten leiden door vrees voor het verwijt van identificatie met het regiem in dat land. Geografisch, historisch en cultureel is het volk van Spanje een Europees volk. In de laatste vergadering van het E.E.G.-parlement heeft spr. gedaan weten te krijgen dat de liberale fractie een genuanceerd standpunt heeft ingenomen. Daar was spr. verheugd over. De standpunten in het Europees Parlement liggen namelijk landsgewijze en fractiegewijze door elkaar. Duitsland en Frankrijk zijn zonder meer voor associatie van Spanje bij de E.E.G. Italië heeft economische, de Benelux politieke bezwaren. Fractiegewijze ligt het merkwaardigerwijze weer iets anders. De socialisten zijn star anti; de Europese C.D.U.-fractie is in het algemeen vóór, en de liberalen nemen een genuanceerd standpunt in.

Nu wijst spr. er nogmaals op, dat men zich niet moet laten leiden door het identificatiegevaar. Een ander voorbeeld: wanneer straks de heer van den Bergh naar China gaat, zal toch niemand hem verdenken van sympathieën met het bewind dat daar heerst? Waar het om gaat is, dat wij pogen uit een liberale mobiliteit tot openingen te komen. En als spr. dan weer terugkeert tot het devies, dat wij de E.E.G. intern en extern open moeten houden, economisch en politiek, dan betekent dit voor wat Spanje betreft, dat wij moeten pogen waar openingen zijn daarvan te profiteren. Want met een starre houding komt men ook niet tot de verbeteringen, die men graag ten goede van het Spaanse volk zou willen zien komen.

De heer Mr. F. Portheine (Leiden) zal beginnen iets te zeggen naar aanleiding van de vraag van de heer Jacobse over de bezitsvorming. De Tweede Kamerfractie vindt de kwestie van de bezitsvorming een van de allerbelangrijkste, die haar ter behartiging zijn toevertrouwd. De bezitsvorming dan niet alleen gezien als bezitsvorming in enge zin, maar ook als bezitsuitbreiding en bezitshandhaving. En als zodanig heeft het vraagstuk bijzonder veel, ook fiscale, kanten. De Partij heeft altijd gesteld, dat Nederland als het enigszins kan een fiscaal klimaat dient te hebben, dat de bezitsvorming zoveel mogelijk stimuleert. Dit speelt zowel bij de beroemde belastingverlaging als bij de wetsontwerpen tot herziening van de inkomstenbelasting, die binnenkort zullen worden behandeld. Het speelt ook bij specifieke maatregelen als de Algemene Premiespaarwet. Van geval tot geval zal moeten worden gezien of deze maatregelen uit het oogpunt van liberale normen aanvaardbaar zijn.

Naar de wetsontwerpen tot herziening van het belastingstelsel heeft ook de heer van Tets gevraagd. Hier is met grote activiteit opgetreden. De vaste commissie voor financiën heeft bijna iedere week vergaderd ter voorbereiding van de openbare behandeling, en deze zal zeker in Juni plaats hebben. Spr. zegt de heer Jacobse gaarne toe deze wetsontwerpen speciaal in het licht van de bezitsvorming te zullen bezien.

De afgevaardigde van de afdeling Wageningen heeft nog een aantal punten in dit kader aangeroerd, onder meer de overdrachts-winst, de liquidatiewinst, en de kwestie van de aftrek van buitengewone lasten. Het eerste is weer een typisch punt in het kader van de bezitshandhaving; het tweede zal nader worden gezien naar aanleiding van de opmerkingen van de betrokken spreker. Wat betreft de wijze, waarop de gehuwde werkende vrouw in de belastingheffing wordt betrokken, de suggestie van de afgevaardigde van de afdeling Wageningen vereist toch wel een nadere beschouwing, omdat namelijk bij diens systeem niet de in de middenstandsbedrijven werkende vrouwen kunnen worden betrokken. Spr. acht dat systeem derhalve niet zonder meer aanvaardbaar, het heeft inderdaad bijzonder veel kanten.

Tenslotte wil spr. nog iets zeggen over het vraagstuk, dat door de heer Otten is aangeroerd, de kwestie van de verticale prijsbinding. Spr. onderschrijft volledig wat de heer Geertsema daar gisterenavond reeds over zeide; hij wil er slechts de nadruk op leggen, dat elke maatregel, die op dit gebied wordt genomen in het kader van de wet op de economische mededinging met zich mee zal moeten brengen, dat aangetoond wordt dat bepaalde regelingen in strijd zijn met het algemeen belang. Uiterst behoedzaam zal dus gezien moeten worden welke maatregelen eventueel nog zullen moeten worden genomen.

Mevrouw G.V. van Someren-Downer (Amsterdam) wil graag antwoorden op de drie vragen, die naar aanleiding van het radio- en televisiebeleid zijn gesteld.

Ten eerste de vraag van Rotterdam: Waarom heeft de V.V.D. tenslotte toch haar stem gegeven aan het wetsontwerp ter verhoging van de luistergelden? Dat heeft de V.V.D. gedaan, omdat op het moment, dat het wetsontwerp in stemming kwam, er drie belangrijke dingen gebeurd waren. Ten eerste: het bedrag van f.24.- was verlaagd tot f.18.-. Ten tweede: aan een verzoek van spr. om openbaarmaking van de afrekening over 1964 werd op dezelfde dag gevolg gegeven. Ten derde: de minister had de belofte gedaan aan de omroepverenigingen opening van zaken te vragen. Hij heeft daarbij zelfs gesproken van een morele verplichting. Op dat moment vond de fractie het niet redelijk meer om het bedrag van f.12.-, dat uit 1941 stamt, nu in 1964 niet tot f.18.- te verhogen. De fractie vertrouwde er daarbij op dat inderdaad de omroepverenigingen aan het verzoek van de minister gevolg zouden geven. Overigens heeft de gehele Tweede Kamer, behalve de communistische fractie - maar die heeft nu eenmaal niet veel respect voor parlementaire rechten - dit verzoek ondersteund.

De heer Koning heeft gevraagd naar het standpunt terzake van de Eerste Kamerfractie; spr. neemt aan dat de heer van Riel daar nog op zal antwoorden. Redelijkheidshalve is echter niet meer te verwachten dat de omroepverenigingen dit nog zullen weigeren. De V.V.D. voert inderdaad een felle strijd tegen dit omroepbestel, maar juist wanneer men een zeer duidelijk standpunt inneemt tegen iets, moet men nog veel redelijker en nog veel zakelijker zijn dan in andere gevallen. En wanneer men ziet hoe de omroepverenigingen omgekeerd ons bejegenen, dan gelooft spr. dat wij met dit redelijke standpunt ons bepaald de sterkere betonen.

De heer Otten heeft uiteraard geheel naar spr.'s hart gesproken, toen hij zeide: dit bestel is ondemocratisch. Hij heeft over een referendum gesproken, en ook de bezwaren daartegen genoemd. Spr. is met hem eens dat, wanneer dit referendum zou worden gehouden, een zeer grote groep van het Nederlandse volk, naar alle waarschijnlijkheid de meerderheid, zich achter het V.V.D.-standpunt zou stellen. Het is in dit licht wel interessant dat, wanneer de VARA - het is deze omroepvereniging die zich daaraan toch wel het meest schuldig maakt - zich weer eens erg heeft uitgesloofd om bepaalde V.V.D.-ers op denigrerende wijze belachelijk te maken, spr. iedere keer weer brieven ontvangt van overtuigde socialist, die excuses maken voor het optreden van hun omroepvereniging. Dit laatste is vooral in grote getale het geval geweest na een uitzending van Marimba, waarin men nogal wat aandacht aan spr. had besteed.

De heer Horstmeier heeft gesproken over het televisie-eiland. Spr. is het geheel met hem eens dat Nederland dit eiland niet maar kan laten bestaan, want dan zou het het recht verspelen tegen anderen, met wellicht minder onschuldige bedoelingen, op te treden. Spr. is ook met de heer Horstmeier eens dat het feit, dat iets dergelijks mogelijk is, en dat het noodzakelijk is dat de regering nu maatregelen gaat nemen, de absurditeit van de situatie onder-

streept. Spr. zou haast willen zeggen: Het ontstaan van dit eiland bewijst hoe onzinnig de situatie is, hoe onbegrijpelijk en onaantvaardbaar het is, dat gezonde initiatieven niet normaal kunnen worden uitgevoerd op Nederlands grondgebied. Het onderstreept te meer onze overtuiging dat dit niet voort kan duren. En het onderstreept ook wat onze fractie-voorzitter gisteravond heeft gezegd: Wij zullen de strijd, die wij voeren, blijven voeren, en wij zijn er van overtuigd, daar duiden alle omstandigheden en alle aspecten op, dat wij deze strijd tenslotte zullen winnen.

De heer J.H.Couzy (Apeldoorn) wil beginnen met de opmerking van de heer Otten over het verbod van de Chef van de Generale Staf. Dit was echter geen verbod tot het luisteren naar radio Veronica. De zaak was aldus, dat de Dienst Welzijnzorg bij radio Veronica bandjes had doen opnemen, waarop de mogelijkheden tot het deelnemen aan door deze dienst georganiseerde cursussen werden opgesomd, met een opwekking om zich voor deze cursussen aan te melden. Uitzending van deze opnamen is door de Chef van de Generale Staf verboden, blijkbaar omdat Veronica nog altijd te boek staat als een illegale zender, en daarnaast - maar dat lijkt spr. een zeer vreemde en wat gewrongen motivering - omdat deze opwekking een soort reclame zou inhouden.

Wanneer spr. dan mag ingaan op de opmerking van de heer Katan over de humanistische verzorging in de krijgsmacht, dan wil hij in de eerste plaats in de herinnering terugroepen, dat ruim twee jaar geleden de toenmalige minister van Defensie bij de begrotingsbehandeling heeft verklaard dat hem nu de behoefte aan deze verzorging was gebleken, en dat hij dus genegen was om tot invoering over te gaan. Op deze verklaring is toen een grote rede van pater Stokman gevolgd, waarvan de minister nogal onder de indruk was, en waarin werd gesteld dat er een commissie moest worden benoemd om dit vraagstuk te bekijken en met een voorstel ter tafel te komen. Spr. heeft dit de minister afgeraden, en gezegd dat het eenvoudiger zou zijn om deze verzorging naar meteen bij wijze van proef in te voeren, omdat een commissie, die zo heterogeen zou worden samengesteld, dat alle groeperingen daarin zouden worden vertegenwoordigd, nimmer tot een eensluidend advies zou kunnen komen. Spr. heeft helaas gelijk gekregen, want bij de volgende begroting moest de minister zeggen dat hij twee adviezen had gekregen, waarmee hij natuurlijk niet uit de voeten kon. Toen is uiteindelijk een nota opgesteld, die bij de laatste begrotingsbehandeling is besproken; vervolgens is toen de verzorging ingevoerd, nadat de nota met grote meerderheid door de Kamer was aanvaard.

Nu zijn onlangs binnen de organisatie van de protestantse geestelijke verzorging nogal wrijvingen en moeilijkheden opgetreden, die de laatste maanden ook hun weg naar buiten hebben gevonden. Dat was voor de vaste commissie voor defensie in de Tweede Kamer aanleiding met de minister deze moeilijkheden te bespreken. Juist in de week dat deze bespreking zou plaats vinden nam de commissie kennis van de rondschrijfbrief van de Hoofdlegerpredikant aan zijn reserve-legerpredikanten. Onmiddellijk is deze brief in het overleg met de minister ter sprake gebracht. De minister was over de brief zeer misnoegd, en deelde mede dat hij zich beried op welke wijze hij aan de Hoofdlegerpredikant van zijn misnoegen kennis zou geven. Op grond daarvan heeft toen geen van de Kamerleden het nodig geoordeeld op dit punt nog vragen te stellen, hetgeen natuurlijk wel zou zijn gebeurd wanneer de minister had gezegd, dat hij zich van deze aangelegenheid volkomen afzijdig zou houden.

Mevrouw Mr.J.M.Stoffels-van Haaften (Utrecht) zou, naar aanleiding van het pleidooi van de Commodore Broekmeijer voor bilaterale hulp aan ontwikkelingslanden, er op willen wijzen dat het op de begroting voor 1964 uitgetrokken bedrag van f.221.- miljoen onze bewegingsvrijheid op dit gebied bijzonder beperkt, en dat dit

geld niet zonder meer in multilateraal verband wordt besteed. De hulp van Nederland aan de Nederlandse Antillen en Suriname bedraagt reeds bijna 57 miljoen; ons eigen uitgebreid technisch hulpprogramma 15 miljoen; in het E.E.G.-ontwikkelingsfonds stort Nederland 47.5 miljoen. Met de besteding van dit laatste bedrag zijn wij niet altijd zo gelukkig - de heer Berkhouwer heeft daar bij de begroting van Buitenlandse Zaken reeds op gewezen - omdat het grootste gedeelte van dat E.E.G.-ontwikkelingsfonds terecht komt in het Frans sprekende deel van Afrika, dat nog zozeer ingesteld is op Frankrijk, dat in feite het voordeel, om het zo maar te noemen, dat uit de besteding van die bedragen komt, voor 80% ten goede komt aan het Franse bedrijfsleven.

Voor het toekomstig beleid zal bepaaldelijk de bilaterale hulpverlening de nodige aandacht krijgen, maar men moet niet vergeten dat Nederland als klein land toch nooit zal kunnen oproeien tegen wat de grote landen doen. De heer Otten noemde een mooi voorbeeld van een hulpontwikkelingsproject in Griekenland, dat uitstekend aanslaat, maar wanneer Nederland te veel zou gaan willen doen in bilateraal verband, vreest spr. dat wij met onze Nederlandse deskundigen spaak zullen lopen. Wij hebben een bepaald arsenaal deskundigen. Wanneer wij hen uitsturen, en zij komen bijvoorbeeld uit ons ambtenarencorps, dan zullen eerst maatregelen moeten worden getroffen om te zorgen, dat deze ambtelijke deskundigen bij hun terugkomst beter worden opgevangen dan op het ogenblik het geval is; dat zij beslist geen nadelen ondervinden van het feit dat zij enkele jaren beschikbaar hebben gesteld voor hulp aan ontwikkelingslanden. Daarmede is bijvoorbeeld Duitsland ons vooruit.

Commodore Broekmeijer noemde ook even de bevordering van de werkgelegenheid bij bilaterale hulpverlening. Nu meent spr. dat Nederland op het ogenblik nog niet zit te springen om bevordering van de werkgelegenheid. Dus zou spr. thans dit element niet in haar overwegingen inzake het hulpverleningsbeleid in bilateraal verband willen betrekken.

Dan zou spr. nog iets willen zeggen over de kwestie Zuid-Afrika. De opvatting van de heer Otten en de heer Hoogendijk, dat men bij de beoordeling van het gehele probleem in Zuid-Afrika voorzichtig moet optreden, onderschrijft zij. Zij moet in de Kamer wel over de kwestie Zuid-Afrika spreken, bij de begroting van Buitenlandse Zaken. Naarmate zij zich in dit onderwerp heeft verdiept, is haar gebleken dat mensen die in Zuid-Afrika zijn geweest, ook mensen die behoren tot een politieke richting die altijd klaar staat om de apartheidspolitik bijzonder hard te veroordelen, terugkomen met de overtuiging: Het zit toch anders dan ik dacht voor ik er heen ging. Men wordt hoe langer hoe voorzichtiger. De kleine apartheid moet men bepaaldelijk scheiden van de grote apartheid. Spr. gelooft dat de kleine apartheid alleen maar dom is, dat wij die zonder meer moeten en mogen veroordelen, en dat de kleine apartheidspolitik, die door deze regering gevoerd wordt, bepaaldelijk de ideeën die ten aanzien van de grote apartheid leven, waar iets goeds in zit dat op den duur tot integratie - misschien is integratie niet helemaal het goede woord - zou kunnen leiden, belemmert.

Tenslotte: de heer van Riel zal antwoorden namens de veertien Kamerleden die het manifest van de heer Voogd niet hebben ondertekend, naar spr. weet niet of de heer van Riel namens veertien mensen zal kunnen antwoorden. Misschien hebben bij iedereen andere overwegingen gespeeld. Spr. wil in dit verband niet ingaan op de inhoud van het manifest, maar als zij voor zich persoonlijk mag spreken, en zij gelooft dat en fractiegenoten zijn, die deze mening met haar delen, dan gelooft zij dat men als Kamerlid altijd goed doet om geen handtekening te zetten onder buitenparlementaire acties. Als Kamerleden ergens iets over te zeggen hebben, een

mening over iets hebben, dan horen zij die mening in het parlement te verdedigen, en dan doen zij verkeerd, wanneer zij zich zo maar zonder meer scharen achter een actie, onverschillig of dat nu toevallig een actie van een lid van de Tweede Kamer is. Wanneer de couranten dan spreken van "een" fractiegenoot van de Partij van de Arbeid, die 93 Kamerleden achter zich heeft gekregen voor een bepaalde actie, voelt spr. zich al niet meer op haar gemak. Zij is altijd bijzonder voorzichtig met het ondertekenen van dergelijke manifesten, zij gelooft dat men de hele zaak daar nooit goed mee doet.

De heer M. Visser (Arnhem) zal zeer kort ingaan op de opmerkingen die gemaakt zijn door de heer Horstmeier uit Velp. De heer Horstmeier heeft gezegd: Minister Bogaers legt te veel de nadruk op woningwetbouw. Die opmerking is niet eens volledig. Minister Bogaers legt namelijk te veel de nadruk op de volledige gesubsidieerde bouw. Hij erkent openlijk dat het zijn primaire taak is de 70.000 gesubsidieerde woningen in elk geval in dit jaar te realiseren; wat er dan verder van die 20.000 woningen in de vrije sector terecht komt, is van later zorg. Dat betekent dus dat ook hier weer wordt afgeweken van het Accoord van Wassenaar, waarvan onze fractievoorzitter in de Tweede Kamer zo overduidelijk heeft laten blijken dat het voor ons één en ondeelbaar is, dat dat Accoord dus ook volledig slaat op de overeenkomsten ten aanzien van de woningbouw. En nu is in dat Accoord van Wassenaar als bouwsteen mede van onze zijde ingebracht, dat een onderzoek zou worden ingesteld niet alleen naar de woningbehoefte, maar ook naar de woningvoorraad. Dat is dan het antwoord op het tweede deel van de vraag van de heer Horstmeier, die er op aandringt dat op korte termijn dat onderzoek naar het woningbestel zal plaats vinden. De minister heeft op een onlangs in de Tweede Kamer over dat onderzoek gestelde vraag ook weer een ingewikkeld antwoord gegeven: dat hij daar eerst advies over heeft moeten inwinnen; dat dat advies binnen was gekomen, maar dat het behelsde dat er zoveel vraagpunten aan de orde kwamen, dat hij aan de aanvang van het onderzoek dit jaar amper toe zou kunnen komen. Dat betekent een zekere training waar de fractie eigenlijk geen genoegen meer mee kan nemen. Zij heeft juist dat onderzoek naar die woningvoorraad in het Accoord van Wassenaar laten opnemen, omdat men er in liberale kring over het algemeen van overtuigd is, dat het aantal gesubsidieerde woningen in ons land een zodanige omvang heeft in verhouding tot het aantal goedkope woningen in de vrije sector, dat wanneer dat onderzoek op een eerlijke wijze zou worden ingesteld - niet alleen naar het aantal maar ook naar het soort van de woningen - zijn dit flats, zijn het woningen in beheer bij woningbouwverenigingen, zijn het woningen in beheer bij gemeenten, van welk bouwjaar zijn ze, en vooral in welke prijsklasse liggen deze woningen - dat dan zal blijken dat in ons land zeker meer goedkope woningen zijn dan mensen die niet in staat zijn zelf de huur te betalen, voor wie de huur nog bijgepast, nog meegesubsidieerd moet worden. Natuurlijk is het dus de taak van de V.V.D.-fractie er op aan te blijven dringen dat het onderzoek zo snel mogelijk wordt verricht, want wanneer het is beëindigd zal Nederland voor een groot deel zijn verlost van het probleem van de slapende bouwcapaciteit. Dan zal blijken dat vooral in de vrije sector veel meer gebouwd zal moeten worden, dan komen vooral ook de kleinere aannemers weer volledig aan hun trekken; dan zijn zij niet gedoemd om te verdwijnen of ondergeschikt te worden aan enkele grote ondernemingen, maar kunnen zij hun zelfstandigheid bewaren. De fractie zal harerzijds haar best doen het onderzoek, ook naar de woningvoorraad, op de kortst mogelijke termijn gedaan te krijgen.

De heer Th.H.Joekes ('s-Gravenhage) zou bij de beantwoording van de vragen uit deze vergadering als uitgangspunt willen nemen de vraag, die op aller lippen zweeft: Als die belastingverlaging in 1964 niet mogelijk is, wanneer dan wel? Misschien is het verhelderend om twee zinnen te citeren uit een rede, die nog geen maand geleden over dit onderwerp in de Staten-Generaal is gehouden. Een zeer kritisch spreker zei toen: Welnu, als men die oogst van vier jaar in één keer op een bepaald moment ter beschikking wil stellen, dan is men pas over tijd als men dat doet wanneer men over de helft van deze kabinetsperiode is gevorderd. Op het ogenblik - zei hij - is dat niet het geval. Deze spreker kan het weten; het was de vader van de jongste belastingverlaging, het was Prof. Zijlstra. Het antwoord op de vraag: Wanneer dan wel? ligt in zijn woorden besloten. De helft van deze kabinetsperiode valt in het midden van 1965, het volgend jaar. Natuurlijk kan men dit soort zaken in een land als het onze, dat wijd openstaat en moet openstaan voor de economische buitenwereld, waar de inflatie nog niet is uitgewoed, niet langer dan een jaar tevoren op de dag vastpinnen. Men kan wel de uiterste datum, waarop desnoods de conjunctu-rele overwegingen voor de maatschappelijke overwegingen zullen moeten wijken, nu al vastleggen, zoals de heer Geertsema reeds heeft gezegd. Moet dan naar het oordeel van de fractie de minister van Financiën weliswaar zo goed mogelijk bijsturen, maar toch gelaten afwachten hoe de internationale conjunctuur zich ontwikkelt, omdat immers wij in dit kleine Nederland die conjunctuur toch niet kunnen beheersen? Neen, aldus spr. De minister van Financiën is nu met de andere ministers bezig om de grote lijnen, en straks de details, van de eerstvolgende begroting op te stellen, de begroting 1965, de eerste helemaal eigen begroting van deze minister. De vorige was gedeeltelijk een erfenis. En daarbij moet, als spr. het gevoel van deze vergadering tenminste goed aanvoelt, iedere gelatenheid de minister vreemd zijn. Daarbij moet hij vechten en vechten als een leeuw om waar te maken, wat in het regeringsprogramma geschreven staat en wat in zijn hart gegrift hoort te staan: dat de overheidsuitgaven achterblijven bij de stijging van het nationale inkomen, dat de overheid volgend jaar naar verhouding minder van het nationale inkomen uitgeeft dan dit jaar. Alleen als dat gebeurt is de ruimte te scheppen waaruit straks de belastingverlaging kan komen.

Hij moet vechten als een leeuw, dat kan spr. verzekeren. Spr. gelooft dat hiernede een belangrijke vraag van de afdeling Amsterdam is beantwoord. Hij tekent daarbij aan dat de suggestie van de afdeling Rotterdam, om relatief meer te lenen, al sinds jaren een goed onthaal in de fractie heeft gevonden, en dat dit een naar zijn mening buitengewoon nuttige suggestie blijft. Om de minister van Financiën te steunen in zijn streven om de overheidsuitgaven binnen de zo juist genoemde grenzen te houden, heeft de gehele fractie zich in het afgelopen jaar de vaak heel moeilijke beperking opgelegd om niet op eigen deelgebieden, zoals onderwijs, wegebouw enz., te vragen om grotere uitgaven voor zaken die op zichzelf heel wenselijk kunnen zijn, maar de vervezenlijking waarvan het de minister van Financiën moeilijker zal maken straks die ruimte over te houden. In die geest zal de fractie doorgaan. Zij zal ook doorgaan, desnoods tot vervelens toe - maar het zal niet lang meer duren - met vragen om het wetsontwerp met open datum, waarvan immers de zin is dat in de Kamer de langdurige en ingewikkelde wetgevende arbeid alvast kan gebeuren, opdat het ontwerp klaar is zodra dat minst ongeschikte moment is aangebroken. Ook die behandeling wordt nog een hele strijd, want zelfs al is straks de omvang van de koek gegeven, om de verdeling zal nog hard gevochten moeten worden. Wat de omvang betreft heeft spr. nota genomen van het verlangen van de afdeling Rotterdam naar een verlaging van 20%. Spr. vindt dat een kloek doel. En wat de verdeling betreft: als straks zou blijken,

dat bijvoorbeeld een miljard voor verlaging beschikbaar is, dan is daarmee op zichzelf nog niet gezegd aan wie deze verlaging ten goede komt. Daarom is spr. wat geschrokken van de afdeling Voorburg, die vooral aandringt op verhoging van de laagste bedragen, waarvoor inkomstenbelasting verschuldigd wordt. Er zal zeker aan de voet ook iets moeten en kunnen worden gedaan, maar het is niet die voet die in de eerste plaats klem zit, het is het middel. Vooral daar zal, wat spr. misschien mag noemen het adembenemende corset lossen moeten worden. En daarvoor zullen de leden der fractie als leeuwen vechten.

Nog enkele kleine, maar niet onbelangrijke punten tot slot. Broek in Waterland en Hoorn hebben gevraagd waarom de fractie voor de verhoging van de benzinebelasting heeft gestemd, en de afdeling Voorburg vraagt waarom de fractie accoord is gegaan met schorsing van de investeringsaftrek, niet voor het bedrijfsleven, zoals de vraag suggereert, maar voor gebouwde eigendommen. De fractie is met die twee maatregelen accoord gegaan, omdat zij deel uitmaken van een complex van maatregelen tot beteugeling van de door de loon-explosie veroorzaakte inflatie. En dat was en is de meest urgente taak van de regering. De lasten waren in dat complex redelijk en evenredig verspreid. De twee genoemde maatregelen, hoe pijnlijk op zichzelf ook, waren in dat complex nodig. En men moet ook niet denken dat de investeringen nu stagneren. Integendeel, ze ontwikkelen zich nog krachtig. De genoemde maatregel, genomen vooral met het oog op de bouwmarkt, zal tijdelijk zijn. Het levensbelang van investeringen voor ons land staat de fractie en de minister overduidelijk voor ogen, en er zal op aangedrongen worden dat deze tijdelijke schorsingsmaatregel zo spoedig mogelijk zal worden opgeheven.

Ten aanzien van de economische huurwaarde bij de inkomstenbelastingaanslag - een bijzonder vervelende zaak - en de kwestie van successierechten op weduwnpensioenen zijn op korte termijn maatregelen door de regering aangekondigd. De fractie heeft beide zaken in de Tweede Kamer bepleit, en gaat daarmee door om ze snel te realiseren. Ten aanzien van het laatstgenoemde punt is al een betrekkelijk bevredigend antwoord van de bewindsman ontvangen.

Eén woord tot slot, aldus spr. Als onze politieke vriend, de minister van Financiën, gisteren en vandaag hier in ons midden, er ooit aan getwijfeld mocht hebben dat het ons ernst is, dan heeft hij daar toch na deze vergadering geen enkele reden meer toe. Dat zal hij weten. Maar, zo eindigt spr. zijn betoog, laten wij van onze kant ook aan hem niet twijfelen, zoals ik bijvoorbeeld in de woorden van Amsterdam heb menen te horen. Laten wij wat hij doet, - dat zullen wij in de Kamer zeker doen - scherp in de gaten houden, maar laten wij hem als het gevoelen van deze vergadering meegeven niet een gevoel van twijfel, maar het motto "Uw strijd is onze strijd". Vecht als een leeuw. U vecht voor een goede en een rechtvaardige zaak.

De heer Dr. K. van Dijk (Roden) herinnert er aan dat, toen op een gegeven moment op 18 Maart j.l. Mevrouw van Someren haar motie indiende, ineens alle fracties voor schorsing waren. Vooral de zullenbevriende fracties wilden deze schorsing graag; zij moesten ruggespraak plegen met hun hoogmogenden uit Hilversum. In de V.V.D. kent men een dergelijke ruggespraak niet; haar Kamerleden geloven in het parlement te zitten als vrije en onverveerde vertegenwoordigers, die op een gegeven moment hun mening mogen zeggen.

En zo is spr. één van degenen die zijn mening heeft te kennen gegeven door zijn handtekening te zetten onder het bewuste stuk over Zuid-Afrika. Spr. heeft dat niet gedaan in een emotionele stemming, maar hij heeft naar zijn beste weten heel goed uitgekeken waar hij zijn handtekening onder plaatste. Het ging namelijk om een protest tegen de General Law Amendment Act, die de politie in Zuid-

Afrika vergaande bevoegdheden geeft om individuele personen nogal lang en zonder vorm van proces vast te houden. Men heeft spr. verweten in slecht gezelschap te zijn. Slecht gezelschap is dan misschien ook de vergadering van de Verenigde Naties, die in October 1963 eensgezind een resolutie heeft aangenomen van dezelfde strekking, en slecht gezelschap is dan misschien ook de Nederlandse delegatie die daar heeft vóórgestemd. Men heeft spr. verweten een gebrek aan voorzichtigheid. Spr. meent dat de General Law Amendment Act de kleine apartheid op grote schaal kan bevorderen. Aangezien hij van oordeel is, dat ondanks alle mogelijke voorzichtigheid, die een Kamerlid in het parlement en daarbuiten moet betrachten, politiek toch ook een eerlijke zaak is, heeft hij die handtekening gegeven. Als hij de verklaring, die hij heeft ondertekend, met zijn handtekening er onder ziet, blijft die handtekening staan. Spr. meent goed te doen hier mede namens de drie andere V.V.D.-ondertekenaars te spreken.

De heer Ir. D. S. Tuynman ('s-Gravenhage) wil heel kort motiveren waarom de Tweede Kamerfractie zich ten aanzien van de ontwikkeling van de graanprijzen aan het plan-Mansholt heeft geconformeerd. De fractie heeft zich daarbij op het standpunt gesteld, dat het hierbij niet alleen ging om een kwestie van havenbelangen, zoals men misschien zou kunnen vermoeden uit de vragen van de afdelingen Amsterdam en Rotterdam, maar dat het hier ging om een uitgesproken algemeen agrarisch belang. Het was n.l. verstandiger zich niet direct op een zeer hoog niveau te plaatsen, aangezien daardoor een van de belangrijkste functies ook van de Nederlandse landbouw: zijn export-politiek buiten de E.E.G. - speciaal buiten de E.E.G. - in gevaar zou kunnen komen. De fractie voelde er dus geen behoefte aan mee te werken aan een ontwikkeling, waarbij maar was af te wachten wat er in Frankrijk zou gebeuren; waarbij nogelijkerwijs een zeer grote hoeveelheid tarwe zou worden geproduceerd, die dan in belangrijke mate tot voertarwe zou moeten worden bestemd, met alle kosten en problemen daaraan verbonden. Juist omdat binnen de E.E.G. de veredelingslandbouw nu eenmaal een belangrijk onderdeel van de totale agrarische productie uitmaakt, is het noodzakelijk dat voorlopig een van de belangrijkste grondstoffen daarvan, namelijk de voergranen, gerelateerd worden aan een wereldprijsspeil.

De heer Ir. J. Baas (Zutphen) wil graag ingaan op de zeer concrete vragen die over zijn benadering van de liberale politiek in Europees verband, en mede naar aanleiding van zijn positiebepaling ten opzichte van de invoer van landbouwproducten, afkomstig uit de met de E.E.G. geassocieerde landen, zijn gesteld. Het is natuurlijk een bijzonder moeilijke zaak om in de vijf minuten, die men spr. ter beschikking stelt, over twee belangrijke zaken, de rijstverordening en het Mansholtplan, zijn standpunt te verdedigen. Maar de vragensteller van Amsterdam heeft het spr. niet moeilijk gemaakt. Hij heeft namelijk dit gesteld: De E.E.G. zo open mogelijk, de prijzen zo laag mogelijk, maar redelijk. Redelijk ten opzichte van de producent. En hier ligt nu het verschil in benadering door de heer Tuynman enerzijds en spr. en zijn collega Louwes anderzijds. De open gedachte van de E.E.G. onderschrijft spr. volkomen, maar hij wil deze toch beperken tot de situatie waarin wij ons bevinden, want wij zullen uiteraard nooit uit het oog moeten verliezen dat wij niet vrij zijn in het benaderen van deze problematiek. Het Verdrag van Rome geeft in artikel 39 de nauwkeurige omschrijving, waarbinnen de Europese landbouwpolitiek gevoerd moet worden. En het Verdrag van Rome is een compromis tussen liberale visie en een planmatig socialistisch denken. Spr. is er van geschrokken dat hier gezegd is, dat aan het plan-Mansholt voor de graanprijzen een grote liberale gedachte ten grondslag ligt. Laten wij nu toch met elkaar de ogen wijd open houden voor de ontwikkeling van de situatie om de Europese gemeenschap, en met name ook

voor de ontwikkeling van de agrarische bedrijfstak. De prijzen van de landbouwproducten bewegen zich tussen het plafond en de vloer. Het plafond is gelegd omdat het bestedingspatroon van het overgrote deel van de bevolking niet mag worden overschreden. Het mag niet voorkomen dat de suikerprijs plotseling het drievoudige is van een situatie op de wereldmarkt drie jaar geleden. Dat kan men niet verdragen. Dan moet er hulp komen. Men heeft een plafond gelegd voor de boer. Men heeft de vloer aanvaard. Tussen dit plafond en de vloer zullen wij onze liberale politiek moeten inpassen; dit is ons dogmatisch opgedrongen. Spr. hoopt en vertrouwt op een gesprek over de toekomstige ontwikkeling van de landbouwpolitiek in Europa, waar wij nog steeds gebonden zijn aan het Verdrag van Rome met zijn familiebedrijven. In een van zijn laatste gesprekken met de heer Mansholt heeft spr. gevraagd: Zou het niet verstandig zijn ons nog eens diepgaand te beraden over de inhoud van het familiebedrijf over zes jaar? Welke richting willen wij kiezen voor de landbouw van West-Europa? Dat is de meest essentiële vraag. Tenslotte: over de landbouw vallen politieke beslissingen, er worden politieke prijzen vastgesteld, maar wij moeten onze economische principes, namelijk dat de landbouw nog een bedrijfstak, een onderneming blijft, nooit uit het oog verliezen. Wie blijft ondernemer als hem door het plafond alle mogelijkheden van een zeer gunstige situatie - gunstig in de zin dat toevallig een slechte oogst of een tekort ontstaat - worden ontnomen? Op het ogenblik zijn twee stromingen duidelijk gehoord, en dat is goed. Het is goed dat men weet dat op dit punt een verschil van inzicht bestaat. Spr. hoopt en vertrouwt dat wij met elkaar over dit probleem in besloten kring, en ook in de openbaarheid, kunnen discussiëren. Het gaat om de toekomst van de bedrijfstak landbouw en het gaat om de toekomstige ontwikkeling van de Europese gemeenschap.

De heer Mr. H. van Riel ('s-Gravenhage) meent, dat niemand zal ontkennen dat dit onder leiding van de Voorzitter twee buitengewoon prettige en goede dagen geweest zijn. Hij hoopt daar straks nog even iets over te zeggen.

Twee zaken hebben hem persoonlijk in aangename en opbouwende zin byzonder getroffen. Dat is in de eerste plaats de wijze waarop zijn fractiegenoot Baas, persoonlijk aangevallen, zich als een kort-sprakige leeuw geweerde heeft; in de tweede plaats het feit dat het Tweede Kamerlid Dr. K. van Dijk op een punt, waarop hij wist kritiek te zullen ondervinden, volgehouden heeft: een van de meest waardevolle eigenschappen voor een Kamerlid.

Spr. denkt dan, niet aan de minister van Financiën, maar aan zijn oud-fractiegenoot Prof. Witteveen. Hij verdedigt hier op het ogenblik geen minister. Hij heeft met belangstelling geluisterd naar de heer van Tets. In diens betoog trof hem het verhaal van de deskundige, dat de heer Witteveen nu f. 600.- miljoen meer ontvangen had, en dat dat bij de kwestie van de belastingverlaging meespeelde. Die 600 miljoen zijn, doordat de belastingdienst ze geïnd heeft, aan de circulatie onttrokken en hebben daardoor het effect de prijzen lager te houden dan ze anders zouden zijn, om op die manier het woord "anti-inflatoir" aan te duiden. En nu eist niemand in sterkere mate belastingverlaging dan spr., maar hij wil toch op één zaak wel in het byzonder de aandacht vestigen. Vanmorgen is gesproken over het beginselprogramma. De heer Oud en spr. hebben in de afgelopen jaren herhaaldelijk het woord "opportunisme" te horen gekregen - alsof er enige politiek zonder opportunisme bestaat. Maar realiseert men zich dan wel, dat het verlagen van de belastingen op een ogenblik, dat dit tot voortschrijdende inflatie leiden zou, de grofste vorm van opportunisme zou zijn, waaraan een politieke partij zich zou kunnen schuldig maken. Van verkiezing tot verkiezing hebben wij er reclame mee gemaakt dat juist wij degenen waren die

tegen de inflatie strede. De heer Witteveen heeft als lid van de Eerste Kamer, op een wijze die de bewondering van het hele land heeft afgedwongen, keer op keer gestreden tegen de inflatie; hij heeft er op gewezen welke elementen inflatoir werken; hij heeft de heer Zijlstra, die een goed beleid voerde, toch telkens weer tot voorzichtigheid aangespoord. Dacht men nu te kunnen verwachten, dat een liberale minister van Financiën van dit kaliber op een ogenblik, dat dit uitgesproken inflatoir zou werken, de belastingen zou gaan verlagen? Dat zou inderdaad volkomen onliberaal zijn, en ook een staaltje van opportunisme dat wij ons eenvoudig niet kunnen veroorloven, omdat wij daarmee ten eeuwigen dage geconfronteerd zouden worden. Inderdaad, wat nodig is, is door een ander gezegd: Het kiezen van het minst ongeschikte ogenblik, maar dan ook inderdaad het minst ongeschikte ogenblik. Spr. zou iedereen willen vragen om, wanneer hij in zijn eigen liberale kring bij voortdurende critiek op dit punt ontmoet, te verkondigen dat degene die nu, midden op de top van de hoogconjunctuur, om belastingverlaging vraagt, de vaste rentetrekken en al die mensen voor wie wij opgekomen zijn, op ernstige wijze schaden zou. Spr. zou de vergadering willen vragen dit/haar overleg te betrekken. Dit is een morele zaak, en als men nu over principes spreekt: hier gaat het om principes.

Wat het luistergeld betreft kan spr. de heer Koning zeggen dat, als de gegevens waar de Tweede Kamerfractie om gevraagd heeft niet worden verstrekt, het voor de Eerste Kamerfractie bijzonder moeilijk zal zijn haar stem aan dit wetsontwerp te geven. Spr. kiest deze voorzichtige formulering opzettelijk, omdat de belofte tegen te stemmen betekent, dat men niet luistert naar de minister en naar de vertegenwoordigers van de andere partijen. Maar minister Bot heeft gesproken over morele verplichtingen, en spr. heeft voorshands geen reden om aan te nemen dat de zuilen, hoe hij verder ook over hen denkt, morele verplichtingen niet zullen honoreren.

De heer Katan sprak over de gratiëring. Spr. heeft geen reden te veronderstellen dat het standpunt van de Eerste Kamerfractie, dat anti gratiëring geweest is, zich sinds het vertrek van Baron de Vos van Steenwijk heeft gewijzigd. Een andere zaak is dat men zelfs deze gratiëring altijd vanuit een menselijk facet moet bekijken. Daarmee bedoelt spr. niet te zeggen dat er gegratiëerd moet worden, want zijn menselijke overwegingen zouden hem op dit ogenblik tot de conclusie leiden dat dit niet moet gebeuren. Maar hij wenst ook niet voor eeuwig vast te leggen, dat er nooit enige menselijke overweging kan zijn, die een bepaalde bewindsman niet tot een andere conclusie zou kunnen brengen. Ook dat zou te gemakkelijk toegeven zijn aan wat er leeft onder de mensen. Op het ogenblik echter kan geen enkele overweging spr. - hij geeft hier zijn persoonlijk standpunt weer - tot het bepleiten van gratiëring leiden.

Tenslotte de kwestie Zuid-Afrika, nadat spr. nog één klein punt heeft aangestipt. Velp heeft bepleit een huuraftrek, een belastingaftrek in verband met de stijging van de huren. Daar lijkt spr. het bezwaar tegen te bestaan dat gezien de progressiviteit van de belastingen dit systeem in bijzonder sterke mate de mensen met hoge inkomens begunstigen zou. Dit zou in geen enkel opzicht een tegemoetkoming betekenen voor degenen, die niet in de hoge progressie vallen. Men kan er natuurlijk zeker van zijn, dat zoiets nooit door de Kamer komt, maar men moet dit naar de mening van spr. als liberalen ook bepaald niet bepleiten, omdat men dan te makkelijk de indruk wekt zijn aandacht te weinig op andere groepen van de samenleving te richten dan waartoe de meesten van onze leden behoren.

Spr. komt nu op veel moeilijker problemen. Hij zou eerst willen zeggen, en dat ook weer aanhakende aan de discussie van vanmorgen: Laten wij voorzichtig zijn met het kiezen van woorden, niet alleen in openbare vergaderingen maar ook elders. Wij hebben gesproken over gratiëren van oorlogsmisdadigers. Een van degenen, die spr.

voorafgegaan zijn, heeft geschetst wat deze mensen gedaan hebben. Over Hatta valt helemaal niet te praten, maar het op één lijn stellen van president Soekarno, die in de ogen van zijn eigen land een held is, daar hoeft niemand aan te twijfelen, met mijnheer Rauter c.s. of hoe die anderen heten, mijnheer Lages c.s., is een onjuiste vergelijking. Op die manier mag men niet praten, ook al is men een geweldig felle nationalist. Dat doet men niet. Men mag wel, ook vandaag nog, zeggen: Soekarno was een doodsvijand van Nederland. Maar iemand die een doodsvijand van Nederland was - het is de vraag of hij het was, maar dat mag men stellen - is daarom nog geen oorlogsmisdadiger. Laat men toch voorzichtig zijn, aldus spr., met het in het geding brengen van zulke veroordelende begrippen ten aanzien van mensen, met wie men diepgaande politieke tegenstellingen heeft. Dan is het oordeel namelijk nooit rechtvaardig.

Nu de zaak Zuid-Afrika. Spr. wil alleen nog met de heer Otten opmerken, dat de heer Hatta in de hele ontwikkeling van de Indonesische zaak zeker niet een rol heeft gespeeld, die tot Nederlandse critiek aanleiding kan geven. De man is Indonesiër en had als zodanig te handelen, maar hij is zeker de eerste geweest om ook de verdiensten van Nederland voor Indonesië te erkennen.

Spr. dankt de heren Hoogendijk en Otten voor hun uiteenzettingen over Zuid-Afrika. Beide heren hebben de moeite genomen de situatie persoonlijk te bestuderen. Spr. dankt ook de Commodore Broekmeijer voor zijn woorden. Voordat men over zulke vragen als politicus oordeelt is het nodig de feiten ten gronde te analyseren, en niet alleen de feiten, maar ook de politieke situatie. Dat Zuid-Afrika is een ongemeen moeilijk vraagstuk. Laten wij ook niet vergeten dat het blanke deel van Zuid-Afrika toch een volk is, dat iets voor ons voorstelt. Men hoeft het helemaal niet eens te zijn. Men kan als liberaal en als christen scherp afkeuren wat daar gebeurt, maar het gaat dan altijd om een afkeuring in de familie. Laat men dat in zijn woordkeuze ook niet vergeten. Hoe moeten wij nu handelen? Wij zien hier een politiek systeem, gevolgd door een kleine minderheid die voor haar leven vecht. Laten wij dat nooit vergeten. Deze minderheid handelt naar ons gevoelen in een geest, die voor het Westen niet aanvaardbaar is. Daar is ook van christelijke kant op alle manieren afkeuring over uitgesproken. Het gaat in deze zaak volstrekt niet over het punt of wat daar gebeurt met welk liberaal principe ook in overeenstemming is te brengen. Het gaat over twee vragen. Het gaat over de vraag of men zich oordelen aanmatigt over mensen, die in doodsgevaar verkeren, want dat is de feitelijke situatie van de blanke bevolking van Zuid-Afrika, en het gaat over de vraag of het opportuun is, of het enig nuttig doel dient, van Nederland uit constant tegen deze zaken te protesteren. Dat is in het geding; niet de vraag of de Zuid-Afrikaanse regering een juist of een onjuist beleid voert. Er gebeuren zeer vele dingen in de wereld, die voor een liberaal niet te accepteren zijn, maar hetgeen spr. bedroeft is, dat hij nooit dezelfde handtekeningen ziet onder degenen die Littauen niet vergeten zijn, dat in 1939 door de Russen bezet werd, en degenen wier bijzondere belangstelling zich altijd richt daarheen, waar uiteindelijk en als het tot een oorlogconflict komt het Westen voor 100% op rekenen kan. Spr. legt geen rechtstreekse verbanden, maar het bedroeft hem.

Zuid-Afrika. Wij staan hier in een situatie die alleen de geschiedenis kan oplossen. Het is duidelijk dat de tendentie gaat in de richting, dat de gekleurde volkeren eenmaal een andere plaats in de wereld zullen innemen dan zij nu doen. Het is duidelijk dat de blanke bevolking van Zuid-Afrika nooit zonder strijd haar positie opgeven zal. Dat is de afschuwelijke antinomie, die alleen door de geschiedenis, zeer grote wijsheid of de wapens opgelost zal worden. Zo ligt het, daar hebben wij tal van voorbeelden van; zo is het ook in Indonesië gegaan, of wij het wilden of niet wilden.

Buitengewone wijsheid vraagt nu juist onthouding. Daar gaat

het spr. om, en hij kon zich volledig verenigen met wat Mevrouw Stoffels dienaangaande heeft gezegd.

Er is wel eens meningsverschil in de V.V.D. geweest. De wijze, waarop Prof. Oud vandaag ieders instemming gekregen heeft, de wijze, waarop hij ons heeft voorgelicht, heeft duidelijk gemaakt dat wij een nieuwe periode van de hoogste gemeenschappelijke constructiviteit zijn ingegaan.

De Voorzitter weet zeker uit aller naam te spreken, wanneer hij de fractievoorzitters en de leden van het parlement hartelijk dank zegt voor de wijze, waarop zij zo uitvoerig en grondig op de gestelde vragen hebben geantwoord.

Wij zijn hiernede, aldus de Voorzitter, aan het einde van drie langdurige vergaderingen gekomen. Ik mag zeggen dat het mijn indruk is, dat wij een heel goede algemene ledenvergadering gehad hebben, en ik kan daar slechts de woorden van dank van Uw onervaren Voorzitter aan toevoegen voor de wijze, waarop U het mij gemakkelijk hebt gemaakt om deze vergadering te leiden.

Ik dank U allen zeer.

- - - - -